Cristian Pop

Clase sociale în România

Metodologia inegalităților

Presa Universitară Clujeană

CRISTIAN POP

CLASE SOCIALE ÎN ROMÂNIA

METODOLOGIA INEGALITĂȚILOR

Referenţi ştiinţifici:

Conf. univ. dr. Mircea Comșa

Conf. univ. dr. Cătălin Augustin Stoica

ISBN 978-606-37-0047-7

Coperta: Zoli Mihály

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro

CRISTIAN POP

CLASE SOCIALE ÎN ROMÂNIA

METODOLOGIA INEGALITĂȚILOR

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2016

CUVÂNT ÎNAINTE

Volumul lui Cristi Pop este în principal un studiu al stratificării și mobilității sociale în România contemporană, construit în jurul unui demers de examinare a ierarhizărilor sociale în România post-socialistă. Autorul propune o schemă de clase sociale pe care o utilizează pentru analiza distanțelor sociale obiective și subiective dintre clase, mobilitatea socială și procesele de realizare de status în populația României anului 2010.

Lucrarea prezintă, astfel, interes din mai multe puncte de vedere și se adresează mai multor grupuri academice, printre care se vor regăsi studenți în domeniul sociologiei, metodologi și cercetători ai stratificării și mobilității sociale. Autorul însuși vorbește de pe două poziții: cea a metodologului interesat de o măsurare cât mai bună a poziției sociale și cea a cercetătorului stratificării și mobilității sociale interesat de o imagine cât mai detaliată a ierarhiilor sociale. Deși la o primă vedere un studiu despre clasele sociale este un studiu de interes în principal pentru cercetătorii în domeniul stratificării și mobilității sociale, problematica măsurării poziției sociale este importantă pentru multe arii ale sociologiei, dat fiind faptul că grupuri sociale cu poziții sociale diferite se deosebesc în termeni de valori, atitudini și comportamente. Aceste studii în domeniul valorilor, atitudinilor și comportamentelor sunt doar câteva exemple de arii care pot beneficia de teoriile și cunoștințele din domeniul stratificării și mobilității.

Pentru studenții și tinerii cercetători în domeniul sociologiei, interesați de orice subiect din acest domeniu, studiul de față este un model de rigurozitate și de găsire a echilibrului potrivit între sofisticare și detaliu, pe de-o parte, și simplificare și focus pe ce este important, un lucru destul de greu de realizat în cercetarea cantitativă din domeniul sociologiei. Autorul apelează, de asemenea, la strategia de a combina analize mai simple și analize mai sofisticate, urmând principiul important în cercetarea cantitativă de

a aplica modelul potrivit realității studiate, cu preferință pentru modelele simple, atunci când un model simplu este adecvat și poate răspunde la întrebarea de cercetare, și preferință pentru modele mai complicate, atunci când există diverse aspecte metodologice care trebuie luate în calcul.

În spațiul academic al sociologiei românești, volumul de față răspunde unei nevoi importante de a contura și sistematiza modul în care putem măsura poziția ocupațională în orice tip de model de analiză a datelor, adaptată la contextul românesc, care dorește să țină cont de statusul social al indivizilor. Pe lângă clasificarea exhaustivă a ocupațiilor realizată de scheme precum ISCO (International Standard Classification of Occupations), cu varianta sa adaptată la structura ocupațiilor din România: COR (Clasificarea Ocupațiilor din România) și diferitele scheme de a măsura clasele sau statusul social în cercetările comparative internaționale (ca, spre exemplu, ISEI – International Socio-Economic Index sau EGP – schema de clase Erikson Goldthorpe Portocarero), pentru analizele moderne ale stratificării sociale este absolut necesar accesul la scheme de clasificare a ocupațiilor adaptate contextelor naționale și orientate spre utilitate în cercetarea academică.

De ce este important să avem moduri adaptate la contextele naționale de a măsura ocupația în cercetările stratificării sociale? După mulți ani în care accentul a fost pus pe dezvoltarea schemelor internaționale de măsurare a statusului ocupațional, sociologia și domeniul studiului stratificării sociale posedă, în momentul de față, câteva alternative foarte bune de a măsura, în mod comparativ și internațional, statusul ocupațional. Cei care dezvoltă și folosesc aceste scale sunt însă conștienți de dezavantajele acestora. Printre altele, puterea pe care aceste scale o au în a facilita comparațiile internaționale este contra-balansată de faptul că ele nu au cum să păstreze nivelul de detaliu și mularea adecvată pe caracteristicile structurii ocupaționale pe care măsurile adaptate contextelor naționale le au. Într-un model corect specificat, o scală de măsurare a poziției ocupaționale adaptată contextului național va avea o putere explicativă mai bună în comparație cu o măsură internațională a ocupației.

Utilitatea merge mult mai departe decât atât și avantajele nu se rezumă la cercetările cu specific național. Chiar și în cercetările internaționale comparative este recomandată folosirea scalelor internaționale de măsurare a statusului ocupațional, dublate de o măsură cu specific național a aceleiași dimensiuni. Sofisticarea și flexibilitatea modelelor moderne de analiză permit o astfel de abordare (spre exemplu strategia folosirii indicatorilor multipli în modelele cu variabile latente). În felul acesta, modelul beneficiază de posibilitatea de a examina pozițiile sociale ale indivizilor utilizând o măsură care ierarhizează într-un mod comparabil români, polonezi, suedezi, americani, și așa mai departe, dar calibrând măsura respectivă la particularitățile structurilor ocupaționale și contextelor naționale (utilizând un exemplu ipotetic, ținând cont de faptul că un manager de restaurant și un director de școală au valori și stiluri de viață mult mai similare în Statele Unite decât în Polonia). Primul tip de măsură, cea cu caracter internațional, este necesară pentru a realiza comparația între țări; al doilea tip de măsură readuce în model informațiile și detaliile specifice țărilor, care au fost pierdute în construcția măsurilor cu caracter internațional.

Cristi Pop se concentrează pe construcția acestui al doilea tip de măsură a poziției sociale și prezintă în volumul său demersul teoretic și metodologic necesar pentru a valida această construcție. Rezultatul este o schemă de clase ocupaționale cu utilitate atât în cercetările naționale, cât și în cercetările internaționale. Adaptarea scalei la contextul național și conținutul ei (în esență, o măsură a statusului social) îi extinde utilitatea în afara domeniului cercetărilor stratificării sociale. Statusul social este un element central în multe dintre procesele studiate în domeniul sociologiei, și măsurile de status sunt unul dintre „suspecții de serviciu" atunci când ne construim modele explicative ale realităților sociale. Din păcate, statusul social este încă un predictor relevant pentru multe dintre temele pe care le studiem în sociologie, mai ales în societățile caracterizate de un grad de inegalitate socială mai ridicat. În contextul studiilor recente care descriu un trend de creștere a inegalităților sociale în țările OECD sau în SUA, printre altele, problema măsurării poziției sociale revine în prim plan.

Pornind de la punctul de vedere că în societățile actuale clasele sociale au încă o relevanță crescută, Cristi Pop își propune să avanseze o schemă de clase cu specific național și temporal, special construită având în vedere contextul istoric și socio-economic. Ideea de a folosi ocupațiile, în principal, și alte variabile, cum ar fi statutul ocupațional și sectorul de activitate, drept criterii de departajare între clasele schemei propuse în lucrare, își găsește suport în idei din teoriile clasice ale stratificării sociale din tradiția durkheimistă și în scrierile recente ale cercetătorilor polonezi despre stratificare socială. Tot în literatura de specialitate recentă, Grusky și colaboratorii săi au avansat conceptul de micro-clase sociale, construite tot în jurul ocupațiilor, folosind raționamentul că în societățile actuale ocupațiile sunt cele care structurează diferențele socio-economice și de stiluri de viață între indivizi și cele care creează categorii sau clase omogene în interior. Schema propusă de Cristi Pop lucrează la nivelul claselor sociale mari (autorul propune o schemă cu zece clase sociale), dar argumentele referitoare la importanța ocupațiilor în structurarea claselor sociale se aplică și în acest caz. Ocupațiile sunt importante pentru cercetătorii stratificării sociale pentru că sunt cel mai bun indiciu al unui complex de dimensiuni care, toate luate la un loc, constituie statusul social sau poziția în clasa socială a individului: resurse de capital uman, financiar și prestigiu. Mai mult, ocupațiile creează micro-comunități de oameni cu abilități, interese, oportunități și stiluri de viață similare (de aici derivând și puterea lor de a structura clase sociale), iar părinții pot transmite copiilor abilități, cunoștințe și capital social, toate specifice ocupației părinților (de aici derivând rolul ocupațiilor în procesele de mobilitate socială).

În împărțirea neoficială în „tabere" a cercetătorilor stratificării sociale, autorul se înscrie în „tabăra" celor care privesc structura socială în termeni de clase sociale mari (celelalte două „tabere" fiind acelea ale adepților viziunii stratificării în termeni de status social și ale adepților viziunii în termeni de micro-clase). Poate că demersul de a construi o schemă de poziționare socială adaptată contextului național din momentul de față este cel mai potrivit să înceapă de la acest tip de viziune, și pe baza lui se pot construi demersuri similare pentru viziunile alternative ale stratificării sociale.

Volumul de față prezintă mai întâi o discuție teoretică pe tema stratificării și claselor sociale și folosește această discuție inițială drept rampă de lansare pentru prezentarea schemei de zece clase sociale, care include angajatori, manageri, ocupații profesionale, supraveghetori, angajați pe cont propriu, tehnicieni și funcționari, muncitori calificați, muncitori în servicii și comerț, muncitori necalificați și agricultori. Profilul în termeni de educație, venit și complexitate a muncii pentru fiecare dintre clasele propuse corespunde așteptărilor și indică diferențe între toate cele zece clase, ceea ce este un prim argument că schema de clase poate fi un instrument util în studiul stratificării societății românești.

Autorul aduce și alte argumente pentru a-și susține schema de clase. Acestea sunt prezentate în partea a doua a lucrării, unde strategia adoptată este de a folosi schema de clase pentru a analiza o serie de procese: plasarea claselor sociale într-un spațiu definit de nivelul educațional, de venituri și complexitatea muncii, percepțiile indivizilor asupra stratificării societății și auto-poziționarea în structura socială percepută, mobilitate socială și procese de realizare de status. Într-un fel, această parte a lucrării este o demonstrație a utilității schemei de clase propuse și a modului în care schema reflectă imaginea stratificării sociale în România de azi.

Aceste analize aduc în discuție și diferențele între cinci cohorte de indivizi născuți în contexte socio-istorice diferite. Unul dintre rezultatele interesante ale lucrării, pe care autorul îl semnalează și comentează, este un proces de convergență la cohortele mai tinere din punct de vedere a poziției în ierarhia educațională, de venituri și de complexitate a muncii între cele trei clase de la vârful ierarhiei (angajatori, manageri și ocupații profesionale) și cele două clase de la baza ierarhiei (muncitori necalificați și agricultori). Mai mult, același proces pare a avea loc la mijlocul ierarhiei, făcând diferența între partea de sus a clasei mijlocii (tehnicieni și funcționari, supraveghetori și angajați pe cont propriu) și partea de jos a clasei mijlocii (lucrători în servicii și comerț și muncitori calificați). Deși mărimile subcategoriilor în analiza din care derivă această interpretare sunt, în unele cazuri, mici (un lucru asupra căruia autorul atrage atenția), este un rezultat care ar merita explorat mai în detaliu în viitor.

O altă analiză extrem de interesantă și cu elemente de noutate în spațiul cercetărilor stratificării sociale din România este comparația între poziționarea obiectivă și auto-poziționarea în ierarhia claselor sociale. Autorul concluzionează că ambele poziționări sunt corelate, deși auto-poziționările tind să estompeze distanțele sociale existente în schema obiectivă de clase sociale.

Studiul constituie o contribuție binevenită la cercetările stratificării și mobilității sociale și demonstrează preocuparea autorului pentru propunerea unei soluții originale și adaptate contextului de analizat. Analizele sunt extrem de variate și de detaliate, demonstrând competențele autorului în domeniul analizelor empirice, dar și capacitatea de a folosi eficient mai multe modele de analiză pentru a susține un punct de vedere.

Cristi Pop a întreprins demersul de a construi această schemă și de a o testa în câteva situații de analiză. Domeniul metodologiei măsurilor poziției sociale adaptate contextului românesc este încă deschis și alte contribuții importante în domeniu vor veni, fără îndoială, de la cercetătorii interesați de domeniu. Golul care se pare că este mai greu de umplut este cel al bazelor de date naționale care să pună accentul pe o măsurare riguroasă și detaliată a poziției ocupaționale și a altor măsuri de status social și care să permită comparații de-a lungul timpului, în populația României, ale unor modele pe diverse teme de interes în sociologie. Schema de clase propusă de autor în acest volum are aplicabilitate la orice bază de date de după 1989, mergând până în viitorul apropiat, și nu numai la bazele de date naționale, ci și la studiile internaționale. Din păcate, România este notabilă prin numărul mic de baze de date care pot fi folosite în cercetarea stratificării și mobilității sociale, mai ales pentru analize de-a lungul timpului cu date de moment, analize longitudinale și analize comparative internaționale. Efortul lui Cristi Pop de a construi în acest volum un instrument de analiză în special adaptat acestui tip de baze de date este un prim pas. După citirea acestei lucrări și mai ales a părților care discută câteva exemple în care schema poate fi aplicată, necesitatea existenței unor date care să poată fi folosite în direcțiile sugerate de autor devine mult mai clară.

Lipsa discuțiilor despre România, din literatura de specialitate internațională pe temele stratificării și mobilității, remarcată de autor, este parțial o lipsă corelată cu lipsa măsurilor de status și cu lipsa datelor. Volumul de față face un pas important în a ataca primul impediment și va oferi cititorilor o idee despre ce putem afla despre realitățile sociale ale României, conturate și influențate de clasele sociale.

Conf. dr. Paula A. Tufiș
Facultatea de Sociologie și Asistență Socială,
Universitatea din București

INTRODUCERE*

O analiză a datelor oficiale legate de veniturile salariaților, din septembrie 2015, arată că din 4,75 milioane de angajați din România, 43.9% câştigă sub 1000 de lei net lunar, 27.6% au căştiguri între 1000 şi 1700 de lei net, 19.3% între 1700 şi 3000 lei net, 4.1% între 3000 şi 4000 de lei net, 2.9% între 4000 şi 6000 de lei net, 1.4% obțin între 6000 şi 10000 lei net şi 0.7% peste 10000 lei net lunar (Mihai, 2016). Prin urmare, dacă alegem să cumulăm datele, aflăm că peste 70% dintre angajații din România câştigă până la maxim 1700 de lei net (care e salariul mediu pe țară în 2015) şi peste 90% dintre angajați au un câştig ce ajunge la maxim 3000 de lei net lunar. Dacă veniturile salariale, deci un criteriu de natură economică, ar fi principala variabilă după care am înțelege straturile sociale sau clasele sociale, aş putea să îmi asum o afirmație provocatoare, conform căreia peste 90% dintre angajații din România nu intră nici măcar în clasa de mijloc! Aceste date sunt relevante într-o țară care încearcă să se

* Cartea aceasta este o adaptare şi îmbunătățire a tezei mele de doctorat "Social Classes in Romania: A Cohort Analysis" alcătuită sub îndrumarea prof. dr. Traian Rotariu şi susținută în luna noiembrie 2013, la Facultatea de Sociologie şi Asistență Socială din cadrul Universității Babeş-Bolyai. Exceptând acest capitol introductiv şi cel concluziv cuprinzând considerațiile finale, toate capitolele au fost publicate, într-o formă diferită, în reviste de specialitate din țară. Mai precis, Capitolul 1 a apărut sub titlul „Stratificare socială şi clase sociale. O perspectivă teoretic-metodologică" în volumul 26 din *Studii şi Cercetări din domeniul ştiințelor socio-umane* (Pop, 2014a); Capitolul 2 a fost publicat cu titlul „Social Classes in Romania. A New Class Schema" în volumul VII din *Romanian Journal of Population Studies* (Pop, 2013); Capitolul 3 intitulat „Stratificarea claselor sociale în România. Aspecte metodologice" a apărut în volumul 28 din *Studii şi Cercetări din domeniul ştiințelor socio-umane* (Pop, 2015a); Capitolul 4 este în curs de publicare (va ieşi de sub tipar în decembrie 2016) în volumul XIV din *Anuarul Institutului de Istorie "George Barițiu"* şi se cheamă „Social Class and Subjective Aspectes of Social Inequalities" (Pop, 2016); Capitolul 5 „Social Mobility Patterns in Romania" a apărut în volumul XIII din *Anuarul Institutului de Istorie "George Barițiu"* (Pop, 2015b); Capitolul 6 denumit „Status Attainment Patterns in Romania. A Class-Based Analysis" a fost publicat în volumul 59 din *Studia UBB Sociologia* (Pop, 2014b).

conecteze tot mai mult la forma şi ideologia neoliberală a capitalismului unde profitul este aspectul principal de urmărit şi unde oamenii ajung, de destule ori, să fie judecați după capacitatea de a-şi converti cunoştințele şi aptitudinile în bani. Relevante sunt aceste date şi pentru o altă idee intens vehiculată în media şi nu numai, cea conform căreia clasa de mijloc ar trebui să fie principala clasă ce produce plus-valoare prin muncă şi care are o capacitate ridicată de consum. Dar este criteriul economic principalul criteriu de includere a indivizilor în clase sociale? Ce se mai poate adăuga pentru o înțelegere mai nuanțată? Oare indivizii, când sunt întrebați în ce clasă socială se plasează, pe ce criterii îşi formulează răspunsul? În aceste condiții, rămâne deschisă o întrebare mare care îmi ghidează demersul de conceptualizare şi, apoi, de punere în aplicare a rezultatelor pe care o urmăresc în capitolele următoare ale acestei cărți: cum poate fi construit şi aplicat un nou sistem de clase sociale care să țină cont de realitățile socio-economice ale României de azi şi să fie comparabil cu alte sisteme de clasificare internaționale?

Rolul claselor sociale şi locul lor în sistemul de stratificare socială au fost mereu subiecte importante pentru cercetători proveniți din tradiții de gândire diferite. Dintr-o perspectivă weberiană, pentru Erikson şi Goldthorpe (1992) sau Goldthorpe şi Marshall (1992), relațiile de clasă sunt definite prin relațiile de muncă (de angajare) şi prin forme diferite de contracte de muncă. În acelaşi timp, pentru Wright (1978, 1979, 1997, 2006), într-o perspectivă marxistă, proprietatea asupra mijloacelor de producție este crucială pentru definirea claselor sociale. O altă definiție influentă este cea a lui Esping Andersen (1992), care discerne între clase bazate pe relații de clasă văzute într-un câmp mediat de instituții ce reglementează diferite aspecte ale vieții sociale, cum este şi statul bunăstării. Dintr-un alt punct de vedere, unul cultural, Savage et. al. (2005, 2013) înțeleg clasele sociale ca fiind strâns legate de statusul socio-economic al individului. Acestea sunt, după părerea autorilor, două concepte inseparabile. Economia politică îşi aduce şi ea contribuția în înțelegerea rolului claselor sociale în istoria (mai recentă) a umanității. Astfel, Karl Polanyi ([1944], 2013, p. 231) arată că este important să

punem accentul pe analiza de clasă, deoarece „serviciile față de societate îndeplinite de clasele proprietare de pământ, clasele de mijloc şi clasele muncitoare au modelat întreaga istorie a secolului al XIX-lea”, clasele de mijloc fiind văzute ca „purtătoarele economiei de piață incipiente” (Polanyi, [1944], 2013, p.231). Chiar dacă cercetători diferiți definesc clasele sociale folosind multiple accepțiuni, toate au la bază un crez comun, un crez care stă şi la baza acestei lucrări, şi anume: *clasa contează!* Aşadar, clasele sociale au un impact semnificativ asupra felului în care indivizii percep societatea şi poziția lor în această societate, fie că alegem să o măsurăm folosind indicatori obiectivi sau subiectivi. Mai mult, proveniența dintr-o anumită clasă socială produce şanse diferite pentru indivizi de a avea traiectorii de mobilitate socială ascendente sau descendente. Totodată, procesul de dobândire de status este puternic legat de clasa socială, fiind influențat de aceasta.

Cu toate că unii autori susțin teza „morții clasei” (Pakulski si Waters, 1996), insistând că situările indivizilor în structura socială nu au impact asupra orientării si comportamentului lor, iar clasele sociale devin tot mai puțin importante în explicarea identității şi vieții indivizilor (Clark şi Lipset, 1991; Kingston, 2000), eu demonstrez contrariul în aceasta lucrare, dovedind – precum Slomczynski (2000) – că apartenența la diferite clase sociale are consecințe importante în societate şi că diferite aspecte ale vieții sociale sunt rezultate ale apartenenței la acestea. Există şi alte argumente pentru o revenire a analizei de clasă la nivelul întregii Europe postcomuniste. Mai precis, în august 2015, într-un număr dedicat clasei sociale din „East European Politics and Societies and Culture” o serie de autori vorbesc, în diferite contexte naționale, despre modul în care s-a conservat, transformat şi diluat analiza de clasă din Europa Centrală şi de Est. Pentru început, Helemae şi Saar (2015) au în vedere inegalitățile sociale din Estonia dintr-o perspectivă de clasă ignorată până acum în această țară. Drahokoupil (2015) arată că în Cehia situația este diferită, clasa socială fiind o preocupare constată în analizele de stratificare, dar într-o manieră funcționalistă. În Slovacia, până la începutul anilor 2000, clasele erau văzute mai

degrabă într-o manieră gradațională, decât relațională şi abia după 2006 analiza de clasă reîncepe, oarecum timid, să fie influentă atacând probleme precum sărăcia şi justiția socială (Fabo, 2015). Apoi, Gagyi şi Eber (2015) vorbesc despre clasă şi structura socială în sociologia maghiară şi arată cum, în Ungaria, conceptul de clasă a dispărut din literatura despre stratificare socială începând din anii '70, din cauza unei duble influențe, sovietică şi vestică, care au trasat liniile directoare de analiză pentru un număr important de ani.

În cele ce urmează, Ost (2015) schițează modul în care analiza de clasă din Polonia a dispărut în postcomunism, lasând locul unei perspective funcționaliste asupra stratificării care a exorcizat relațiile de putere şi de clasă din schema analitică. Totuşi, arată că, în ultimii ani, analiza claselor sociale redevine importantă. Tot pentru Polonia, Zarycki (2015) propune o interpretare bourdieusiană a clasei ca fiind subordonată culturii şi în acest mod conturând relațiile sociale. În Bulgaria postcomunistă se pot distinge trei linii mari analitice: o trecere de la stratificarea bazată pe clasă înspre stratificarea bazată pe status; de la stratificare unidimensională, la cea multidimensională şi de la un model marxist de clasă spre analiza rețelelor sociale (Boyadjieva şi Kabakchieva, 2015). Pentru România, Ban (2015) vorbeşte despre fragilitatea şi marginalitatea relativă a analizei de clasă, observând posibilitatea acesteia de a schimba, în viitor, discursul politic şi mediatic. Ca şi în alte țări postcomuniste, în Slovenia analiza de clasă şi cercetarea în stratificare socială au avut un rol mai degrabă marginal, fiind criticate atât de pe poziții tradiționale sau din curente promotoare ale modernizării, cât şi de pe poziții anarho-comunitariene. Mai mult, în universtăți nu există cursuri speciale de stratificare şi mobilitate socială (Kramberge şi Stanojevik, 2015). De asemenea, în Croația s-a vorbit rar, în discursul public şi academic, despre clasă, mai ales din cauza războiului şi importanței crescute a naționalismului din anii '90. În prezent, o nouă generație de activişti şi universitari de stânga încearcă să închege o astfel de dezbatere (Grdesic, 2015). În cazul Serbiei, Meszmann (2015) susține că discursul despre clasă a rămas important până la începutul anilor 2000 datorită politicii duse de

Milosevic care a făcut ca muncitorii să fie relevanți politic în toată perioada anilor 1990. După 2000, clasa devine mai puțin importantă în Serbia, cu excepția intereselor unor anumiți cercetători tineri. Ryabchuk (2015) arată că în Ucraina analiza de clasă a fost mereu relevantă, dar modul în care a fost realizată i-a limitat eficacitatea. Mai precis, s-a bazat pe anchete mari care prezentau doar informații de suprafață construite după liniile directoare ale unei orientări mai degrabă gradaționale, decât relaționale, asupra clasei. Alte caracteristici ale acestei analize sunt lipsa dorinței de a prezenta experiența subiectivă a oamenilor în ceea ce priveşte clasa şi o tendință înspre legitimarea funcțională a ordinii existente (Ryabchuk, 2015). În Rusia, chiar dacă odată cu căderea comunismului analiza de clasă a devenit reziduală, mai recent, o serie de cercetători sunt preocupați de definirea clasei de mijloc într-o perspectivă non-marxistă, în încercarea de a identifica un grup social cu potențial de a conduce Rusia într-o direcție mai liberală. În acelaşi timp, majoritatea celor interesați de subiect, din această țară, folosesc o perspectivă mai tradițională asupra clasei şi conflictului de clasă, după cum arată Crowley (2015).

Toate aceste articole construiesc o imagine conform căreia analiza şi conceptul de clasă au devenit marginale în Europa Centrală şi de Est, în țările din fostul bloc comunist, chiar dacă realitățile cotidiene scot la iveală necesitatea lor. Prin urmare, scopul acestei cărți este de a prezenta o nouă schemă de clasă bazată pe ocupații, văzută în multiplele sale fațete şi într-o perspectivă temporală, precum şi modul în care această clasificare poate fi folosită în diverse analize ale structurii sociale. Lucrarea se sprijină pe o puternică componentă metodologică, deoarece are în vedere modul de construcție a unor diferite clasificări şi scheme de clasă, dar, în acelaşi timp, se raportează critic la realitățile descrise de aceste instrumente metodologice. Astfel, o nouă schemă de clasă este folosită pentru a prezenta diverse realități care materializează viața socială a indivizilor. Sub acest aspect, clasa socială are un impact important asupra modului în care indivizii percep şi creează inegalitățile sociale, mobilitatea socială şi mențin sau schimbă statutul social - aspecte pe care am ales să le prezint şi interpretez în

această lucrare. În construirea claselor sociale şi în interpretarea rezultatelor analizelor, o importanță mare o are abordarea profesorului Slomczynski (în linia propusă de Şcoala Nuffield) relativ la clasele sociale din Polonia, deoarece aceasta are o serie de trăsături comune cu România. Astfel de trăsături sunt: ordinul relativ de mărime al țarii şi al populației (chiar dacă Polonia e mai mare), o importantă componentă de populație rurală care dă mulți lucrători agricoli în forța de muncă şi, în plus, ambele țări sunt foste socialiste. Pe lângă aceste aspecte, în lucrarea mea, cadrul (neo)marxist, prezentat în opera lui Wright (şi nu numai), este relevant pentru a înțelege inegalitățile bazate pe relații de putere dintre diferitele clase sociale.

Convingerea conform căreia clasa contează a fost unul dintre motivele cele mai importante pentru a propune o teză în domeniul stratificării sociale. Sunt totuşi şi alte aspecte care constituie motivații pentru a scrie o carte în acest domeniu. Unul dintre ele este legat de vizibilitatea redusă a României în studiile comparative de stratificare. O excepție este dată de European Social Survey unde România a participat în două rânduri, în 2006 şi în 2008[1]. Totuşi, folosind variabilele produse de această anchetă, am putea să înțelegem într-o măsură mai limitată realitățile sistemului de stratificare actual bazat pe clase sociale. Baza de date pe care o folosesc (STRATSOC 2010, detalii mai jos) oferă un set mai larg şi complex de variabile utile în analizarea sistemului de stratificare socială. O lucrare în acest domeniu este un demers necesar şi pentru că, deşi în literatura românească se pot găsi diverse studii ce folosesc clase sociale, din nefericire, acestea utilizează paradigme teoretice insuficient precizate, ignoră distincțiile dintre straturi sociale, clase şi status, iar liniile de demarcare dintre categorii nu sunt suficient problematizate (Urse, 2003; Vasile, 2008; Gheorghiță, 2010). Putem vorbi tot aici şi de alți cercetători care preferă o abordare mai degrabă culturală asupra clasei, concentrându-se pe stiluri de viață

---

[1] Pentru mai multe detalii legate de aceasta ancheta vezi: http://www.europeansocialsurvey.org/

ale indivizilor (Chiribucă şi Comşa, 1999; Comşa, 2006), pe elite şi clasa de mijloc (Chiribucă şi Comşa, 1999) sau pe transferurile sociale dintre clase (Lăzăroiu, 1999). Alți autori pun accent pe implicațiile educației asupra mobilității sociale (Rotariu, 2005) sau pe schimbările sistemului de stratificare datorate tranziției la o societate capitalistă – într-un sens general (Rotariu şi Voineag, 2012). În plus, alte cercetări implică metodologii complexe pentru a înțelege sistemul de stratificare socială a minorității maghiare din Transilvania (Vereş, 2006).

Totodată, modul în care sunt configurate clasele sociale bazate pe căsnicie (Cucu şi Culic, 2012), discutarea critică a mobilității sociale şi educaționale a indivizilor născuți în condiții istorice foarte diferite (între 1955 şi 1966, respectiv 1977 şi 1985) (Roşu, 2016), clasa de mijloc şi formarea acesteia sunt preocupări constante ale cercetătorilor (Larionescu, Mărginean şi Neagu, 2006; Cucu, 2007; Vasile, 2008). Legat de acestea, unele lucrări au în vedere modul în care s-au format clasele capitaliste, de antreprenori, aici remarcându-se cartea Irinei Culic (2002) şi articolul lui Cătălin Augustin Stoica (2004). Alte lucrări au în vedere clasa muncitoare dintr-o perspectivă situată în sociologia urbană şi în sociologia economică, domeniu în care poate fi remarcată o muncă intensă din partea celor din Catedra de Sociologie de la Cluj-Napoca, cum ar fi Norbert Petrovici (2007, 2011, 2012), Florin Faje (2011) sau Anca Simionca (2012).

Deoarece, în acest context, dimensiunea predării universitare are un important aport, voi continua să vorbesc despre cursurile de stratificare socială cu o vizibilă componentă de analiză de clasă. La Bucureşti, se remarcă cursul de stratificare propus de Dumitru Sandu (2000) sau articolul Paulei Tufiş (2011), care trece în revistă o serie de aspecte teoretice şi modul în care acestea sunt puse în practică în diverse țări, aspecte care țin de procesul de stratificare socială, de mobilitate socială sau de dobândire de status. În plus, Paula Tufiş acordă o atenție constantă preocupărilor ce țin de metodologie, deci de măsurarea şi conceptualizarea poziției sociale. În acest sens, autoarea oferă o trecere în revistă precisă a câmpului internațional de studii de stratificare, vorbind despre implicațiile

opțiunilor de operaționalizare a pozițiilor sociale unidimensional sau multidimensional, pe bază de variabile discrete sau continue, cu un număr mai mare sau mai mic de clase sociale (Tufiş şi Alwin, 2015), pentru a aminti doar o parte dintre tematicile abordate. În Cluj-Napoca, începând cu 2002, Traian Rotariu ținea un curs de mobilitate socială, iar Irina Culic unul de Stratificare Socială. Începând cu 2005, acest curs s-a transformat în unul de Stratificare şi Mobilitate Socială, ținut inițial de Irina Culic şi ulterior (în aproximativ ultima decadă) de Cristina Raț, care a ales să utilizeze analiza de clasă în problematica sărăciei romilor (2005) sau în analiza statului bunăstării post-comunist (Inglot, Szikra şi Raț, 2012). Chiar şi în aceste condiții, Ban (2015) observă fragilitatea analizei de clasă în România şi o explică pe bază unor moşteniri ale național-stalinismului, văzut ca şi cadru ideologic în care s-a dezvoltat socialismul în România, dar şi prin anti-comunismul puternic care a caracterizat perioada anilor ’90, urmate de o revenire la mijlocul anilor 2000.

Nu am pretenția de exhaustivitate a acestei prezentări, dată fiind și axarea ei pe partea academică a analizei de clasă. Ban (2015) observă că în România acest tip de analiză este folosită şi în alte medii, producând importante dezbateri pe problematici de interes mai general. El remarcă prezența tot mai vizibilă în spațiul public a activiştilor, jurnaliştilor şi bloggerilor de stânga care îşi definesc identitatea împotriva unui consens anti-stânga din contextul cultural şi politic mai larg – exemple în acest sens sunt „Grupul de la Cluj” care ulterior se constituie în jurul revistei *IDEA* sau platforma CriticAtac (Ban, 2015). Totuşi, o bună parte dintre acestea sunt studii de nişă (atât în mediul academic, cât şi în cel non-academic) care folosesc un sistem de clasă insuficient specificat sau se orientează doar asupra unor clase sociale specifice şi nu mereu suficient de bine definite şi delimitate. Din aceste considerente, este nevoie de un nou sistem de clase, unul bazat pe standarde internaționale (precum ISCO) dar care să aibă o importantă componentă sociologică şi să fie construit după criterii clare şi transparente. Această nouă schemă de clase sociale poate fi apoi testată pentru a răspunde la mai multe întrebări, care pot crea o imagine de ansamblu asupra sistemului de stratificare socială din România.

Urmărind toate aceste aspecte, cartea de față aduce o contribuție metodologică la câmpul dinamic şi complex al studiilor de stratificare socială. Propun un nou instrument analitic comparabil cu altele internaționale similare; adică o nouă schemă de clase calibrată pentru a surprinde diferențele dintre clasele sociale din România post-socialistă. Deoarece oricărui sistem de stratificare socială îi sunt inerente inegalitățile sociale, între clasele sociale, putem identifica mai multe tipuri de inegalități. Îmi organizez cercetarea pentru a cuprinde trei tipuri de astfel de inegalități sociale bazate pe: (1) clase sociale şi ordinea lor internă de stratificare precum şi procesul de mobilitate socială intergenerațională explicat într-o perspectivă temporală; (2) percepția indivizilor legată de sistemul de stratificare şi auto-poziționarea lor subiectivă în acest sistem şi (3) procesul de dobândire de status.

În încercarea de a descrie mecanismele care stau la baza stratificării sociale, sunt interesat de felul în care clasa socială influențează modul în care indivizii percep diferențele dintre ei, precum şi şansele lor în viață. Prin urmare, împart linia generală de cercetare în mai multe întrebări specifice care au rolul de a contura o imagine a sistemului românesc de stratificare, populat şi modificat de indivizi ce provin din diferite clase sociale. Astfel, un set de zece întrebări de cercetare, la care ofer răspunsuri de-a lungul a cinci capitole de analiză, creează o imagine de moment, sintetică şi precisă asupra actualului sistem de stratificare socială din România: (1) Care sunt modelele de clase sociale cele mai potrivite pentru a descrie societatea contemporană românească?; (2) Care sunt criteriile potrivite pentru a construi aceste clase sociale?; (3) Prin ce mecanisme este produsă stratificarea socială?; (4) Există distincții temporale în felul în care sunt stratificate clasele sociale?; (5) Cum percep indivizii din diverse clase sociale inegalitatea?; (6) Se schimba această percepție în timp?; (7) Cum poate fi descrisă şi înțeleasă mobilitatea socială în cazul diferitelor clase sociale?; (8) Care sunt implicațiile temporale ale mobilității sociale?; (9) Există diferențe în procesul de dobândire a statusului între diverse clase sociale? (10) Dar între indivizii născuți în contexte istorice şi sociale diferite? Aşadar, cercetarea mea se bazează şi pe o perspectivă temporală. Aceasta perspectivă este construită folosind mai multe cohorte de indivizi născuți în contexte socio-istorice diverse, care ar putea să le influențeze perspectivele de viață.

Pentru a răspunde la aceste întrebări am folosit datele care provin din proiectul STRATSOC 2010. Este vorba de un set de date colectate în cercetarea „Structură de Clasă şi Stratificare Socială în România Contemporană”. Cercetarea a fost realizată de Universitatea din Bucureşti (director prof. dr. Lazăr Vlăsceanu) în parteneriat cu Universitatea Babeş-Bolyai Cluj-Napoca, Universitatea Oradea şi Centrul pentru Sociologie Urbană şi Regională (CURS), prin suportul financiar al Ministerului Educației şi Cercetării, Grant PN-II No. 92131/Oct. 2008. Ca şi design, eşantionul este unul multistadial stratificat-aleator şi baza de date include 4508 respondenți de 25 de ani şi peste. Cercetarea de teren a avut loc în noiembrie-decembrie 2010 şi s-a bazat pe interviuri față-în-față la reşedința respondenților pentru a completa chestionarele. Am participat în acest proiect în echipa îndrumată de prof. dr. Traian Rotariu, de la Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca. Datele oferă posibilitatea de a prezenta rezultate în diverse scheme de clasă, dar, din considerente ce țin de codarea ulterioară a datelor, compar clasa propusă cu binecunoscuta schemă EGP, deoarece ambele se bazează pe Clasificarea Internațională Standard a Ocupațiilor (ISCO).

Cu scopul de a crea şi o dimensiune comparativă, am împărțit respondenții în cinci cohorte de indivizi născuți în perioade istorice diferite. Prima cohortă este alcatuită din generația născută până la 1939, cel mai în vârstă individ fiind din 1917. Este cohorta născută în timpul Primului Război Mondial şi imediat după. Următoarea cohortă este compusă din cei născuți între 1940 şi 1954, în perioada celui de Al Doilea Război Mondial. Perioada 1955-1966 se referă la generația celor născuți în timpul politicilor de urbanizare post-staliniste. A patra cohortă, 1967-1976, este născută în etapa politicilor coercitive pro-nataliste introduse de regimul comunist. Ultima generație folosită în analize este constituită din indivizi născuți în perioada crizei economice a socialismului, 1977-1985, o perioadă în care socialismul a intrat în declin şi, ulterior, a fost înlocuit. Pe parcursul lucrării voi încerca să evidențiez diferențele existente între aceşti indivizi şi prin prisma situației lor la origine (situație influențată de contextul socio-istoric al vremii) şi, totodată, să prezint mai dens contextul social al acestor perioade. Este relevant să discutăm

despre clase sociale într-o perspectivă temporară şi pentru că perioada socialistă nu a fost una în care acestea au fost nivelate de un regim ideologic egalitar, după cum observă Ban (2014), care opinează că Partidul Coumunist Român (1948-1989) „a reprezentat o formă de economie politică autoritară extrem de deconectată de la aspirațiile istorice ale socialismului democratic […] nu s-a putut lipsi de relații autoritare, de suprimarea sistematică a aspirațiilor spre democrație economică şi de înclinația spre o represiune socială care s-a dovedit adesea a fi destul de militaristă” (p.41).

În termeni de organizare şi logică internă, lucrarea mea începe cu un capitol teoretic unde pregătesc terenul pentru următoarele capitole analitice. Din acest motiv, în primul capitol explic conceptele cheie, fac o introducere generală legată de construirea schemelor de clasă, prezint câteva criterii pe baza cărora clasificarile pot fi comparate, prezint o serie de aspecte care ajută la înțelegerea procesului de stratificare şi, legat de acesta, vorbesc despre inegalitățile dintre clasele sociale, dar şi despre procesul de mobilitate socială. Închei această secțiune cu o abordare diferită schițând un cadru general pentru înțelegerea procesului de dobândire de status.

Capitolul doi este unul analitic şi este, probabil, cel mai important, deoarece aici prezint şi explic modul în care am creat conceptul de clase sociale, precum şi nevoia de o nouă clasificare în context românesc. Tot aici introduc câteva analize preliminare legate de aceste clase, dar şi o comparație cu clasificarea EGP. Construcția claselor sociale, utilizând rezultate ale mai multor cercetători polonezi din domeniul stratificării sociale, are două cauze: prima este de natură subiectivă şi ține de faptul că am studiat o perioadă în Varşovia şi am luat contact cu oameni preocupați, şi cu rezultate foarte bune în acest domeniu, precum şi aplecarea mea spre un tip de metodologie cantitativă utilă în demersul meu. Cea de a doua cauză este una obiectivă, legată de asemănarea profilurilor macro ale României şi Poloniei – ambele țări foste socialiste cu un important sector agricol, membre ale Uniunii Europene şi cu seturi asemănătoare de probleme de natură socio-economică. Totodată, acest prim capitol analitic este „piatra de temelie” a lucrării şi e important a fi parcurs pentru a înțelege mai bine următoarele capitole care pot fi

lecturate în ordinea pe care o preferă cititorul, în funcție de locul unde se plasează interesele sale. Prin urmare, ordinea propusă de mine urmează o logică internă care uşurează înțelegerea subiectelor abordate, dar nu este unica posibilă.

Capitolul al treilea conține o prezentare generală a procesului obiectiv de stratificare socială bazat pe câteva variabile binecunoscute, precum educația, venitul şi complexitatea muncii.

În cel de-al patrulea capitol tratez procesul subiectiv de stratificare socială în termeni de inegalități percepute de indivizi care au originea în clase sociale diferite. Fac acest lucru urmărind direcțiile trasate de Evans, Kelley şi Kolosi în articolul lor din 1992.

Capitolul al cincilea conține o analiză a mobilității sociale intergeneraționale a indivizilor proveniți din clase sociale diferite şi care sunt născuți în perioade socio-istorice distincte. Aici interesul meu este legat atât de ratele absolute cât şi de cele relative de mobilitate, într-o perspectivă intergenerațională.

Ultimul capitol conține o schimbare paradigmatică unde analizez procesul de dobândire de status aplicând modelul lui Blau şi Duncan (1967, 2008) pe datele folosite de mine. Pentru fiecare capitol, pe lângă perspectiva de clasă, folosesc şi o perspectivă temporală cu ajutorul celor cinci cohorte de indivizi. De asemenea, fiecare capitol analitic se încheie cu o secțiune de concluzii. Partea finală a cărții conține concluziile generale alături de câteva discuții precum şi câteva posibile dezvoltări ulterioare ale argumentului meu. Este, aşadar, important de menționat că în construirea argumentului meu folosesc, practic, două paliere conceptuale şi analitice diferite: unul care țin de clase şi celălalt care este legat de cohorte de indivizi. Separația pe care o fac între acestea este una de natură analitică, pentru o claritate mai mare a argumentării. Interdependențele, întrepătrunderile, co-dependențele dintre cohorte şi clase sunt evidente, chiar dacă primele par să vorbească, în primul rând, despre dimensiunea structurală şi contextuală a realității sociale, iar celelalte (clasele) despre dimensiunea economico-politică a aceleaşi realități. Doar dacă le avem în vedere pe ambele, printr-o serie de procese (mobilitate, stratificare, dobândire de status) putem să creionăm socialul.

CAPITOLUL 1: CADRUL TEORETIC

CONCEPTUALIZĂRI

Structura socială şi stratificarea acesteia cu ajutorul claselor sociale sunt aspecte dezbătute şi comentate din perspective diferite, care țin cel mai adesea de tradițiile weberiene şi marxiste de gândire. Rolul acestui capitol este de a construi imaginea de ansamblu a procesului de stratificare socială pe baza contribuțiilor cercetătorilor/ gânditorilor preocupați de înțelegerea şi explicarea structurilor sociale ce caracterizează diverse țări din spațiul internațional. Mă interesează, de asemenea, să descriu modul şi criteriile după care sunt construite clasele sociale, pentru a înțelege utilitatea acestora în perioada contemporană. În plus, scopul acestui demers este de a schița cadrul general în care putem insera cazul României, pentru a-l face comparabil din punct de vedere internațional. În acest scop am în vedere literatura şi cercetările produse de sociologii români care acoperă planul temporal prezentat de-a lungul lucrării, folosind cohorte diferite de indivizi, aflați pe diferite poziții sociale, în conformitate cu sistemului de clase pe care îl propun.

Structura socială poate fi descrisă ca „patternuri persistente de comportament şi interacțiuni între indivizi sau poziții sociale" (House, 1981 apud Kohn şi Slomczynski, 2006). Înțeleg structura socială a unei țări folosind în principal rezultatele lui Kohn şi Slomczynski (2006), care sunt în aceeaşi linie de gândire cu cea propusă de Şcoala Nuffield (cu reprezentanți precum John H. Goldthorpe, Abigail McKnight, Tak Wing Chan, Colin Mills etc) ca fiind un model bidimensional compus *din clase sociale* şi *stratificare socială.* Kohn şi Slomczynski (2006) vorbesc despre *clasele sociale* ca fiind grupuri definite în termenii relațiilor lor cu proprietatea şi controlul asupra mijloacelor de producție, precum şi controlul lor asupra puterii de muncă a altor indivizi. *Stratificarea socială* este ordonarea ierarhică din societate în termeni de putere, privilegii şi prestigiu. Pentru cei doi autori, clasa este conceptul fundamental,

pentru că face referire la organizarea politică şi economică a societății. Clasele sociale sunt văzute în dimensiunea lor relațională, sunt definite şi indexate în termenii legăturilor lor cu alte clase sociale. Prin urmare, clasele sunt văzute ca grupuri distincte, nu un continuu, nici doar un set de categorii care pot fi plasate mai jos sau mai sus pe baza unei singure dimensiuni de bază. Stratificarea socială, pe de altă parte, e văzută ca un continuu, o ordonare ierarhică de la poziția cea mai de jos spre cea mai de sus (Kohn şi Slomczynski, 2006, p.2). Un alt concept important, legat de cel anterior, este cel de *strat social*. Aici folosesc o definiție asupra căreia au căzut de acord o serie de autori, şi anume: „agregate de indivizi care ocupă poziții aproximativ similare într-o ierarhie conturată de putere, privilegii şi prestigiu" (Williams, 1960; Kohn, 1969; Kohn şi Schooler, 1983 apud Kohn şi Slomczynski, 2006). Trecând în revistă un spectru larg de perspective legate de cele mai adecvate definiții pentru structura socială, abordarea lui Slomczynski (2002, p.11) pare a fi cea mai comprehensivă şi mai largă. Din perspectiva autorului, structura socială este „o compoziție de grupuri sociale între care există inegalități în oportunitățile de acces la bunuri publice". Prin urmare, într-un anumit sens, această structură înglobează inegalitățile sociale.

Sistemele de stratificare socială pot fi definite ca seturi de instituții care generează şi mențin inegalități. Grusky (1994) arată că sistemele de stratificare socială se referă la modul în care are loc stratificarea în diverse societăți, acestea diferențiindu-se în funcție de: (1) natura resurselor pe baza cărora se conturează inegalitățile sociale (economice, politice, culturale, sociale); (2) gradul de inegalitate, adică discrepanța dintre resursele deținute de indivizi cu poziții sociale distincte; (3) relevanța atributelor date la naştere, care se referă la valorizarea socială inegală a unor trăsături personale cum ar fi sexul, etnia, descendența etc.; (4) gradul de cristalizare a claselor sociale, prin care înțelegem măsura în care o poziție superioară după un anumit criteriu de ierarhizare se asociază cu poziții superioare şi după celelalte criterii. Ca exemplu, putem lua măsura în care ocupațiile ce asigură un venit ridicat se bucură de prestigiu ridicat şi pot

oferi individului capacitatea de a influenţa deciziile politice. Într-un sistem de stratificare socială puternic cristalizat, indivizii pot fi caracterizaţi prin consistenţă de status, adică prin corespondenţa dintre poziţia ierarhică a diferitelor statusuri pe care le deţin; şi (5) gradul de rigiditate, de închidere socială care se referă la continuitatea în timp a poziţiei sociale, mai precis la şansele ca un individ să îşi schimbe apartenenţa la o categorie socială sau poziţia în ierarhia socială (să fie mobil din punct de vedere social). Într-o societate cu o rigiditate ridicată, poziţia actuală a unei persoane poate fi determinată în mare măsură pe baza celei precedente, respectiv pe baza poziţiei sociale a părinţilor săi, în raport cu un anumit criteriu de stratificare.

Stratificarea socială poate fi văzută din mai multe perspective. Din punct de vedere funcţionalist, stratificarea socială îndeplineşte o funcţie socială, acesta fiind şi motivul pentru care există, chiar dacă formele sale de manifestare variază de la o societate la alta. Stratificarea socială are în vedere ierarhia poziţiilor sociale şi nu ierarhia indivizilor care ajung să ocupe aceste poziţii. Mai precis, fiecare poziţie socială îndeplineşte o funcţie cu importanţă mai ridicată sau mai scăzută în menţinerea şi reproducerea sistemului (Raţ, 2014). Ca şi o consecinţă, Davis şi Moore (1945) sunt de părere că „dacă drepturile şi prerogativele diferitelor poziţii sociale trebuie să fie inegale, atunci societatea trebuie să fie stratificată, pentru că stratificarea tocmai acest lucru înseamnă. Inegalitatea socială constituie un mijloc inconştient dezvoltat, prin care societăţile încearcă să se asigure că poziţiile cele mai importante sunt ocupate în mod conştient de indivizii cei mai dotaţi” (p. 48). Criteriile folosite de cei doi autori pentru a ordona din punct de vedere al importanţei poziţiile, au în vedere: 1. măsura în care poziţia este unică din punct de vedere funcţional şi nu există alte poziţii care ar putea satisface funcţia respectivă şi 2. măsura în care alte poziţii sunt dependente de funcţia respectivă (Davis şi Moore, 1945).

În mod evident, această perspectivă a atras critici. Întrebarea care se ridică este cum putem stabili că anumite poziţii sociale au importanţă funcţională mai mare decât altele pentru bunul mers al

societății? Aici Tumin (1953) argumentează că ceea ce numim *importanță funcțională* este, de fapt, un construct cultural. Mai mult, propune o serie de ipoteze testabile empiric, pentru a arăta că, de fapt, stratificarea socială reprezintă o serie de disfuncții pentru societate. Printre acestea, putem aminti aspecte care: 1. limitează posibilitatea descoperirii întregii arii de talent existente în societate; 2. limitează extinderea resurselor productive ale societății; 3. oferă elitei puterea politică necesară pentru a obține acceptarea şi dominarea unei ideologii care raționalizează ordinea de status (pe bază logic-rațională, naturală sau morală); 4. distribuie în mod inegal imagini de sine dezirabile; 5. în măsura în care inegalitățile sociale nu sunt pe deplin acceptate de cei mai puțin privilegiați, se pot crea tensiuni; 6. distribuie în mod inegal sentimentul de membru semnificativ al societății şi, astfel, şi loialitatea față de societate sau motivația de a fi membru activ social sunt distribuite inegal. (Tumin, 1953, apud Raț, 2014). Toate aceste critici sunt idei care trebuie luate în considerare când descriem procesul de stratificare socială şi ne fac să ne îndreptăm spre explicații alternative şi spre alte concepte mai potrivite cu scopurile cercetării.

Prin urmare, Wright (1997) arată că analiza claselor sociale nu se bazează pe asumpția că toate fenomenele sociale pot fi explicate în primul rând în termeni de clasă, nici că aceste clase sunt mereu un determinant important. Mai degrabă analiza de clasă se bazează pe convingerea că putem vedea în clasă o cauză socială universală şi din această perspectivă are sens să explorăm ramificațiile acesteia pentru o diversitate de fenomene sociale. Văzută în aceşti termeni, clasa este „variabila independentă" responsabilă de explicarea mai multor fenomene sociale. Pentru a înțelege clasele sociale, trebuie să avem în vedere diferitele conceptualizări care conturează acest termen în ştiințele sociale. Astfel, voi folosi demersul lui Wright (2006) pentru a putea cartografia diferitele sensuri ale clasei, dar şi înțelesurile lor în tradițiile weberiene şi marxiste. Primul concept important este cel de *relații de clasă*. Pentru ca un sistem economic să poată funcționa, este necesară desfăşurarea unei întregi game de resurse utile în producție: unelte, maşinării, teren, materie primă, forță de muncă,

abilităţi şi aşa mai departe. Această desfăşurare poate fi descrisă in termeni de relaţii sociale, urmărind actorii individuali care participă la producţie cu drepturi diferite şi de pe poziţii de putere diferite, relativ la intrările şi rezultatele procesului de producţie. „Puterea" face referire la capacitatea efectivă a indivizilor de a controla utilizarea mijloacelor de producţie, incluzând capacitatea de a-şi apropia rezultatele acestei folosinţe; „drepturile" se referă la aplicarea legii de către terţi din cadrul puterii (Wright, 2006). Acelaşi autor continuă susţinând că, în momentul în care drepturile şi puterea indivizilor asupra resurselor de producţie sunt inegal distribuite, relaţiile pot fi descrise ca şi relaţii de clasă. Acestea sunt criterii importante, utile pentru a distinge între diverse clase sociale din România contemporană. În plus, atât Marx cât şi Weber înţeleg relaţiile de clasă în societăţile capitaliste ca gravitând în jurul relaţiei centrale dintre proprietarii mijloacelor de producţie şi cei care deţin puterea de muncă, chiar dacă Weber (în Gerth şi Mills, 1946), conceptual, vorbeşte despre *situaţia de clasă* pe baza *şanselor de viaţă*, iar Marx (1849), despre *exploatare.*

Un alt concept important în viziunea lui Wright (2006) este cel de *locaţie de clasă,* care se referă la locaţiile indivizilor (şi uneori ale familiilor acestora) în interiorul relaţiilor de clasă. Dacă relaţiile şi locaţiile de clasă operează mai degrabă la nivel micro, *structura de clasă* este un concept de nivel macro care marchează organizarea generală a relaţiilor de clasă în interiorul unei unităţi mari de analiză (Wright, 2006). El vorbeşte şi despre *interese de clasă,* pe care indivizii le au în virtutea acestor alternative strategice determinate de clase, sau despre *conştiinţă de clasă,* care se referă la ceea ce cred actorii despre relaţiile de clasă, structura de clasă, precum şi propriul interes de clasă. Atât timp cât indivizii au păreri greşite legate de natura structurii de clasă în cadrul căreia trăiesc sau despre locaţia lor în interiorul acelei structuri şi asupra strategiilor care le-ar reprezenta cel mai bine interesele de clasă, se poate vorbi despre conştiinţa de clasă ca fiind „falsă" (Wright, 2006). Există şi concepte mult mai volatile şi mai greu de surprins cu ajutorul datelor. Pentru Wright (2006), *practicile de clasă* sunt activităţile în care indivizii se

angajează în urmărirea intereselor lor de clasă, pe baza înțelegerii proprii a relațiilor de clasă. *Formarea clasei* se referă la formarea unor actori organizați colectiv în vederea atingerii intereselor de clasă.

Conceptul de clasă în tradițiile teoretice marxiste şi weberiene are o serie de aspecte comune: ambele tradiții resping definițiile simple, graduale pentru clase; amândouă sunt ancorate în relațiile sociale care leagă oamenii cu diverse tipuri de resurse economice; ambele văd aceste relații sociale ca influențe pentru interesele materiale ale indivizilor şi văd relațiile de clasă ca potențial pentru solidarități şi conflict (Wright, 2006). Pe de o parte, intuiția din spatele ideii weberiene de şanse de viață este clară: tipul şi cantitatea de resurse pe care cineva le deține au un impact asupra venitului în schimburile de pe piață (Weber [1922]1978 apud Wright, 2006). Mai precis, Weber (1946) vorbeşte despre situația de clasă arătând că anumiți indivizi sau grupuri au şanse de viață tipice (o componentă tipică cauzală comună în privința şanselor lor de viață). Acestea se referă la şansele de a dobândi bunuri, anumite condiții de viață și satisfacție subiectivă. Şansele acestea tipice derivă din controlul relativ asupra bunurilor şi abilităților care pot fi utilizate pentru obținerea de venit în condițiile ordinii economice date. Prin urmare, pentru Weber, clasa socială se referă la un grup de persoane care ocupă aceeaşi situație de clasă. Pe de altă parte, pe baza ideilor lui Marx, Wright arătă că:

> „Într-un context marxist, trăsătura relației dintre oameni şi resursele economice, care este şi centrul analizei de clasă, este exploatarea. (...) Ce aduce în plus exploatarea este o revendicare conform căreia conflictele de interese dintre clase sunt generate nu doar de ceea ce oamenii au, dar şi de ceea ce oamenii fac cu ce au. Conceptul de exploatare evidențiază conflictele din interiorul procesului de producție, nu doar a conflictelor de pe piață. (...) Exploatare este prin urmare un diagnostic a procesului prin care inegalitățile de venit sunt generate de inegalitățile în drepturi şi putere asupra resurselor de producție: inegalitățile apar, cel puțin parțial, datorită modurilor în care exploatatorii – în baza drepturilor şi puterilor lor exclusive asupra resurselor – sunt capabili să îşi însuşească surplusul generat de efortul exploataților. Dacă primele două dintre dintre aceste principii sunt prezente, dar nu şi cel de al treilea, avem de-a face cu opresiune, dar nu exploatare" Wright (2006, p. 65-66).

Aceste „inegalități în drepturi şi putere” pot fi analizate în două feluri diferite. În primul rând, utilizând o perspectivă obiectivă, bazată pe câteva variabile binecunoscute care acționează ca şi proxy-uri de încredere pentru *modus operandi* al inegalităților. În cel de al doilea rând, într-o manierea subiectivă, folosind auto poziționarea indivizilor în diverse clase sociale, la diferite niveluri, după cum voi demonstra în capitolul despre aspectele subiective ale inegalităților.

Kalb (1997) vede în clasă un construct analitic, relațional şi dinamic care sensibilizează mecanismele sociale de bază şi relațiile sociale cheie. Deoarece aceasta nu poate fi identificată prin mijloace nemediate, uneori devine dificil să vorbim despre clasă în lipsa unor variabile de proximitate care fac posibilă o definiție. Mai mult, Kalb (1997) defineşte clasa ca un mod de a încadra seturi de oameni definite lax, care sunt afectați de procesele dinamice ale capitalismului în moduri comparabile şi asemănătoare. Nu putem fi niciodată siguri ce procese sociale şi culturale operează în interiorul unei clase despre care se presupune că produce stiluri colective de viață, conştientizare şi acțiuni probabile sau improbabile. Diferitele tipuri de cunoaştere locală şi accesul diferențiat la diferite resurse sociale, culturale şi materiale pot să fie atât de divergente în interiorul unei clase, încât este dificil şi uneori aproape că nu are sens să încadram toți acei oameni într-o clasă. Totuşi, acestea nu pot să fie motive suficiente pentru a abandona întregul câmp de analize asupra schimbărilor din interiorul relațiilor sociale, de putere şi de acțiune care sunt date de clasă, deoarece, în special, aceste segmentări sunt rezultatul diferitelor poziții de timp şi de start al gospodăriilor şi al grupurilor în ceea ce priveşte procesele de industrializare capitalistă (Kalb, 1997).

Pierre Bourdieu are o viziune inedită asupra proceselor de configurare a claselor sociale. Indivizii sunt distribuiți în spațiul social în funcție de volumul de capital general pe care îl au, apoi în funcție de structura capitalului deținut, adică ponderea relativă a diferitelor tipuri de capital din volumul de bunuri deținute (Bourdieu, 1989). Mai mult, Bourdieu (1989) susține că dispozițiile acumulate prin poziția ocupată implică o ajustare la această poziție, fapt care înseamnă că indivizii îşi cunosc locul, poziția în societate. Prin urmare,

distanțele sociale sunt inscripționate în corpuri, mai precis, în relația cu corpurile, cu limba şi cu timpul. Aşadar, clasele nu sunt grupuri reale. Totuşi, se poate utiliza munca politică în scopul producerii claselor sociale ca şi grupuri permanente care au reprezentări comune. Această mobilizare politică are şanse mai mari de reuşită când încearcă să asambleze agenți care se află în proximitate spațială şi, deci, fac parte din aceeaşi clasă teoretică. Altfel spus, proximitatea în spațiul social predispune la apropiere (prin proprietățile şi dispozițiile indivizilor, prin gusturile lor), dar asta nu înseamnă că duce la o clasă sociala în sensul dat de Marx. Nu se trece de la clasa pe hârtie la clasa reală decât cu un efect politic de mobilizare. Clasa reală este de fapt o clasă realizată, mobilizată, rezultat al luptei de organizare în clase ca luptă propriu-zis simbolică (şi politică) pentru a impune o viziune a lumii sociale sau mai mult, o modalitate de a construi aceasta lume socială, în percepție şi în realitate, şi de a construi clasele după care ea poate fi modelată (Bourdieu, 1999). În opinia lui, când vorbim despre clase sociale, vorbim despre un spațiu de diferențe în care clasele există oarecum virtual, punctat, nu ca un dat, ci precum ceva ce ar fi de făcut. Poziția ocupată în spațiul social, în structura distribuției diferitelor feluri de capital, comandă reprezentările acestui spațiu şi luările de poziție în luptele pentru conservarea sau transformarea sa. Formele capitalului la care Bourdieu (1986) face referire sunt capitalul material (posesiuni materiale şi financiare), social (relații sociale, prestigiu social etc.) şi capitalul cultural (educația, diferite abilități dobândite etc.). Totodată, capitalul cultural are trei forme: 1. *Încorporat,* care se referă la atribute („dispositions") durabile ale persoanei din punct de vedere al cunoştințelor, atitudinilor, practicilor sociale, gusturilor etc. Necesită timp pentru acumulare şi familia este foarte importantă în dezvoltarea sa. 2. *Obiectivat,* care are în vedere bunuri culturale deținute; nefiind suficientă numai proprietatea asupra produselor culturale (capital economic), ci se impune și „consumul" acestora, utilizarea lor specifică, reglementată social 3. *Instituționalizat,* adică diplome educaționale, atestatele formale care au valoare independentă de cunoştințele şi abilitățile curente ale deținătorului. Un aspect foarte important,

necesar de punctat, este că aceste forme de capital sunt convertibile unele în altele, lucru care permite indivizilor cu o situație privilegiată într-un anumit câmp, pe o dimensiune a acestui spațiu social, să acceadă la un statut superior şi pe altă dimensiune, într-un câmp social dat (Bourdieu, 1986). Este un mod diferit, bazat pe principii structuraliste şi constructiviste, de a privi construcția claselor sociale, care a găsit ecouri, în perioada actuală, în anchete precum cea coordonată de Mike Savage (2013) şi care se constituie ca o critică la modul „clasic" de înțelegere a mecanismelor de formare a claselor sociale, după cum voi arăta şi în ultimul capitol.

O altă contribuție, care aduce un plus de cunoaştere conceptului de clasă socială, este cea a lui Anthnoy Giddens. Pentru Giddens (1973), cea mai importantă problemă din teoria claselor este dată de structurarea relațiilor de clasă. Cercetătorul încearcă să înțeleagă cum se transformă clasele economice în clase sociale şi modul în care relațiile de natură economică ajung să fie translatate în structuri sociale non-economice. Astfel, punctează ceea ce simte că este o ambiguitate a termenului de „clasă" şi anume faptul că acesta este folosit şi pentru categorii economice, dar şi pentru grupuri sociale (Giddens, 1973). Ca şi o consecință, în opinia lui Giddens (1973), clasa trebuie diferențiată de strat şi teoria claselor de stratificarea socială. Acest lucru se întâmplă pentru că limitele şi diviziunile între straturi pot fi trasate relativ facil cu ajutorul unor scale de măsură (ex. diviziuni în funcție de venit sau de numărul de ani de educație), lucru mult mai dificil când vine vorba despre clase care nu se supun evaluării pe o scală ordinală cu poziții superioare şi inferioare. Este un punct de vedere de care țin cont pe parcursul lucrării, având în vedere că uneori poate să pară neclară distincția între clasă şi strat, deoarece folosesc conceptul de „clasă" atât pentru diferențieri pe straturi după o serie de variabile socio-demografice, cât şi pentru a vorbi de o ordine ne-ierarhică a ocupațiilor care stau la baza sistemului de clase pe care îl propun în capitolele următoare.

CONSTRUIREA CLASELOR SOCIALE

În încercarea de a înțelege cum sunt construite categoriile sociale[1], putem identifica diferențe între clasele sociale din societățile capitaliste (ex. SUA) şi din cele (foste) socialiste (ex. Polonia) şi procesul de stratificare socială emergent în acestea. Pentru clasele sociale din societățile capitaliste, Wright (1978, pp. 30-110) descrie trei locații de clasă de bază:

1. O burghezie ai cărei membri controlează investițiile şi procesul de acumulare, mijloacele fizice de producție şi puterea de muncă a altora;
2. O mică burghezie ai cărei membri controlează investițiile şi mijloacele de producție, dar nu şi puterea de muncă a altora;
3. Un proletariat ai cărui membri nu controlează niciunul dintre aceste elemente esențiale de producție.

Wright (1978, p. 31) menționează, pentru SUA, o serie de grupuri care ocupă „locații contradictorii", numind managerii şi supervizorii care nu dețin mijloacele de producție, dar, în mod cert, controlează atât mijloacele de producție cât şi puterea de muncă a altor indivizi. O altă distincție importantă este între muncitorii manuali şi non-manuali. Pe baza acestor diferențieri şi având în vedere contextul social polonez (un context oarecum similar cu cel din România), Kohn şi Slomczynsky (2006, pp. 30-55) propun un set de criterii pentru construirea claselor sociale în Polonia socialistă:

1. Controlul asupra mijloacelor de producție – managerii formează cel mai influent grup în procesul de planificare economică, fiind o extensie a aparatului de putere statal;
2. Controlul imediat asupra muncii - acesta separă supervizorii nu doar de supervizați, ci şi de pozițiile înalte de management, deoarece în fabrica socialistă coordonarea muncii este delegată la supervizorii de linie, dar le este dată foarte puțină autoritate;
3. Munca manuală e distinctă de cea non-manuală;

[1] Pe parcursul lucrării folosesc interşanjabil şi cu înțeles similar clase sociale şi categorii sociale.

4. Locația în economia centralizată – muncitori manuali care sunt angajați în fabricile mari şi în industriile extractive ale economiei centralizate, dar şi muncitori care sunt angajați în industrii secundare sau în industrii de suport şi în servicii. Ca şi rezultat, autorii au găsit o diferențiere între „muncitori productivi" (centrul clasei muncitoare) şi „muncitori neproductivi" (periferia clasei muncitoare);

5. Deținerea mijloacelor de producție - angajați pe cont propriu sau mica burghezie.

Astfel, Kohn şi Slomczynski (2006) au identificat distincțiile majore între SUA şi Polonia ca fiind date de lipsa unei clase de angajatori/antreprenori în Polonia. Autorii au avut în vedere şi distincția dintre două clase de muncitori manuali. Pentru aceeaşi perioadă, în Statele Unite ale Americii se folosesc şase clase sociale: 1. angajatori; 2. angajați pe cont propriu (sau mica burghezie); 3. Manageri; 4. supervizori; 5. muncitori non-manuali; 6. muncitori manuali. În Polonia găsim, de asemenea, şase categorii, dar diferite față de cele din SUA: 1. manageri; 2. supervizori; 3. muncitori non-manuali (intelighenția: profesionişti, tehnicieni şi personal administrativ); 4. muncitori în producție; 5. muncitori în domeniul non-productiv; 6. angajați pe cont propiu. Pentru Kohn şi Slomczynski (2006) componentele majore ale stratificării sociale, atât în Polonia, cât şi în SUA, sunt educația, statusul ocupațional şi venitul rezultat din muncă. De asemenea, autorii sunt conştienți de faptul că modelele lor exagerează importanța statusului ocupațional relativ la importanța educației şi a venitului, deoarece toți indicatorii de status ocupațional, implicit sau explicit, au în compoziția lor cerințele educaționale, dar şi nivelurile de venit ale ocupațiilor.

Un an mai târziu, studiul coordonat de Slomczynski şi Marquart-Pyatt (2007) evidențiază nevoia de a integra două abordări ale structurii sociale pentru a o putea înțelege: una relațională şi una distributivă. Aceştia identifică analiza structurii sociale în termeni de relații sociale ca fiind *abordarea în termeni de clasă* şi analiza distribuției bunurilor dorite public, pentru care întrebarea centrală este cine primeşte, ce primeşte, prin ce canale şi cu ce consecințe, ca fiind *abordarea în termeni de stratificare*. Pentru a înțelege structura de

clasă din Polonia, Slomczynski şi Marquart-Pyatt (2007) aplică o schemă de clasă ajustată la transformările din perioada post-comunistă, făcând astfel distincția între nouă clase sociale: 1. angajatori; 2. manageri; 3. experți; 4. supervizori; 5. angajați pe cont propriu; 6. tehnicieni şi funcționari; 7. muncitori manuali calificați; 8. muncitori manuali necalificați şi 9. fermieri. În continuare, Slomczynski et al. (2007, p. 26), pentru a diferenția între câştigătorii şi perdanții tranziției post-comuniste (o distincție începută încă din perioada socialistă), explică faptul că:

> „Clasele sociale sunt definite prin puterea economică care, în schimb, implică funcții specifice de natură politică şi ideologică în societate. (...) Proprietatea asupra mijloacelor de producție, controlul asupra procesului de muncă şi asupra resurselor economice sunt constitutive ale relațiilor de clasă. Acestea formează baza pe care sunt construite identitatea politică şi culturală a claselor sociale. (...) Stratificarea socială înseamnă existența inegalităților între persoane relativ la bunuri publice. Educația formală, rangul ocupațional şi venitul sunt dimensiunile de bază ale stratificării sociale. Gradul de inegalitate socială este, în sens statistic, puternic determinat de poziția de clasă."

Folosind aceste două concepte, autorii reuşesc să demonstreze că, în termeni de stratificare socială, pentru Polonia, clasele privilegiate sunt compuse din angajatori/antreprenori, manageri şi experți, pe când clasele dezavantajate sunt compuse din muncitori manuali calificați, muncitori manuali necalificați şi fermieri. De asemenea, folosind modele de regresie, demonstrează că există o distanță importantă (măsurată prin educația formală, rang ocupațional şi venit) între indivizii aparținând celor două clase opuse.

Cu toate aceste clasificări şi criterii, rămân o serie de aspecte care trebuie clarificate. Acestea se referă la identificarea posibilităților menite să măsoare stratificarea socială şi căile potrivite de a construi clase sociale. Pentru a adresa aceste chestiuni, un prim pas este să înțelegem cum sunt construite scalele ocupaționale care, de cele mai multe ori, stau la baza claselor sociale. În acest sens, e nevoie să respectăm anumite condiții. Patru dintre aceste condiții identificate de Domanski et al. (2009, pp. 18-19) sunt esențiale: 1. precizia – a defini cu o precizie rezonabilă ce vrem să măsurăm; 2. fiabilitatea – o

caracteristică a stabilităţii indicatorilor sociali care indică problematica standardizării în codarea ocupaţiilor şi validitate - măsura în care categoriile din CSO (Clasificarea Socială a Ocupaţiilor) identifică cele mai importante diviziuni şi distanţe sociale; 3. CSO operaţionalizat în termeni de roluri ocupaţionale şi 4. CSO trebuie să fie o schemă prietenoasă cu utilizatorul (user-friendly) – categoriile trebuie să fie uşor traduse în limbajul în care se colectează şi codează informaţiile rezultate din cercetări. Dincolo de scopul lor funcţional, toate aceste condiţii, dacă nu sunt respectate, devin motive pentru a construi noi clasificări. Deoarece schema propusă de mine este bazată pe ocupaţii, am în vedere din nou lucrarea lui Domanski et al. (2009, p. 26), care subliniază importanţa funcţională a ocupaţiei în construirea claselor sociale. De asemenea, folosesc definiţia acestor autori a clasificării ocupaţionale, şi anume:

> „un set de categorii discrete care are rolul de a identifica segmente de bază ale structurii sociale, dar fără a predetermina măsura în care diviziunile existente între aceste categorii reflectă dimensiuni ierarhice. Clasificările sunt diferite de scalele ocupaţionale deoarece ultimele sunt măsuri continue sau ierarhice, care presupun că diferenţele dintre grupuri ocupaţionale pot fi capturate într-o singură dimensiune printr-un singur parametru."

Aceiaşi autori identifică două motive importante în virtutea cărora sunt folosite clasificările ocupaţionale. Primul motiv subliniază faptul că aceste clasificări sunt nişte instrumente utile în codarea informaţiei colectată din cercetări. Cel mai bun mod de a colecta date ocupaţionale este prin intermediul întrebărilor deschise. Al doilea motiv este legat de aplicabilitatea lor pentru operaţionalizarea claselor sau poziţiilor sociale definite în termeni de variabile categoriale. Clasificarea ocupaţiilor are în vedere aspecte legate de cel mai bun mod prin care putem reflecta distanţe, clivaje şi bariere, dar şi modul în care identificăm locaţiile indivizilor în spaţiul social (Domanski et. al, 2009).

Cea mai folosită schemă este Standardul Internaţional de Clasificare a Ocupaţiilor (ISCO – 88). Acesta grupează locurile de muncă în ocupaţii, utilizând, cel mai adesea, similaritatea abilităţilor necesare

pentru a îndeplini îndatoririle şi sarcinile de la locul de muncă. ISCO – 88 foloseşte două dimensiuni ale conceptului de abilitate pentru a construi grupuri: 1. *nivel al abilităților (skill level),* care depinde de complexitatea sarcinilor de rezolvat, unde această complexitate a sarcinii are prioritate asupra gamei/multitudinii de sarcini şi 2. *abilități-specializate (skill-specialization),* care reflectă tipul de cunoştințe aplicate, instrumentele şi echipamentele folosite, materialele pe care sau cu care se lucrează şi natura bunurilor şi a serviciilor produse. Trebuie evidențiat faptul că în ISCO - 88 se pune accentul pe abilitățile necesare pentru a îndeplini îndatoririle şi sarcinile de la locul de muncă şi nu pe faptul că un muncitor cu o ocupație oarecare este mai mult sau mai puțin calificat, comparabil cu un alt muncitor dintr-o ocupație similară sau dintr-un alt domeniu.

O clasificare a ocupațiilor este un instrument pentru organizarea tuturor muncilor dintr-un anumit cadru, industrie sau țară, într-un set de grupuri clar definite, în funcție de sarcinile şi îndatoririle de la locul de muncă. Este formată, în mod normal, din două componente: 1. sistemul de clasificare în sine, care orientează felul în care locurile de muncă urmează să fie clasificate în cele mai detaliate grupuri şi cum aceste grupuri vor fi agregate în altele mai restrânse. Include titlurile şi codurile ocupaționale şi reprezintă un set de valori pentru variabila ocupație, o variabilă ce descrie diferitele sarcini şi îndatoriri. 2. o componentă descriptivă care are rolul de a descrie îndatoririle şi sarcinile, dar şi alte aspecte ale ocupațiilor care aparțin fiecărui grup definit, incluzând bunurile şi serviciile produse, nivelul abilităților şi specializarea necesară, ocupațiile incluse şi excluse, restricțiile de ocupare a unui anumit loc de muncă etc. Aceste descrieri constituie un „dicționar al ocupațiilor”[2]. ISCO este alcătuit din 10 grupe mari:

1. Membri ai corpului legislativ, ai executivului, înalți conducători ai administrației publice, conducători şi funcționari superiori;

[2] Pentru mai multe informații despre ISCO – 88: http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/isco88/index.htm

2. Specialişti în diverse domenii de activitate;
3. Tehnicieni şi alţi specialişti în domeniul tehnic;
4. Funcţionari administrativi;
5. Lucrători în domeniul serviciilor;
6. Lucrători calificaţi în agricultură, silvicultură şi pescuit;
7. Muncitori calificaţi şi asimilaţi;
8. Operatori la instalaţii şi maşini;
9. Muncitori necalificaţi;
10. Forţe armate.

Domanski et al. (2009) identifică limita cea mai importantă a acestei clasificări ca nefiind una de natură strict sociologică, deoarece a fost construită iniţial de Organizaţia Internaţională a Muncii (ILO) în interesul studiilor economice şi pentru politici sociale. Conform ILO, ISCO este bazat în special pe conţinutul rolurilor ocupaţionale şi locaţia lor în diviziunile tehnice ale muncii şi nu pe deţinerea mijloacelor de producţie, autoritate şi alte criterii sociologice. Prin urmare, autorii subliniază diferenţele dintre clasificările sociologice şi non-sociologice:

> „Într-o clasificare sociologică, segmentul de bază al structurii sociale poate fi direct derivat prin agregarea unor categorii detaliate, deoarece definiţia sociologică a ocupaţiilor ţine cont de caracteristicile esenţiale ale locaţiei individului în structura socială. În cazul utilizării unei clasificări non-sociologice a ocupaţiilor, este necesară o abordare multidimensională." (Domanski et al., 2009, p.31).

Un exemplu de clasificare sociologică este schema EGP, propusă de Robert Erikson, John Goldthorpe şi Lucienne Portocarero (Erikson, Goldthorpe, Portocarero, 1979; Erikson, Goldthorpe, 1992). Domanski et al. (2009) arată că scopul primar al schemei EGP este de a captura poziţiile de clasă determinate de aspectele relaţionale şi distributive alte inegalităţilor sociale. Conceptual, schema EGP diferenţiază poziţii din interiorul pieţei muncii şi al unităţilor de producţie în termeni de relaţii tipice de angajare. Clasele EGP sunt un rezultat bazat pe trei variabile proxy: 1. ocupaţia codată conform ISCO - 88; 2. poziţia de supervizor în unitatea organizatorică este definită în termeni de număr de subordonaţi şi 3. se face o distincţie între angajatori şi angajaţi.

Cu toate că au fost dezvoltate şi elaborate numeroase alte scale ocupaţionale, încă întâlnim o serie de limitări ale acestora. Domanski et al. (2009) scot în evidenţă o problemă legată de identificarea indivizilor care nu fac parte din forţa de muncă activă: persoane retrase din muncă, pensionari, şomeri, studenţi, copii, persoane casnice şi persoane care nu au fost niciodată angajate. Totuşi, soluţia lor pragmatică este de a plasa aceşti indivizi în roluri ocupaţionale, în diverse modalităţi, dar cel mai adesea folosind informaţii despre rolurile lor ocupaţionale din trecut. Autorii sugerează ca este important, de asemenea, să testăm dacă există diferenţe între oamenii activi şi cei inactivi. Aceste clasificări ocupaţionale sunt create pentru a identifica diviziunile cele mai pregnante ale stratificării sociale şi sunt bazate pe criterii ce ţin de diviziunea socială a muncii, precum:

1. *Caracterul muncii.* Determinantul principal este gradul în care acţiunile întreprinse necesită contact cu lucruri şi date;
2. *Complexitatea muncii.* Unii dintre muncitori au sarcini complexe şi alţii au sarcini simple.
3. *Poziţia în organizarea formală a muncii.* Diferenţiază între cei care supervizează sau direcţionează munca altor indivizi şi cei care nu au astfel de obligaţii.
4. *Tipul de activitate economică.* Modul în care echipamentul, munca şi produsele sunt combinate pentru a crea bunuri şi servicii specifice.
5. *Deţinerea locului de muncă.* Putem face distincţia între deţinătorii mijloacelor de producţie (angajatori) şi muncitorii angajaţi.
6. *Sectorul economic.* Privat, public (sector de stat), sector cooperativ.
7. *Principiile organizării muncii.* Aici găsim câteva elemente importante, precum regimul organizatoric şi tehnologic, cât de îndeaproape se face supravegherea şi cât de rutiniere sunt sarcinile.
8. *Abilităţile necesare.* Tipul specific de diplomă necesar pentru o anumită ocupaţie (Domanski et al. 2009, p.49-50).

Acestea sunt o parte din criteriile utile în evaluarea claselor sociale din România, considerând ocupația unul dintre criteriile de bază. În plus, criteriile menționate anterior sunt utile în compararea diferitelor tipuri de clasificări sociale ale ocupațiilor.

COMPARAREA SCHEMELOR DE CLASĂ

Cercetătorii din domeniul stratificării sociale sunt interesați de modul în care sunt construite diversele clase sociale, pentru a le putea compara. Leiulfsrud, Bison şi Jensberg (2005) prezintă câteva scheme de clasă bine cunoscute, precum şi criteriile teoretice pe care acestea sunt bazate. În primul rând au în vedere teoriile marxiste care pun accentul pe proprietate şi pe relații de clasă, unde distincția cea mai importantă este între angajatori/proprietari şi angajați. Aici discută „o abordare alternativă asupra clasei concentrată pe procesul de muncă, incluzând puterea, autoritatea şi abilitățile" (p. 9), având practic în vedere scrierile lui Wright. Autorii subliniază faptul că acest model de putere şi control are rădăcinile în relațiile din domeniul producției (ex. proprietate sau lipsa ei; poziții de management sau de non-management) şi în exploatare (ex. proprietate sau lipsa ei; poziții de management sau de non-management; experți sau muncitori slab calificați).

Leiulfsrud et al. (2005) folosesc şi rezultatele unui grup de cercetători inspirați de Max Weber (ex. Dahrendorf, 1959; Goldthorpe, 1992) care minimizează distincțiile dintre proprietari şi manageri şi îi includ pe toți în clasele de sus/de top. Argumentul acestor cercetători weberieni este că schemele de clasă de inspirație marxistă (incluzându-o pe cea a lui Wright) se bazează prea mult pe economie, sunt prea deterministe şi sunt prinse într-o viziune asupra lumii unde istoria este, până la urmă, istoria claselor sociale (Goldthorpe şi Marshall, 1992 apud Leiulfsrud et al., 2005). În acelaşi fel tratează cu scepticism relațiile de clasă ca fiind a priori antagonistice sau bazate pe exploatare. Leiulfsrud et al., (2005) au în vedere şi scrierile lui Goldthorpe (2000), care propune o reformulare teoretică concentrată mai mult pe contractele de muncă (relații de servicii versus contracte de muncă mai tradiționale) şi are câteva similarități cu abordarea lui

Wright, incluzând acţiuni şi comportamente, văzute ca modele de alegere raţională. Chiar dacă întâlnim o serie de similitudini cu Wright, pretenţia lui Goldthorpe (2000, p. 210) este că modelul său ocupă o poziţie intermediară între „variantele extreme ale argumentelor bazate pe exploatare şi ale celor bazate pe eficienţă". Pentru o mai bună ilustrare, autorul foloseşte schema EGP. Aceasta are în vedere situaţia de muncă (autoritatea şi autonomia la locul de muncă) dar şi situaţia de pe piaţă – incluzând venitul, gradul de securitate al venitului, perspective de carieră şi sursa venitului – a individului. Alte criterii folosite sunt distincţiile între proprietari, angajatori şi angajaţi; între firme cu mai mult sau mai puţin de zece angajaţi; între ocupaţii manuale şi non-manuale. În urma aplicării acestor criterii, rezultă şapte clase. Clasele I şi II sunt „clasa de servicii", VI şi VII sunt „clasa muncitoare", iar III, IV și V sunt poziţii de clasă „intermediare". În această discuţie, Breen (2004) este de părere că schema de clasă propusă de Goldthorpe este una bazată pe un set de principii care alocă poziţii de clasă pentru a identifica dimensiunile majore de diferenţiere pe piaţa muncii şi în unităţile de producţie care, la rândul lor, acţionează ca şi consecinţe pentru distribuirea şanselor în viaţă. Mai simplu, locurile de muncă şi ocupaţiile sunt plasate în aceeaşi clasă folosind anumite criterii, iar aceste criterii produc variaţii în şansele în viaţă ale indivizilor şi ale familiilor acestora, depinzând de poziţia de clasă ocupată (Breen, 2004). Pentru a compara aceste scheme de clasă, Leiulfsrud et al., (2005, p. 10) arată că:

> „Wright scoate în evidenţă distincţia dintre angajatori şi angajaţi comparativ cu modelul EGP. Angajaţii pe cont propriu, în ambele modele a lui Wright, sunt capitalişti (10+ angajaţi), mici capitalişti (1-9 angajaţi) şi mica burghezie (fără angajaţi). Angajaţii, la fel ca în modelul EGP, sunt stratificaţi în funcţie de ierarhie şi abilităţi/autonomie. Daca schema EGP originală e bazată pe asumpţia că şansele în viaţă sunt asociate cu ocupaţiile, Wright subliniază ceea ce oamenii fac la locul de muncă, indiferent de titlul formal. Muncitorii din modelul de putere şi control a lui Wright sunt reprezentaţi ca persoane cu autonomie scăzută, cu posibilităţi limitate de a influenţa procesul de muncă şi cu un grad scăzut de autoritate. În schema sa revizuită, bazată pe exploatare, autonomia e înlocuită cu abilităţile (acreditate organizaţio-

> nal). Muncitorii slab calificați sunt acum văzuți ca fiind centrul clasei muncitoare. Muncitorii calificați au, în acest model de exploatare, o valoare mai mare de piață decât clasa muncitoare normală. Pot fi văzuți ca şi categorii intermediare sau ca extensii ale clasei muncitoare. Managerii şi experții sunt similari cu cei din clasa de servicii din modelul EGP şi se presupune că sunt cei mai privilegiați dintre angajați. Stratul intermediar de angajați în modelele lui Wright sunt cei cu abilități substanțiale (în special educaționale) şi/sau funcții de supraveghere asupra colegilor de muncă."

Ultima schemă de clasă prezentată este cea a lui Esping-Andersen. Leiulfsrud et al. (2005) arată că aceasta este bazată pe relații de clasă mediate de instituții normative. Astfel de instituții sunt statul bunăstării, sistemele de negociere colectivă a salariilor sau sistemele de familii, în interiorul cărora diviziunea muncii poate produce „noi axe de stratificare". Esping- Andersen (1992) (apud Leiulfsrud et al., 2005) identifică o axă orizontală a clasei şi pe baza acesteia critică ierarhia, autonomia, capitalul uman şi încrederea ca fiind părți constitutive pentru „o nouă clasă". Alternativa lui este de a construi o tipologie în care distincțiile relevante între manageri şi experți/profesionişti nu se pierd. De asemenea, se opune ideii de a contopi muncitorii calificați din industrie, cu muncitorii calificați din servicii. Folosind o axă verticală de stratificare, argumentul său este că structura carierei şi identitatea ocupațiilor, ataşată unui model fordist, pot să difere semnificativ de ocupația bazată pe servicii din perioada post-industrială (Leiulfsrud et al., 2005). O prezentare succintă a trăsăturilor fiecărei scheme de clasă ne poate ajuta să înțelegem şi mai bine diferențele dintre acestea.

Tabelul 1: *Criterii folosite în construirea diferitelor scheme de clasă*

	Proprietate	**Management**	**Ocupație/abilități (acreditări)**	**Perspective de carieră**	**Sector societate industrială/postindustrială**
Erikson, Goldthorpe, Portocarero (EGP)	Inclus, cel mai important pentru a evidenția capitaliştii (clasa I)	Inclus, mai ales pentru a evidenția managerii de top (clasa I)	Crucial. EGP este puternic bazat pe coduri ocupaționale	Criteriu suplimentar pentru a include locuri de muncă cu traiectorii tipice de clasă de mijloc	Nu e inclus. Diferențele rezultă din societatea industrială (ocupații manuale şi ne-manuale).
WRIGHT Modelul Putere/control (WR_P)	Crucial. Distincția între angajatori şi angajați (incluzând manageri)	Crucial. Distinge între manageri/supervizori pe baza puterii	Autonomia în muncă e bazată pe sarcini. Nivelul abilităților nu e inclus în modelul original, dar e adăugat în versiunea noastră	Nu	Nu
WRIGHT Modelul Exploatare (WR_EXP)	Crucial. Vezi deasupra.	Crucial. Vezi deasupra.	Acreditări pentru abilități/experți. Bazate pe evaluarea ocupațiilor	Nu	Nu
Esping Andersen (ESP)	Importanță secundară	Crucial. Proprietarii şi managerii uniți într-o categorie	Bazat pe codarea ocupațională similară cu EGP	Da. Asemănătoare cu EGP	Distinge între ocupații primare-fordiste şi ocupații post industriale.

***Sursa**: Leiulfsrud et al., (2005, p. 5)*

Totuşi, Leiulfsrud et al., (2005) sugerează existenţa unor probleme şi limitări în compararea schemelor de clasă. Prima limitare este dată de diferenţele sau similarităţile dintre raţionalizările teoretice folosite de diferite programe de cercetare. Cea de-a doua are legătură cu indicatorii şi variabilele folosite care pot să difere, iar cea de a treia are în vedere operaţionalizările tehnice făcute pentru fiecare clasificare. În următorul capitol, după ce prezint şi explic modul în care am construit o nouă clasificare pentru contextul actual din România, compar această schemă de clasă cu schema EGP pentru a arăta de ce este nevoie de o nouă clasificare bazată pe ocupaţii. Abordarea mea utilizează o serie importantă de elemente din modelul de putere/control al lui Wright, folosind şi părţi din modelul de exploatare. În acelaşi timp, modelul pe care îl propun este comparabil cu EGP, deoarece este bazat pe coduri ocupaţionale şi diferenţiază între muncitori manuali şi ne-manuali, dar şi între antreprenori (proprietari) şi manageri.

VARIABILE ŞI SCALE DE STRATIFICARE SOCIALĂ

Pentru a înţelege modul în care sunt stratificate clasele sociale, folosesc din nou lucrarea lui Domanski, Sawinski şi Slomczynski's (2009). Aceşti autori caracterizează poziţiile ocupaţionale cu ajutorul a patru dimensiuni: abilităţile necesare, complexitatea muncii, remunerarea materială şi prestigiul ocupaţional. Acestea sunt tratate ca şi variabile sintetice inferate dintr-un set de indicatori potriviţi sau din măsurători agregate. Vorbind de rolul fiecărei dimensiuni, autorii explică:

> „Scalele abilităţilor necesare şi ale complexităţii muncii reflectă investiţiile făcute de indivizi în procesul de pregătire pentru rolurile lor ocupaţionale în timp ce sunt activi în aceste roluri. (...) Într-o manieră similară, remuneraţia materială şi prestigiul ocupaţional sunt variabile care dau seama de beneficiile rezultate în urma ocupării unor roluri ocupaţionale." Domanski et al. (2009, p. 137)

În prezentarea primei dimensiuni, Domanski et al. (2009) folosesc trei variabile pentru a construi o scală de abilităţi necesare: 1. nivelul general de educaţie; 2. abilităţile ocupaţionale speciale, şi 3.

nivelul necesar de educație formală. Primul element este măsurat folosind indexul dezvoltării educaționale generale (GED), care măsoară nivelul de complexitate pe o scală de zece puncte conform căreia muncitorii dintr-o ocupație dată trebuie să folosească logica şi operațiile aritmetice, precum şi limbajul (scris şi citit). Abilitățile ocupaționale speciale sunt măsurate cu ajutorul scalei de Pregătire Vocațională Specială (SVT), o scală în zece puncte şi care are la bază timpul necesar pregătirii pentru a putea îndeplini sarcinile unei anumite ocupații, incluzând timpul de pregătire pentru un rol ocupațional pe parcursul şcolarizării formale. Autorii au generat cea de a treia variabilă (nivelul dorit educație formală – DES pe o scală cu patru puncte), utilizând o versiune îmbunătățită a clasificării folosite în anii '70 de Oficiul Central de Statistică. Aceste liste prezintă grupuri ocupaționale care au nevoie de niveluri diferite de educație. Cu ajutorul acestor trei variabile, au construit o variabilă de sinteză (SREQ – valorile estimate ale scalei abilităților necesare) folosind următoarea ecuație de regresie (p. 139):

$$SREQ = -16.4 + 4.1\,GED + 4.0\,SVT + 6.1\,DES$$

Valorile teoretice ale SREQ variază între -2 şi 89. În general, la nivelurile de sus vom găsi poziții înalte de management din diferite domenii, pe când la nivelurile cele mai de jos vom găsi muncitorii necalificați.

Următorul criteriu folosit pentru a stratifica pozițiile de clasă este scala complexității muncii. Distincțiile făcute aici sunt între munca cu date, cu oameni şi cu obiecte. Domanski et al. (2009) consideră că tot ceea ce fac muncitorii în timp ce lucrează poate fi descris în categorii comportamentale care se referă la date, oameni şi obiecte. Cu alte cuvinte, a descrie o ocupație înseamnă a identifica acțiunile elementare referitoare la contactele interpersonale, procesarea informației şi efortul fizic. Pentru aceşti cercetători, indexul de muncă cu datele e bazat pe o scală cu nouă puncte, unde 1 reprezintă efortul minim depus în această acțiune, iar 9 efortul maxim, pe când 0 înseamnă aproape niciun fel de contact cu date. Următoarea dimensiune a complexității muncii este cea a interacțiunii cu oamenii, măsurată din nou pe o scală cu 9 nivele. La primul nivel avem

indivizii care înțeleg şi execută instrucțiuni simple, iar la ultimul nivel avem instrucțiuni care afectează trăsăturile de personalitate ale individului. Cea de a treia dimensiune – complexitatea muncii cu obiecte – are ca prim nivel ridicarea şi deplasarea greutăților, iar la ultimul nivel (nouă) un contact minim cu obiectele, acțiune ce este delegată către subordonați. Aici ecuația de regresie este:

COM = 4.95 SYM + 2.33 PPL + 1.43 THI + 13.71 (p. 145).

COM este complexitatea muncii, SYM prezintă complexitatea muncii cu date, PPL denotă complexitatea muncii cu oameni şi THI are în vedere complexitatea muncii cu lucruri. Coeficienții acestei ecuații au rezultat dintr-un model pentru 30 de ocupații alese, unde valorile pentru SYM, PPL şi THI pentru o anumită ocupație sunt variabile independente. Domanski et al. (2009) sumarizează complexitatea muncii prezentând şapte dimensiuni care o caracterizează: 1. complexitatea muncii cu date; 2. complexitatea muncii cu oameni; 3. complexitatea muncii cu obiecte; 4. timpul necesar muncii cu date; 5. timpul necesar muncii cu oameni; 6. timpul necesar muncii cu obiecte, şi 7. complexitatea generală a muncii, care este măsura în care problemele de la muncă necesită originalitate, idei noi şi intuiție pentru a fi rezolvate.

Pentru scala remunerării materiale, Domanski et al. (2009) au folosit două variabile: educația medie şi veniturile medii. Totuşi, autorii discută limitările teoretice şi metodologice ale acestei opțiuni, arătând că, din punct de vedere teoretic, ocupația este o variabilă care mediază între educație şi venit. Caracterizând o ocupație pe baza educației şi venitului, ei estimează poziția socială şi economică a indivizilor care ocupă aceste poziții. De asemenea, ei descriu una dintre cauzele principale şi, totodată, una dintre consecințele principale a activității pe piața muncii a indivizilor. Dintr-un punct de vedere metodologic, problemele pot să apară într-un model explicativ, în care cercetătorii folosesc educația şi poziția respondentului pe o scală de status socio-economic când una dintre componentele acestei scale e valoarea medie a educației dintr-o ocupație oarecare. Pentru scala remunerării materiale (MRE) ecuația este: MRE = Z *15 +30 (p.151). $Z = (U_i - \bar{U}) / \delta_u$ unde U_i este suma veniturilor în a *i*-a

ocupație, $\bar{U}$ este nivelul mediu de venit pentru toate ocupațiile iar δ_u este abaterea standard a veniturilor.

Pentru scala de prestigiu ocupațional, în Polonia (şi nu numai) s-a pregătit o listă de 500 de ocupații din Clasificarea Socială a Ocupațiilor (SCO). Domanski et al., (2009) arată că aceste ocupații au fost evaluate de experți folosind un sistem de dublă poziționare: în prima etapă au împărțit cele 500 de ocupații în zece grupuri. În cea de a doua etapă au împărțit fiecare grup în subgrupuri şi mai detaliate. S-a demonstrat că există o corelație mare şi puternică între evaluările medii făcute de experți şi evaluările medii făcute de respondenții dintr-un eşantion reprezentativ de adulți. Astfel a fost creată o nouă scală de prestigiu folosind răspunsurile experților din diferite domenii ale muncii din întreaga Polonie.[3] Toate acestea sunt variabile importante pe care le folosesc în analizele mele unde mă bazez pe munca lui Domansky et al. (2009), dar introduc unele modificări pentru a explica mai bine contextul din România. Capitolele trei şi patru ale acestei lucrări abordează aspecte ale stratificării, în primul rând măsurate într-o manieră obiectivă (în Capitolul al treilea) şi apoi în una subiectivă, bazată pe percepțiile indivizilor (în Capitolul al patrulea).

MOBILITATE SOCIALĂ – CONSIDERAȚII GENERALE

Mobilitatea socială poate fi definită ca fenomenul de deplasare a indivizilor în spațiul social (Sorokin, 1927) sau ca procesul prin care indivizii se mişcă de pe o poziție pe alta în societate, poziții cărora le sunt atribuite, în mod consensual, valori ierarhice (Bendix şi Lipset, 1962). La nivelul indivizilor, aceasta se referă la schimbările de status social, iar la nivelul structurilor sociale, la schimbările de configurație a spațiului social. Studiul acestor schimbări trebuie să aibă în vedere modificările de natură demografică, culturală, politică şi economică. Putem descrie procesul de mobilitate socială cu o precizie mare, dacă alegem să ne uităm la mişcarea între diferite clase sociale,

---

[3] Mai multe detalii se pot găsi în Domanski et al.(2009), pp. 152-156

pe care să o analizăm din două perspective, una intergenerațională şi una intragenerațională. Richard Breen (2004) arată că prima se concentrează pe studiile de mobilitate intergenerațională care examinează relația dintre circumstanțele actuale ale indivizilor şi cele în care îşi au originea. Accentul poate cădea pe relația dintre câştigurile părinților şi cele ale copiilor sau pe poziția de clasă pe care un individ o ocupă şi cea în care a crescut. Cea de a doua perspectivă priveşte studiile de mobilitate intragenerațională. Acestea examinează schimbările care apar în circumstanțele de viață pe parcursul vieții active (în muncă) a unui individ. O strategie foarte comună aici este de a analiza relația dintre clasa socială a individului, ca relație între prima ocupație şi ocupația actuală. Totuşi, multe studii de mobilitate intragenerațională sunt mult mai complexe decât atât, încercând să modeleze traiectoriile de carieră ale respondentului într-un mod cât mai detaliat (Breen, 2004). Acelaşi autor ne avertizează că numărul de cazuri din baza de date, pentru un studiu de mobilitate în carieră, este mult mai ridicat decât necesitățile unui studiu de mobilitatea socială intergenerațională. Din cauza acestor limitări, şi datorită opțiunii mele de a lucra cu cohorte de indivizi, analizele mele se vor concentra doar pe mobilitatea intergenerațională văzută din două mari perspective: una temporală şi una legată de clase sociale.

Breen (2004) arată că datele pe care se bazează studiul mobilității sociale intergeneraționale se regăsesc în tabelul de mobilitate. Acest tabel este construit folosind informația obținută de la un eşantion de indivizi care au o vârstă potrivită pentru a munci, extras din populația unei țări oarecare, într-un anumit moment în timp. Această asociere a originii de clasă cu poziția curentă de clasă (sau destinație de clasă) scoate în evidență tipare şi rate de mobilitate, unde mobilitatea este pur şi simplu înțeleasă ca o mişcare între origini şi destinații. Astfel putem găsi ratele absolute de mobilitate. În plus, putem calcula ratele relative de mobilitate. Aici Breen (2004) vorbeşte despre fluiditatea socială (mobilitate relativă) care explică relația dintre clasa de origine şi clasa actuală pe baza comparației indivizilor cu origini în clase diferite şi a şanselor acestora de a se afla, mai degrabă, într-o

anumită clasă de destinație, decât în alta. Gradul de fluiditate socială este în general interpretat ca un indicator al deschiderii societății. Şi mai clar, este gradul în care şansele de a accede la anumite poziții de clasă sunt egal sau inegal distribuite în societate.

Pentru explicații se pot folosi o serie de teorii, care țin cont atât de rezultatele pentru ratele absolute de mobilitate socială, cât şi de rezultatele pentru cele relative. Cea mai cunoscută teorie a mobilității absolute este a lui Lipset-Zetteberg (LZ) care afirmă că: „tiparul general de mobilitate socială din societățile industriale ale țărilor Vestice pare să fie similar" (Lipset şi Zetteberg, 1959, p. 13). Breen (2014) arată că deşi LZ presupune că tiparul de mobilitate socială pare să prezinte doar mici variații între țări şi în timp, distribuțiile marginale ale tabelelor de mobilitate par să varieze suficient de mult încât să respingă teza LZ. În cazul fluidității sociale, o teză foarte bine cunoscută este cea a lui Featherman, Jones şi Hauses (ipoteza FJH), care susține că „tiparul genotipic al mobilității sociale (mobilitatea circulatorie) în societățile industriale cu o economie de piață şi un sistem nuclear de familie, este, în linii mari, acelaşi. Tiparul fenotipic al mobilității sociale (mobilitate observată) diferă în funcție de rata de schimbare din structura ocupațională, determinată în mod exogen (în ceea ce îl priveşte pe individ)" (Feathermam et al., 1975, p. 340). Această ipoteză se poate testa cu succes pe date agregate la nivel internațional. În plus, Bendix şi Lipset (1962) sunt de părere că mobilitatea socială este strâns legată de procesele de schimbare socială, mai precis de: 1. schimbările în exigențele de performanță care trebuie îndeplinite pentru a ocupa o anumită poziție socială şi care se modifică în timp. Prin urmare, apar noi responsabilități, care solicită competențe ce nu sunt neapărat în posesia celor cu o origine socială privilegiată şi 2. schimbările în resursa de talent legate de faptul că elitele nu pot controla distribuția talentului în societate, deşi pot monopoliza accesul la educație şi calificare profesională. Indivizii mai dotați din rândul categoriilor inferioare vor încerca să ajungă pe poziții de conducere (Bendix şi Lipset, 1962). În cel de al cincilea capitolul al acestei cărți analizez mobilitatea socială intergenerațională, într-o perspectivă temporală, pentru diferite clase sociale, folosind atât rate absolute cât şi rate relative de mobilitate.

CLASĂ ŞI STATUS

Clasa şi statusul sunt două dimensiuni importante ale ordinii de stratificare, iar analiza lor este bazată pe conceptualizări distincte. Mai precis, aceşti doi termeni sunt înţeleşi diferit în funcţie de paradigma aleasă. O dezbatere recentă între John Goldthorpe şi Mike Savage are în vedere aceste două concepte, utilizând lentile diferite în prezentarea şi înţelegerea lor. Pe de o parte, pentru Goldthorpe clasa socială este determinată de poziţia din sistemul economic de producţie, după cum văd acest lucru atât Marx cât şi Weber. Statusul pentru Goldthorpe este legat de stilul de viaţă al indivizilor, familiilor, prietenilor şi a comunităţii din care fac parte – văzut într-o manieră weberiană. Această abordare este apropiată de teoria alegerii raţionale. Pe de altă parte, îl avem pe Savage cu o abordare mai degrabă culturală. Pentru acest cercetător, clasa socială poate fi definită doar dacă avem în vedere atât clasa, cât şi statusul. Din acest motiv, Savage mobilizează în explicaţiile sale conceptele lui Bourdieu (1986) de capital cultural şi social. În această dezbatere, Savage şi Goldthorpe (şi co-autorii lor) implică diferite tipuri de argumente care se dezvoltă şi devin tot mai complexe în timp, de la un studiu la altul, după cum demonstrez în cele ce urmează.

Întâi Goldthorpe şi Mcknight într-un text din 2004 (p. 1) arată că „poziţiile de clasă sunt văzute ca rezultând din relaţiile sociale ale vieţii economice, sau mai specific, din *relaţiile de angajare*." Autorii prezintă o serie de factori economici care sunt influenţaţi de poziţia de clasă pe care o are un individ. În primul rând vorbesc despre *securitatea economică* ce poate fi influenţată de şomaj sau pierderea locului de muncă. Cele mai expuse clase sociale la riscul de şomaj sunt clasa muncitoare şi cei care fac muncă rutinieră necalificată, asta din cauza formei tipice pe care contractul lor de muncă o are (Godthorpe şi Mcknight, 2004). *Stabilitatea economică* pe termen scurt (de la săptămână la săptămână sau de la lună la lună) este influenţată de clasa socială a indivizilor, în special în cazul clasei muncitoare (gulerele albastre). Cercetătorii arată că există unele diferenţe între clase (nu doar între grupuri de vârstă) în ceea ce

privește perspectivele economice, în special între cei din clasa de servicii şi cei din clasa muncitoare. Goldthorpe şi Mcknight (2004, p. 24) concluzionează, arătând că:

> „Indivizii care ocupă diferite poziții de clasă pot fi văzuți ca locuind în lumi economice diferite, nu doar ca nivel al bunăstării materiale, ci şi ca un întreg spectru de şanse economice de viață – riscuri şi oportunități – pe care le întâmpină. (...) Putem observa o distincție clară între *poziții* şi *persoane*: pozițiile de clasă reprezintă *locuri goale* (cf. Sørensen, 1991) între care mobilitatea indivizilor (sau a familiilor) poate avea loc. Mai mult, în măsura în care ne oferă un context în care ratele şi traiectoriile de mobilitate pot fi observate şi măsurate, o perspectivă a structurii de clasă ne oferă de asemenea un punct de pornire natural pentru explicarea acestor rate şi traiectorii. În măsura în care indivizii din diferite clase locuiesc în lumi economice diferite, din punct de vedere al securității, stabilității şi perspectivelor, nu doar că putem interpreta poziția lor de clasă ca fiind constrângătoare în ceea ce priveşte şansele lor de viață legate de mobilitate, dar mai mult, poate contura *alegerile în viață* pe care aceştia le fac *în interiorul* acestor constrângeri, de exemplu, alegerile lor ocupaționale şi educaționale."

La un an după acest studiu, Savage, Ward şi Devine (2005) interpretează într-o nouă cheie analiza de clasă bazată pe ceea ce ei numesc CARs (capitaluri, bunuri şi resurse) care sunt, în opinia lor, încastrate în mod diferit în abordările de tip alegere rațională în analiza de clasă. În primul rând au în vedere abordarea marxistă unde CAR-urile ajută în specificarea relațiilor de exploatare şi apoi au în vedere abordarea lui Godthorpe, în care CAR-urile sunt văzute ca factori exogeni pe care actorii din diferite clase se bazează (Savage et al., 2005). O primă critică adusă de Savage et al. (2005) arată că, deşi bunurile pot fi distinse de resurse, este foarte dificil să observărm o distincție cu sens între cele două pentru a putea explica rezultate cu importanță sociologică. Apoi, autorii critică lipsa de conceptualizare a lui Goldthorpe a ceea ce înseamnă resurse şi folosirea termenului într-o manieră de simț comun. Ba mai mult, munca lui Goldthorpe bazată pe teoria alegerii raționale este văzută ca fiind pur descriptivă, fără o legitimare teoretică, sau folosind cuvintele autorilor: „rezultatul e impresionant din punct de vedere tehnic, centrat pe variabile, dar este o abordare a stratificării care eşuează în

a oferi un motiv convingător pentru care avem nevoie în continuare de o teorie a clasei” (Savage et al., 2005, p. 39). În opinia acestor cercetători, o alternativă bună este viziunea lui Bourdieu, care încearcă să „direcționeze atenția de la o dezbatere, mai degrabă sterilă, despre exploatare şi despre cum anumite grupuri obțin oarecare avantaje, spre acumularea şi convertibilitatea capitalurilor care ne fac să ne concentrăm mai mult pe întrebări legate de temporalitate şi proces” (Savage et al., 2005, p. 43), deoarece inegalitățile sunt dinamice. Aceiaşi autori concluzionează:

> „Astfel putem distinge sursele cele mai importante de inegalități nu doar prin simpla afirmare a puterii economicului, nici prin dezbateri sterile legate de exploatare în relații, ci prin o subliniere a potențialului anumitor CAR-uri de a fi acumulate şi convertite în timp şi spațiu şi în anumite cadre sociale, culturale şi instituționale. O astfel de formulare, credem noi, oferă o mai bună ancorare pentru studiul stratificării în secolul douăzeci şi unu” (Savage et al., 2005, p. 45).

Totuşi, într-un text ulterior, Goldthorpe şi Chan (2007) reacționează şi îşi specifică mai atent poziția, într-un context weberian. Autorii îşi reiterează opinia conform căreia structura de clasă este formată din relațiile sociale ale vieții economice sau, cu alte cuvinte, din relațiile de pe piața muncii şi din unitățile de producție. Aceştia arată că la un nivel primar, putem distinge, ca şi statut de angajare, între poziții de angajatori, angajați şi angajați pe cont propriu. În plus, alte diferențieri între angajatori şi angajați sunt bazate pe tipul de contracte de muncă care regularizează/legiferează relația acestora. Cu alte cuvinte, Goldthorpe și Chan (2007) presupun că indivizii cu statut de angajare similar şi cu ocupații similare este probabil să aibă forme similare de reglementare a contractelor de muncă şi, prin urmare, poziții de clasă similare. Mai mult, ei tratează clasele sociale ca şi variabile categoriale neordonate şi astfel explică că aceste clase nu au rolul de a captura colectivități socio-culturale „reale” care sunt recunoscute şi au sens din punct de vedere subiectiv pentru membrii lor şi cu granițe sociale binedefinite, create prin procese de selecție, socializare sau închidere. Aleg să înțeleagă clasele ca fiind „un număr de indivizi care au în comun o componentă specific-cauzală a şanselor lor de viață” (Weber [1922] 1968, p. 930).

Ba mai mult, cei doi autori au în vedere şi statusul social. Din acest motiv, înțeleg ordinea de status dintr-o perspectivă weberiană ca fiind o structură de relații de superioritate socială, egalitate şi inferioritate percepută între indivizi. Aceasta reflectă un prestigiu ataşat pozițiilor ocupaționale. Totuşi, deşi statusul este corelat cu venitul şi educația, această corelație este mai degrabă modestă. Prin urmare, Goldthorpe şi Chan (2007) sugerează înțelegerea statusului ca fiind ceva mai mult decât status socio-economic, şi mai mult decât o scală de prestigiu, deoarece putem găsi diferențe consistente în interiorul claselor, nu doar între clase. Sumarizând, ei sunt de acord că:

> „Cu toate că, pentru simplitate, ne vom referi la categoriile ocupaționale ale scalei noastre ca fiind grupuri de status, dorim din nou, în cazul claselor, să nu presupunem că acestea sunt entități socio-culturale "reale", sau, în orice caz, nu unele care sunt clar delimitate. Mai degrabă, după cum am arătat deja, vedem toate organizațiile sociale de status din societățile moderne ca fiind nişte rețele sociale relativ largi – rețele de relații, adesea extensive în spațiu, între indivizi care se unesc ca egali în forme mai intime de sociabilitate şi care tind să valorifice şi urmăresc stiluri de viață aproximativ similare cu, poate, aşteptări normative limitate din partea celorlalți indivizi semnificativi din comunitate. (...) Având în vederea înțelegerea noastră a claselor în termeni de relații de muncă, ne aşteptăm ca pozițiile de clasă ale indivizilor mai degrabă decât statusul lor, să aibă o influență majoră în determinarea şanselor lor de viață economice." (Goldthorpe and Chan, 2007, pp. 517-518)

Argumentele lui Godthorpe nu îl conving pe Savage să considere clasa şi statusul ca fiind două variabile diferite ce pot influența viața indivizilor. Astfel, într-o lucrare recentă, Savage et al. (2013) elaborează un nou model de clase sociale, pe baza unor măsuri combinate, economice, culturale şi de capital social, pentru a oferi o nouă modalitate de cartografiere a diviziunilor contemporane de clasă din Marea Britanie. Înainte de a prezenta rezultatele unei anchete pe un eşantion foarte mare, Savage et al. (2013) vin cu o critică în cinci puncte la munca lui Goldthorpe şi la schema de clasă EGP. Prima critică vizează inabilitatea clasei EGP de a explica „activitățile şi identitățile într-un spațiu cultural şi social mai larg (...) care nu par să fie legate de pozițiile de clasă a indivizilor" (p.4). A doua critică are

în vedere folosirea anchetelor naționale standard, cu o mărime moderată a eşantionului, pentru a plasa indivizii în clase sociale prin câteva tehnici binecunoscute (precum e modelarea log-liniară), şi astfel „schema de clasă a lui Goldthorpe este dependentă de hegemonia unui model particular a anchetei pe bază de eşantion reprezentativ la nivel național" (p. 4). În al treilea rând, Savage et al. (2013) critică opțiunea lui Goldthorpe pentru abstractizarea clasei, folosind măsurători ale venitului şi averii pentru a deriva clasa din măsurători de angajare, deoarece variația veniturilor în interiorul ocupațiilor este în creştere. În al patrulea rând, aceiaşi cercetători mobilizează o critică feministă arătând cum „concentrarea pe ocupații ca singura măsură a clasei eludează căile mai complexe prin care clasa operează la nivel simbolic şi cultural prin forme de stigmatizare şi construire a personalității şi valorii" (p. 4). Ultima imputare este legată de validitatea schemei de clasă EGP pentru „lipsa de abilitate în considerarea unor clivaje orizontale foarte importante, pentru descrierea prea omogenă a clasei de mijloc salariate şi pentru exagerarea distincției manual/ne-manual când diferențiază între muncitorii bărbați din producție şi vânzări şi ocupațiile din servicii" (Savage et al., 2013, p. 4). Ca o alternativă, Savage sugerează „o analiză a clasei latentă" bazată pe diferitele tipuri de capital ale lui Bourdieu (economic, cultural şi social) care pot fi folosite pentru a obține un model mai complex şi mai cuprinzător al claselor sociale, care să nu fie de natură economică şi să poată captura forme de reproducere socială şi de distincții culturale.

Această dezbatere produce un nou episod, când Colin Mills, care, asemeni lui Goldthorpe si Chan, este membru al Şcolii Nuffield, decide să comenteze rezultatele şi metodologia lui Savage et al. din Great British Class Survey (GBCS). Mills (2014) vine cu o critică robustă în cinci puncte la GBCS coordonat de Savage. În primul rând, arată că nu este clar ce vrea să explice tipologia de clase propusă în GBCS din cauză că nu are un obiectiv clar. Mai precis: „ceea ce este clar, e că tipologia lor nu poate avea nici un rol în explicarea diferențelor în distribuția capitalului cultural şi social din simplul motiv că toate aceste lucruri sunt înglobate în definiția

tipologiei lor” (Mills, 2014, p. 439). O altă critică relevantă este de natură metodologică şi are legătură cu construcția eşantionului. El arată că o anchetă pe internet suferă de biasul auto-selecției respondenților şi aplicarea unor ponderi post-stratificare (după cum a făcut Savage) și nu e o strategie bună, deoarece corectează doar variabilele a căror distribuție este cunoscută în populație. Capitalul social nu intră în această categorie, dar, cu toate acestea, este un criteriu important în construirea claselor din GBCS (Mills, 2014). O altă critică metodologică are de-a face cu modul în care Savage et al. (2013) şi-au ales modelul. Mills (2014) subliniază că nu e suficient să prezinți un criteriu statistic formal (Bayesian Information Coefficient, în acest caz) pentru a evalua calitatea modelului. Este nevoie, totodată, să demonstrezi că modelul e solid în ceea ce privește variabilele care îl saturează. Modelul propus de Savage et al. are legătură cu mărimea eşantionului, dar nu ştim aproape nimic despre cât este de (ne)sigur. Cea de-a patra critică a lui Mills are în vedere procesul de măsurare, demonstrând că în GBCS, deşi Savage et al. pretind că acele categorii convenționale care alcătuiesc clase nu sunt adecvate pentru analiza gusturilor şi practicilor culturale, ei folosesc aceste clase. Mai mult, deşi ei înțeleg importanța averii, nu doar a venitului, nu reuşesc să colecteze date fiabile de avere (Mills, 2014). Ultima critică mobilizată de Mills se concentrează pe modul în care Savage et al. (2013) interpretează cele şapte clase sociale descoperite în special prin „informații mai degrabă irelevante pentru analiza de profiluri latente în sine” (Mills, 2014, p. 443) şi nu, după cum ne-am fi aşteptat, prin variabile observate asociate cu sau legate de clasele latente. De asemenea, Mills (2014) crede că autorii se bazează prea mult pe vârstă în construcția claselor, deoarece vârsta este un aspect foarte important în diferențierea între gusturi şi activități, care sunt criterii valoroase în construcția claselor sociale în GBCS.

Chiar dacă abordarea mea este bazată pe clase sociale, văzute din perspective diverse, nu pot să ignor statusul social care este puternic legat şi influențat de clasa socială a individului. Prin urmare, văd statusul social ca o extensie a clasei sociale. Acestea sunt două variabile care se mişcă de-a lungul unui continuum care descrie

ordinea de stratificare din diferite societăți. Din acest motiv, sunt interesat de procesul de dobândire de status legat atât de clasă cât şi de cohortă – folosind modelul de dobândire de status al lui Blau şi Duncan (2008) – o opțiune mai bine explicată în ultimul capitol al cărții. Astfel, deşi, din rațiuni de date, voi folosi o abordare mai degrabă similară cu cea a lui Goldthorpe, cu accent pe câțiva indicatori măsurabili obiectiv, am în vedere şi criticile lui Savage, care mă ajută să nuanțez explicațiile. Mai mult, etnicitatea poate fi o variabilă explicativă în procesul de dobândire de status pentru România (Verdery, 1985). Totuşi, nu pot să folosesc această variabilă deoarece munca mea e bazată pe o schemă de eşantionare națională, iar minoritățile importante (ex. cea maghiară) sunt concentrate în regiuni particulare (ex. Transilvania).

Pornind de la criteriile şi conceptele descrise, putem construi scheme de clase sociale bazate pe ocupații, care pot să descrie situația din România contemporană. În mod evident, acestea trebuie să țină totuşi cont de realitatea actuală în care sistemul de clase sociale din România este încă tributar organizării socialiste, bazată pe o economie planificată şi centralizată. Mai mult, pentru a putea descrie cu succes structura socială a României, este nevoie de un sistem nou de clase sociale ancorate teoretic, dar, în acelaşi timp, şi empiric, în realitățile cotidiene (Pop, 2014a). Aceste clase sociale au un impact semnificativ asupra felului în care indivizii percep societatea şi poziția lor în aceasta. Se poate demonstra că apartenența la o anumită clasă socială creează şanse diferite pentru indivizi de a avea traiectorii de mobilitate ascendente sau descendente. Totodată, procesul de dobândire de status este puternic legat de clasa socială, fiind influențat de aceasta (Pop, 2014b). Suplimentar, apar o serie de alte noi întrebări: 1. vorbim într-adevăr de clase sociale în sensul descris de Wright şi alți gânditori de orientare marxistă sau avem de fapt o serie de categorii socio-ocupaționale care influențează comportamentul şi luările de poziție ale indivizilor? 2. sunt aceste clase/ categorii bazate doar pe criterii *hard,* precum cele descrise în text (legate de educație, venit şi ocupație), sau putem să includem aici şi aspecte mai *soft,* cum sunt variabilele de natură culturală (stil de

viață, habitusuri etc.), după cum sugerează şi Savage (2005, 2013)? Aceste întrebări pot să fie şi direcții de cercetare mari care să nuanțeze poziții mai tradiționale asupra a ceea ce înseamnă structura socială într-o societate dată.

CAPITOLUL 2:
CLASELE SOCIALE DIN ROMÂNIA

O SCHEMĂ DE CLASE ÎMBUNĂTĂȚITĂ

Scopul acestui capitol este de a contura o imagine generală asupra structurii sociale din România, în perioada actuală, bazată pe o nouă conceptualizare a claselor sociale. Pentru acest lucru, introduc o nouă schemă de clase care are în vedere, în special, ocupațiile şi care este adaptată contextului social post-comunist. De asemenea, încerc să răspund la primele întrebări, adresate în Introducerea aceste cărți, legate de care sunt clasele sociale cele mai potrivite pentru a descrie situația actuală din România şi de criteriile cele mai potrivite utilizabile în construirea acestor clase sociale. Aşadar, capitolul prezent aduce o contribuție metodologică în câmpul complex şi dinamic al studiilor de stratificare socială. Astfel că, îmi propun să construiesc un instrument analitic – o schemă de clase sociale bazată pe ocupații – comparabil cu alte instrumente similare folosite în spațiul internațional, util pentru surprinderea diferențelor dintre clasele sociale şi pentru a prezenta ordinea de stratificare din România postsocialistă. În plus, propun o schemă de clase flexibilă şi, astfel, capabilă să facă "zoom in" şi "zoom out" pe mai multe categorii, să prindă niveluri de agregare diferite şi, în acest fel, să ajute la construirea unei imagini mai precise a procesului de stratificare socială şi a inegalităților inerente acestuia.

Structura socială a unei anumite țări poate fi înțeleasă ca o abordare bidimensională care încorporează: 1. clasele sociale şi 2. stratificarea socială, după cum bine observă Kohn şi Slomczynski (2006). Aceşti autori conceptualizează *clasele sociale* ca fiind grupuri definite în termenii relațiilor lor cu proprietatea şi controlul asupra mijloacelor de producție, precum şi controlul asupra puterii de muncă a altor indivizi. *Stratificarea socială* este ordonarea ierarhică a indivizilor în societate în funcție de putere, privilegii şi prestigiu. După cum am arătat, *clasa* este conceptul fundamental, deoarece face

referire la organizarea politică şi economică a societăţii. În plus, *clasa* este un concept relaţional, deoarece clasele sociale sunt definite şi indexate în termenii relaţiilor lor cu alte clase sociale şi acestea sunt grupuri distincte. În termenii lui Wright (1979), aceasta este o abordare relaţională asupra clasei şi nu una gradaţională care implică poziţionarea claselor sociale „deasupra" sau „sub" alte clase sociale. Prin urmare, relaţiile nu doar că definesc clasele sociale, acestea determină clasele; clasele, ca şi forţe sociale, sunt consecinţele reale ale relaţiilor sociale (Wright, 1979). Stratificarea socială este percepută ca un singur continuum, ca o ordonare ierarhică de la poziţiile de stratificare cele mai de sus, înspre cele mai de jos (Kohn şi Slomczynski, 2006).

Structura de clasa a României post-comuniste îşi are originea în sistemul socialist ante-1989, moştenind trăsături ale vechiului mod de producţie bazat pe o economie planificată de stat. Vechiul sistem a creat o serie de categorii clar diferenţiate între ele, dar, totodată, eterogene în interiorul lor. Diferiţi autori (Urse, 2003; Vasile, 2008; Gheorghiţă şi Luca, 2010) arată că schema de clase din socialism era constituită din clasa muncitoare (majoritatea muncind în fabrici), ţărani (care lucrau în cooperative agricole), intelectuali (profesionişti/experţi educaţi) şi clasa politică care conţinea indivizi din toate celelalte clase sociale, dar care aveau poziţii de conducere şi responsabilităţi politice. Această clasă avea acces aproape nelimitat la bunuri şi servicii, privilegii de care celelalte părţi ale populaţiei nu se bucurau.

După căderea comunismului a apărut o nouă piaţă privată cu o nouă clasă capitalistă de antreprenori şi persoane angajate pe cont propriu. În schemele de stratificare româneşti, cercetătorii din domeniul mobilităţii sociale au dificultăţi în a distinge între angajatori şi manageri (Tomescu, 2006; Cucu, 2007; Cucu şi Culic, 2012), tocmai datorită datelor disponibile. Cercetări mai recente (ex. Barometrul de Opinie Publică – BOP 2005-2007; STRATSOC 2010) introduc noi distincţii între ocupaţii pe baza cărora putem construi o schemă de clase îmbunătăţită. În primul rând, în aceste studii se separă indivizii angajaţi de cei angajaţi pe cont propriu, ca şi status ocupaţional. În

urma introducerii unor criterii adiționale, au apărut noi întrebări legate de numărul de ore muncite de indivizi într-o săptămână normală, încercând astfel să diferențieze între ocupațiile cu normă întreagă şi cele cu normă parțială. Apoi, se fac distincții între proprietarii/managerii firmelor mari şi cei ai firmelor mici (zece sau mai mulți angajați față de mai puțin de zece angajați), chiar dacă EUROSTAT recomandă o abordare diferită[1]. Angajații cu subordonați sunt deosebiți de angajații fără subordonați. De asemenea, se face diferența între maiştri şi supervizori, pe de o parte, şi muncitori calificați, necalificați, semicalificați sau fermieri (care au o fermă) şi lucrători agricoli (care lucrează pentru alții), pe de altă parte. Alte criterii includ sectorul de muncă (de stat, privat, ONG), tipul ocupației – manuală sau non-manuală (cu maşinării şi echipamente) – sau sarcini repetitive şi non-repetitive care dau seama de libertatea avută în procesul de luare a deciziilor la locul de muncă. În BOP, sociologii au fost interesați dacă respondentul este cel care aduce cei mai mulți bani în gospodărie, văzut ca proxy pentru tipul tradițional sau non-tradițional de familie. În plus, cercetătorii din România au folosit o poziționare subiectivă în clase a indivizilor prin întrebări legate de autopoziționare în clasa de sus, clasa de mijloc-sus, clasa de mijloc-jos, clasa muncitoare sau clasa de jos (BOP, 2005). Concluzionând, pot descrie sistemul de clase folosit de cercetătorii români sau, pe scurt, schema de clasă din România, ca fiind alcătuită din următoarele categorii, cu rezerva că această schemă variază de la cercetare la cercetare, prin urmare nu este o una standard:

1. manageri, proprietari şi antreprenori (în aceeaşi categorie); 2. ocupații intelectuale; 3. tehnicieni şi maiştri; 4. funcționari; 5. muncitori în servicii şi comerț; 6. agricultori calificați care lucrează în propria gospodărie; 7. meşteri şi mecanici; 8. muncitori calificați; 9. muncitori necalificați; 10. zilieri în agricultură; 11. forțe armate.

[1] Pentru mai multe detalii vezi: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Employment_by_enterprise_size_class,_employment_activities_(NACE_Division_78),_2010_A.png&filetimestamp=20130507090707

Luând în considerare analizele realizate până acum de diverşi cercetători, intenția mea este de a construi o schema de clasă îmbunătățită pentru România, prin introducerea de noi criterii care sunt mai sensibile la distincțiile dintre ocupații şi care țin cont de contextul social actual.

În cartografierea claselor sociale din România post-comunistă, munca unor cercetători are o importanță deosebită. În acest sens, ținând cont de specificitățile din România, pentru a construi o nouă schemă de clase, folosesc o serie de criterii care s-au dovedit a fi relevante în alte țări. Un bun exemplu în acest sens este Polonia. Slomczynski et. al (2007), Kohn şi Slomczynski (2006) sau Slomczynski şi Dubrow (2012) subliniază importanța următoarelor criterii pentru a distinge între ocupații şi între clasele sociale:

1. **Tipul sectorului economic.** Ca şi alte țări post-comuniste (ex. Polonia), România are un sector agricol mare (13.3 milioane ha, care reprezintă 55.8% din teritoriul țării, conform Recensământului General Agricol, 2010). Astfel, într-o primă fază, pot distinge între persoanele care lucrează în agricultură (fermieri, angajați în activități agricole, angajați pe cont propriu în activități agricole) şi toate celelalte categorii.

2. **Proprietatea, controlul asupra mijloacelor de producție.** Un criteriu util pentru a delimita angajatorii de angajați. Prima categorie poate dispune de mijloacele de producție pentru a crea profit, care, la rândul său, poate fi apoi folosit discreționar de către angajatori (capitalişti). Acest criteriu ajută şi la distingerea angajatorilor de cei angajați pe cont propriu – ca parte a clasei capitaliste emergente.

3. **Controlul asupra puterii de muncă a altora.** Ajută la separarea supervizorilor de cei supervizați şi, de asemenea, de managementul de top. Ambele categorii (manageri şi supervizori) au subordonați, dar pozițiile lor în Clasificarea Ocupațiilor din România (COR) şi pe piața muncii diferă. Managerii au puterea de a lua decizii care au impact asupra dezvoltării viitoare a firmei (sau fabricii), pe când supervizorii pot să coordoneze doar încărcătura de muncă a celorlalți, care este delegată de manageri. În termenii lui Wright (1997), această categorie ocupă locații contradictorii în interiorul relațiilor de

clasă, deoarece pot fi simultan considerați ca parte a clasei capitaliste şi a clasei muncitoare, având în vedere că sunt plasați deasupra muncitorilor, pe care îi domină/controlează, dar, în acelaşi timp, sunt controlați de antreprenorii capitalişti.

4. **Abilitățile.** Slomczynski şi Dubrow (2012) arată că abilitățile sunt măsurate prin gradul de expertiză, experiență şi cunoştințe dobândite prin educație şi ucenicie. Folosind acest criteriu, pot diferenția între mai multe clase sociale. În primul rând, am în vedere profesioniştii/experții care sunt considerați având ocupații intelectuale în COR şi educație superioară. De asemenea, tot pe baza acestui criteriu, am contopit tehnicienii şi funcționarii într-o singură categorie. În plus, muncitorii din servicii şi vânzări au nevoie de abilități diferite față de muncitorii calificați sau necalificați.

Aceste criterii sunt utile pentru a compara schema de clase din România cu alte clase internaționale bine-cunoscute precum este schema EGP (Erikson-Goldthorpe-Portocarero; Erikson şi Goldthorpe, 1992). Este important de sesizat că aceste criterii pot să fie aplicate la economia centralizată socialistă, dar există câteva specificități care caracterizează România post-comunistă. Schema de clasă post-socialistă este bazată pe relații între criteriile menționate mai sus, care se întrepătrund în încercarea de a ameliora schema de clase socialistă prin considerarea diferențelor din interiorul grupurilor. Primul pas în acest sens este de a diferenția între angajatori şi angajați pe cont propiu, ultima categorie fiind un rezultat al schimbării de sistem, și anume o clasă emergentă de capitalişti. Schema propusă de mine include o distincție între muncitori calificați şi necalificați pentru a evidenția situațiile şi şansele lor diferite pe piața post-socialistă, unde cei calificați au un avantaj evident. O altă categorie importantă este formată din fermieri având ocupația de bază în agricultură şi o componentă rurală puternică. Cel mai adesea vorbim de fapt despre țărani şi pentru că în România exploatațiile de până în 10 ha reprezintă 97.7% din numărul total de exploatații (RGA, 2010). Figura 1 redă criteriile principale care stau la baza schemei de clasă propusă pentru România post-socialistă:

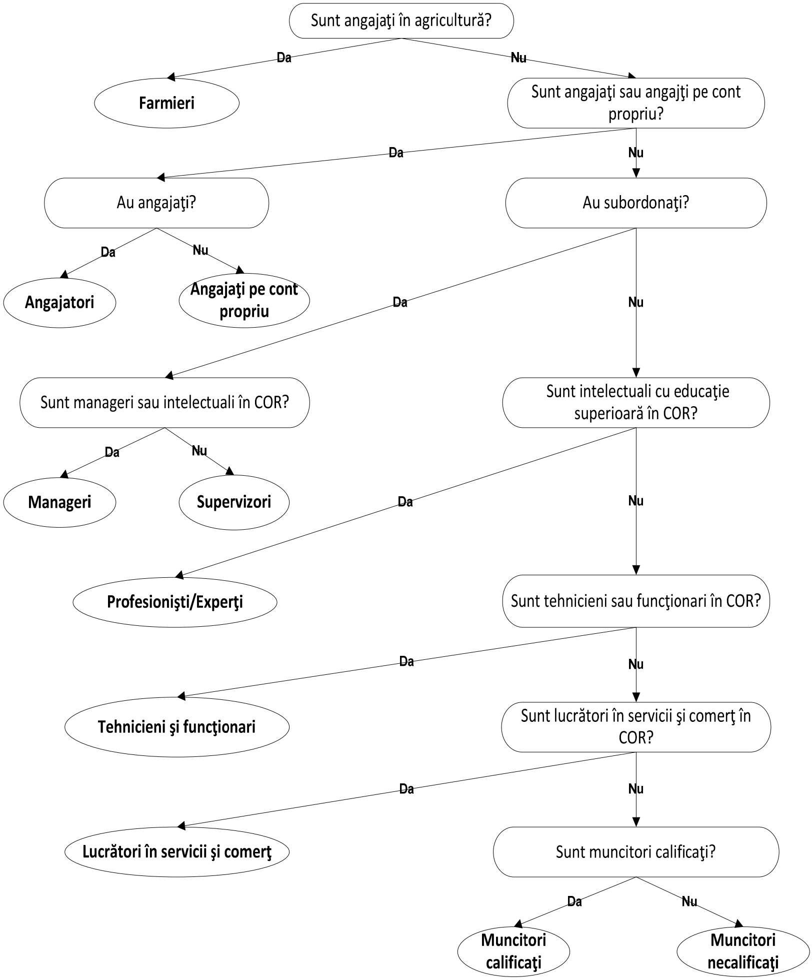

Figura 1: ***Sintaxa pentru construirea claselor sociale***

Folosind aceste criterii, transformate în întrebări (ca şi în Figura 1), definesc următoarele clase sociale, bazate pe ocupații:

1. Angajatori;
2. Manageri;
3. Profesionişti/Experți;

4. Supervizori;
5. Angajați pe cont propriu;
6. Tehnicieni şi funcționari în administrație;
7. Muncitori manuali calificați;
8. Lucrători în servicii şi comerț;
9. Muncitori manuali necalificați;
10. Fermieri (țărani).

Tabelul 1: ***Distribuția claselor sociale (% valide)***

	Clasa tatălui bazată pe ocupații	**Clasa respon-dentului bazată pe prima ocupație**	**Clasa respon-dentului bazată pe ultima ocupație**
Angajatori	0.6	0.3	1.7
Manageri	3.5	3.3	5.9
Profesionişti/Experți	1.1	8.1	7.9
Supervizori	9.8	7.1	11.1
Angajați pe cont propriu	2.1	0.8	1.9
Tehnicieni şi funcționari în administrație	5.9	14.2	14.2
Muncitori manuali calificați	31.9	35.4	26.5
Lucrători în servicii şi comerț	4.8	11.8	12.7
Muncitori manuali necalificați	4.9	7.5	7.3
Fermieri (țărani)	35.5	11.5	10.8
Total	100 (N=3594)	100 (N=3708)	100 (N=3664)

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 1 prezintă procentele valide pentru fiecare dintre cele zece clase sociale propuse. Poate fi înțeles ca un „tabel în timp" (de la prima la ultima ocupație a respondentului) care redă schimbările în structura de clasă cu procente tot mai mari de angajatori, manageri, angajați pe cont propriu, supervizori şi lucrători în servicii şi comerț, pe de o parte, iar pe de alta, cu procente tot mai mici de muncitori calificați, necalificați şi fermieri. Această ultimă clasă este cea mai importantă numeric pentru clasa taților respondenților, dar scade dramatic pentru ultima ocupație a respondenților. Date oferite

de Institutul Naţional de Statistică şi EUROSTAT (2001) (vezi Anexa A) ne ajută să creionăm o imagine asupra sistemului ocupaţional din România, unde ocupaţiile agricole deţin încă o parte importantă şi unde ocupaţiile manuale reprezintă aproape 60% din ocupaţii. Cu toate că aceste clase sunt bazate cel mai mult pe variabile nominale, aleg să le aranjez în tabel într-o ordine dată de două variabile, venit şi număr de ani de educaţie, care au un impact important asupra stratificării lor, pe care o discut în capitolele următoare. Datele din Tabelul 1 ridică întrebări legate de mobilitatea indivizilor: în ce mod se extinde clasa antreprenorilor şi managerilor sau de ce scade într-o astfel de măsură clasa fermierilor? În capitolele următoare vom găsi răspunsuri si la aceste întrebări.

Tabelul 2: ***Distribuţia claselor după gen şi rezidenţă (pentru ultima ocupaţie) – % valide***

Clasa socială	**Bărbaţi**	**Femei**	**Urban**	**Rural**
Angajatori	2.2	1.3	1.7	1.7
Manageri	7.7	4.2	8.0	3.0
Profesionişti/Experţi	6.1	9.5	11.6	2.9
Supervizori	14.4	7.9	12.5	9.1
Angajaţi pe cont propriu	2.2	1.6	1.8	2.0
Tehnicieni şi funcţionari în administraţie	6.9	21.0	16.5	11.1
Muncitori manuali calificaţi	38.9	15.0	25.9	27.4
Lucrători în servicii şi comerţ	9.4	15.7	13.3	11.8
Muncitori manuali necalificaţi	4.9	9.6	6.3	8.7
Fermieri (ţărani)	7.3	14.1	2.4	22.2
N	1762	1902	2102	1562

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 2 conţine distribuţia procentuală a claselor sociale având în vedere genul şi locul de rezidenţă a respondentului. O primă observaţie este dată de faptul că bărbaţii sunt mult mai bine reprezentaţi în poziţii de putere ca şi angajatori, manageri sau supervizori, comparativ cu femeile. De asemenea, avem semnificativ mai mulţi bărbaţi muncitori calificaţi decât femei. În celelalte clase sociale avem semnificativ mai multe femei decât bărbaţi. Aceste clase sunt: profe-

sionişti/experţi, tehnicieni şi funcţionari, lucrători în servicii şi comerţ, dar şi clasele mai vulnerabile precum muncitorii necalificaţi şi fermierii. Clasa de profesionişti sau experţi este una în construcţia căreia am folosit, ca şi criteriu, ocupaţiile intelectuale bazate pe educaţie superioară. Cum în România avem mai multe femei decât bărbaţi cu educaţie superioară, rezultatul de aici nu este deloc surprinzător. Totuşi, după cum ne aşteptam, clasele sociale bazate pe ocupaţii sunt sensibile la distribuţia de gen, un prim semn important al inegalităţii sociale. Găsim alte diferenţe când ne uităm la mediul de rezidenţă al respondenţilor. Cu toate că avem un procent egal de angajatori în mediul urban şi în cel rural, managerii, experţii, supervizorii, tehnicienii şi funcţionarii sunt reprezentaţi mai bine din punct de vedere statistic în oraşe. Din nou, avem un rezultat aşteptat, deoarece producţia şi serviciile sunt concentrate în mediul urban. Chiar dacă procentele indică existenţa mai multor muncitori calificaţi în spaţiul rural, diferenţele nu sunt semnificative statistic. Totuşi, mediul rural concentrează – într-o manieră semnificativă – mai mulţi muncitori necalificaţi şi oameni care lucrează în agricultură. Cu alte cuvinte, în mediul rural găsim clasele sociale cu condiţiile de viaţă cele mai precare.

COHORTE „ISTORICE” ŞI PROFILUL CLASELOR

Pentru a da o dimensiune comparativă analizelor mele am ales să împart populaţia în cinci cohorte de indivizi născuţi în perioade istorice diferite care le pot influenţa traiectoriile de viaţă. Prima cohortă cuprinde indivizii născuţi până în 1939, cel mai în vârstă individ fiind născut în 1917. Aceasta este cohorta născută în perioada Primului Război Mondial şi imediat după. Ca şi o limitare, mă aştept la un bias aici – în sensul de supra-reprezentare a populaţiei din această generaţie – deoarece speranţa de viaţă este corelată cu categoria ocupaţională şi cu educaţia. Altfel spus, la vârste mai ridicate vor supravieţui cei cu educaţie mai ridicată şi cu ocupaţii care au condiţii de muncă mai bune. Totuşi, este destul de greu de testat această ipoteză cu datele disponibile pentru România (Jecan şi Pop, 2012). Următoarea cohortă cuprinde persoane născute între 1940 şi

1954, în perioada celui de Al Doilea Război Mondial. Perioada 1955-1966 cuprinde generația născută în timpul politicilor de urbanizare post-staliniste. A patra cohortă, 1967-1976, este născută în perioada politicilor pronataliste introduse de regimul comunist şi care au dus la o creştere artificială a populației. Ultima generație pe care o includ în analize are în vedere indivizii născuți în perioadă de criză economică a socialismului, 1977-1985, când sistemul a intrat în declin şi, ulterior, a fost înlocuit.

Ca şi o imagine de ansamblu (Tabelul 3) vedem că cei mai mulți angajatori se concentrează în cea de a treia şi de a patra cohortă, deci sunt născuți într-o perioadă în care sistemul socialist a ajuns la vârf. Totuşi, mai bine de o cincime dintre angajatori sunt din cea mai tânără generație, oameni care încearcă să profite de condițiile tot mai bune oferite mediului de afaceri. Un sfert dintre manageri s-au născut într-o perioadă dificilă marcată de cel de Al Doilea Război Mondial şi o altă parte importantă dintre ei provin din ultimele două cohorte. Clasa de experți/profesionişti are o creştere constantă de la o cohortă la alta, cu cei mai mulți originând în ultima cohortă. Acesta este din nou un rezultat anticipabil datorită expansiunii educației superioare, care este una din trăsăturile principale ale acestei clase. Cei mai mulți supervizori sunt născuți în cea de-a doua cohortă, apoi numărul lor intră în declin. Originea lucrătorilor pe cont propriu este pe o pantă ascendentă pe măsură ce timpul trece, ajungând la un maxim în cohorta născută în perioada politicilor pronataliste. Tehnicienii şi funcționarii provin cel mai mult din generațiile de mijloc şi mai puțin din prima şi ultima cohortă, lucru adevărat şi pentru muncitorii calificați şi necalificați. Aproape 80% dintre lucrătorii în servicii şi comerț s-au născut în ultimele trei cohorte (un rezultat aşteptat datorită extinderii acestui domeniu în perioada actuală), iar cei mai mulți dintre fermieri (țărani) sunt născuți în primele două cohorte şi numărul lor scade constant în ultimele trei cohorte (şi datorită schimbărilor în modul de prelucrare a suprafețelor agricole şi a migrației). Avem de-a face aşadar cu o populație îmbătrânită şi rurală pentru această clasă.

Tabelul 3: ***Distribuția pe cohorte pentru diferite clase sociale (%)***

	Până în 1939	**1940-1954**	**1955-1966**	**1967-1976**	**1977-1985**
Angajatori	0	15.9	31.7	30.2	22.2
Manageri	13.0	26.0	17.7	21.9	21.4
Profesionişti/Experți	5.9	16.3	14.9	24.9	38.1
Supervizori	18.3	30.6	23.7	16.5	10.9
Angajați pe cont propriu	5.7	11.4	21.4	38.6	22.9
Tehnicieni şi funcționari în administrație	13.8	22.1	24.2	22.7	17.1
Muncitori manuali calificați	8.4	29.6	28.2	21.9	11.8
Lucrători în servicii şi comerț	8.2	13.1	24.1	27.4	27.2
Muncitori manuali necalificați	16.7	23.0	24.5	22.7	13.0
Fermieri (țărani)	34.5	32.7	12.3	12.3	8.1
N	708	1136	946	900	818
Procent din total (N)	15.7	25.2	21.0	20.0	18.1

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 4: ***Profilul claselor bazat pe ultima ocupație a respondenților***

Ocupație (N=3664)	**Nr. mediu de ani de educație (Ab. Std.)**	**Venit mediu (Lei) (Ab. Std.)**	**Venit mediu pe gospodărie (Lei) (Ab. Std.)**	**Vârsta (Ab. Std.)**
Angajatori (N=63)	13 (2.6)	1932 (1469)	2207 (2096)	43 (10.5)
Manageri (N=215)	15.7 (1.8)	1614 (1111)	2343 (2102)	50.1 (16.2)
Profesionişti/Experți (N=289)	16.5 (1)	1405 (841)	1989 (1675)	42.3 (15.4)
Supervizori (N=405)	12.8 (2.5)	1120 (641)	1653 (1228)	54.6 (15.3)
Angajați pe cont propriu (N=70)	12.6 (2.6)	1073* (1348)	1931* (1751)	42.8 (13.3)
Tehnicieni şi funcționari în administrație (N=520)	13.1 (2.5)	1001 (535)	1621 (1205)	50.3 (16)
Muncitori manuali calificați (N=972)	11.5 (1.2)	900 (619)	1279 (977)	50.8 (13.7)
Lucrători în servicii şi comerț (N=464)	11.5 (2.3)	788 (456)	1233 (961)	44.7 (15.1)
Muncitori manuali necalificați (N=269)	9.1 (3.2)	624 (479)	977 (811)	52.1 (15.9)
Fermieri (țărani) (N=397)	6.9 (3.2)	441 (260)	738 (616)	61 (16.6)

****5% media trunchiată; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

Tabelul 4 are rolul de a prezenta un profil sumar pentru fiecare clasă socială, pentru a putea înțelege mai bine compoziția internă a fiecărei categorii. Pentru a putea face comparabile variabilele alese (educația, venitul respondentului, venitul pe gospodărie şi vârsta medie) folosesc un indicator al tendinței centrale, şi anume media, fiind conştient totuşi de neajunsurile sale şi corectând valorile extreme în unele cazuri cu ajutorul mediei trunchiate (care elimină 5% din valorile cele mai mari şi 5% din valorile cele mai mici). Analizând rezultatele de la angajatori înspre fermieri, vedem că venitul mediu scade, la fel şi venitul mediu pe gospodărie. Este oarecum dificil să prezint venitul mediu pentru angajații pe cont propriu (care are şi nişte abateri standard foarte mari), deoarece este o categorie eterogenă intern cu rădăcini în mai multe sectoare ocupaționale. În ceea ce priveşte educația, este greu să identific o tendință clară de schimbare de la o categorie la alta, dar este evident că managerii şi experții sunt cele mai bine educate categorii, iar muncitorii necalificați şi țăranii cele mai slab educate clase. În medie, fermieri sunt clasa cea mai în vârstă, urmată de supervizori şi muncitori necalificați. Acestea sunt clase care erau importante în vechea orânduire socialistă şi ajung într-o situație tot mai dificilă, în noul sistem capitalist. La celălalt capăt al scalei, cei mai tineri sunt profesioniştii/experții urmați de angajații pe cont propriu, de antreprenori şi de lucrătorii în servicii şi comerț. Vorbim deci de categoriile noi sau de cele foarte influente în noua ordine socială post 1989. Acest lucru poate fi văzut ca o sursă primară a inegalităților, deoarece fermierii (țăranii) au un dezavantaj evident pe piața muncii fiind o clasă mare, rurală, slab educată, îmbătrânită şi cu venituri mici. La celălalt capăt al scalei îi găsim pe manageri, experți şi antreprenori, categorii cu un număr mare de ani de educație, cu venituri mari şi cu vârste medii ce le permit urcări în carieră, prin urmare, cu perspective de viață mult mai favorabile comparativ cu celelalte clase sociale.

DIFICULTĂȚI ŞI PROVOCĂRI ÎN CONSTRUIREA SCHEMEI DE CLASE

După cum am arătat în Tabelul 1, am folosit trei încadrări diferite pentru clasele sociale: una bazată pe prima ocupație a respondentului, alta pe ultima ocupație a respondentului şi încă una pentru ocupația tatălui acestuia. Pentru fiecare dintre aceste abordări am folosit date rezultate în urma proiectului STRATSOC 2010 (categoriile sunt în Anexa B, Tabelul B1), deoarece această cercetare conține diverse variabile legate de ocupația şi educația respondenților, precum şi ale părinților sau bunicilor acestora. În plus, datele din STRATSOC sunt mai recente şi mai detaliate decât datele rezultate din alte proiecte internaționale cum ar fi European Social Survey, unde România a participat în valul al treilea (2006) şi al patrulea (2008)[2]. Urmărind schema din Figura 1, o serie de variabile au fost foarte importante pentru a construi clasele sociale: ocupația tatălui, statusul ocupațional al tatălui, educația tatălui, prima şi ultima ocupație a respondentului, primul şi ultimul status ocupațional al respondentului şi educația respondentului. De asemenea, a fost important dacă respondentul şi tatăl acestuia au avut subordonați la locul de muncă. Indivizii care au mai multe ocupații în acelaşi timp au fost rugați să declare pe care o consideră ca fiind cea mai importantă şi au fost încadrați în funcție de aceasta. Am clasificat ocupațiile folosind Clasificarea Ocupațiilor din România (COR), care este o schemă ocupațională similară cu ISCO-88, dar care are în vedere anumite specificități naționale, care au legătură cu anumite ocupații[3]. Statusurile principale ocupaționale din STRATSOC sunt: salariați, lucrător pe cont propriu, lucrător familial neremunerat, membru al unei cooperative agricole sau neagricole, lucrător fără contract (zilier, lucrător sezonier sau „la negru”), şomer şi persoane inactive.

O primă provocare a fost să construiesc ultima ocupație (conformă cu COR) şi ultimul status ocupațional. În chestionar, fiecare

---

[2] Pentru mai multe detalii vezi: http://ess.nsd.uib.no/ess/

[3] Pentru mai multe detalii vezi: http://www.mmuncii.ro/j33/index.php/ro/legislatie/munca2/2012-10-30-legislatie-munca-cor

respondent a avut posibilitatea de a declara cinci ocupații şi tot atâtea statusuri ocupaționale. Pentru o parte dintre respondenți, această ultimă (sau curentă) ocupație corespunde cu prima ocupație sau cu a doua sau cu a treia sau cu a patra, respectiv a cincea (care este ultima), asta datorită faptului că nu toți indivizii au avut mai mult de un loc de muncă. Pentru a avea o singură variabilă care conține ultima ocupație (sau ocupația actuală), am creat o nouă variabilă, punând în ea doar ultima ocupație declarată de fiecare respondent care a avut o ocupație. Am procedat într-o manieră similară şi cu variabila ultimul status ocupațional. Un alt aspect pe care trebuie să îl punctez este faptul că am operat în aceeaşi variabilă cu ocupații între care este posibil să găsim diferențe temporale. Mai clar, în aceeaşi variabilă, pe de o parte, pun rezultate legate de ultima ocupație a respondenților care până în 2010 (momentul cercetării) şi-au încheiat activitatea. Pe de altă parte, pun şi rezultate pentru ocupația actuală în cazul celor care încă lucrează în 2010. Această decizie este şi un rezultat al numărului de cazuri, pentru că dacă i-aş lua în considerare doar pe cei care lucrează în 2010, aş pierde un număr important de respondenți care au avut ultimul loc de muncă înainte de 2010. Deoarece clasele sociale pe care le construiesc sunt bazate pe ocupații, sunt nevoit să includ doar indivizii care au avut cel puțin un loc de muncă plătit, iar cei care nu au lucrat niciodată sunt excluşi din aceste analize. Această decizie afectează diferite categorii de „persoane inactive”. O categorie importantă este dată de persoanele casnice, care deşi nu lucrează pentru un salariu, au un rol important în structura de clasă deoarece sunt legați de membrii familiilor lor, cărora le oferă suport şi care pot astfel participa în circuitul de producție capitalist. Acest suport se materializează prin munca neplătită în gospodărie, care permite membrilor angajați ai familiei să se concentreze mai mult pe muncă. Totuşi, problema persoanelor casnice este şi mai complexă, deoarece acestea formează o categorie foarte sensibilă la variabila gen, fiind mai degrabă compusă din femei.

Datorită datelor disponibile, pot apărea o serie de nepotriviri în ceea ce priveşte clasificările. Deoarece atât angajatorii cât şi managerii au subordonați (chiar dacă angajatorii au angajați, aceştia pot fi considerați subordonați), o mică parte din cei din clasa managerilor

sunt considerați a fi angajatori ca şi status social. O explicație pentru acest aspect este că, în anumite cazuri, angajatorul şi managerul sunt aceeaşi persoană, mai ales în cazul firmelor mici. Supervizorii sunt o clasă intermediară deoarece au câteva trăsături comune cu managerii (câțiva subordonați), dar ei trebuie să îşi justifice acțiunile nu doar în raport cu managerii, ci şi cu cei supervizați (Slomczynski et al, 2007). Am extras profesioniştii/experții din categoria de ocupații intelectuale a COR, dar i-am ales doar pe cei cu educație superioară. Tehnicienii şi funcționarii administrativi împart o poziție similară pe piața muncii şi au un număr mediu similar de ani de educație. Prin urmare, am ales să îi unesc într-o singură clasă socială. De asemenea, meşteşugarii şi muncitorii calificați alături de operatorii de instalații şi maşini (din COR) formează o nouă clasă socială – muncitori calificați – o categorie care se micşorează de la prima la ultima ocupație a respondentului. Fermierii (țăranii) sunt încă una din categoriile cele mai importante numeric din România post-comunistă. Am construit această categorie ținând cont de cei cu ocupații agricole în COR, dar care au şi un status ocupațional potrivit, adică indivizii care se declară ca fiind angajați pe cont propriu în agricultură au fost incluşi în clasa fermierilor (țăranilor)[4]. Toate aceste categorii conțin distincții de clasă care au fost utile în explicarea schemei de clase socialiste, dar conțin şi categorii noi corespunzătoare noilor realități din România post-socialistă. Mai mult, această schemă de clase este comparabilă cu alte scheme internaționale, care sunt mai bine pregătite să explice realitățile din societățile capitaliste avansate.

O COMPARAȚIE CU ALTE SCHEME DE CLASE INTERNAȚIONALE

Tabelele 5 şi 6 surprind asocierea dintre schema de clasă pe care o propun şi schema EGP (Erikson-Godthorpe-Portocarero) aplicată României. EGP (1979) este o schemă de clasă neo-weberiană, bazată pe diferite criterii, care o fac comparabilă cu alte scheme de clase internaționale, precum cea a lui Eric Olin Wright (WRT) – una neo-marxistă – sau clasificarea lui Esping-Andersen (ESP) bazată pe

[4] Mai multe detalii găsiți în Anexa C.

conceptutul de piață liberă a muncii. Leiulfsrud, Bison şi Jensberg, (2005) apud Slomczynski şi Dubrow (2012) explică modul în care aceste criterii sunt aplicate la EGP; în primul rând, *proprietatea,* un criteriu care în EGP serveşte la evidențierea capitaliştilor şi angajaților pe cont propriu în contrast cu celelalte clase sociale. Al doilea criteriu este *controlul asupra puterii de muncă* folosit în paralel cu alte criterii, deoarece managerii şi supervizorii sunt puşi împreună cu alte categorii. Cel de al treilea criteriu folosit în EGP se referă la *abilități,* adică la gradul de expertiză, experiență şi la cunoştințele dovedite ca o funcție a educației şi uceniciei. Folosind abilitățile, angajații ne-rutinieri care nu prestează muncă manuală sunt împărțiți după o gradație „superioară" şi „inferioară", iar muncitorii calificați sunt deosebiți de cei necalificați. Un alt criteriu menționat de Slomczynski şi Dubrow (2012) este *tipul de muncă şi/sau sector economic,* iar în EGP fermierii sunt incluşi în rândul celor angajați pe cont propriu şi este făcută distincția manual/non-manual. În sfârşit, cel de al cincilea criteriu este reprezentat de *şansele în viață* ale indivizilor, folosit ca o variabilă suplimentară în EGP pentru a distinge între ocupațiile care au traiectorii tipice de clasă de mijloc.

Clasa angajatorilor este compusă din mai multe părți ale EGP (Tabelul 6): 14,5% supervizori de rang superior, 16,5% supervizori de rang inferior şi o parte importantă de 56,5% angajați pe cont propriu cu angajați. Asta se întâmplă deoarece un criteriu important în construcția clasei angajatorilor a fost să aibă angajați. Managerii sunt în proporție de 72,6% supervizori de rang superior şi 21,2% supervizori de rang inferior, prin urmare această categorie se oglindeşte foarte bine în schema EGP. Putem spune acelaşi lucru şi despre clasa profesioniştilor/experților care în EGP sunt în cea mai mare măsură supervizori de rang inferior (55,1%) şi de rang superior (38,3%). Majoritatea celor angajați pe cont propriu din schema pentru România sunt angajați pe cont propriu fără angajați (47,1%) în EGP. Aceştia sunt completați de 22,9% supervizori de rang inferior şi 14,3%de rang superior. Supervizorii din schema de clasă propusă de mine, par a fi cea mai eterogenă clasă compusă din 27,3% supervizori de rang inferior, 25,5% de rang superior, 14,1% muncitori necalificați şi

încă 12,7% supervizori manuali în schema EGP. Diversitatea ce caracterizează clasa de supervizori este un rezultat direct al omiterii lor din vechile clasificări şi a diferitelor locuri de muncă ocupate în multiple sectoare ale economiei. Clasa tehnicienilor şi funcționarilor din administrație corespunde – în EGP – cu supervizori de rang inferior (36,3%), muncitori rutinieri non-manuali (33,1%) şi lucrători în servicii şi comerț de rang inferior (20,1%). Lucrătorii în servicii şi comerț sunt cel mai adesea lucrători în servicii şi comerț de rang inferior (51,2%) în EGP, dar şi muncitori necalificați (19,2%). Mai mult de jumătate dintre muncitorii manuali calificați (53%) sunt, de asemenea, muncitori calificați în EGP. Totuşi, aici găsim 29,2% dintre respondenți care sunt muncitori necalificați conform schemei EGP. 61,5% dintre muncitori manuali necalificați sunt, de asemenea, necalificați în EGP, completați de 13,5% care lucrează în agricultură. Clasa fermierilor din schema propusă îi corespunde în proporție de 85,2% unei clase a fermierilor din EGP, la care se adaugă 13,4% angajați pe cont propriu. Toate aceste procente, împreună cu coeficienții de asociere, creionează o imagine a unei clasificări reprezentative pentru România post-comunistă, potrivită pentru diferite tipuri de analize.

Tabelul 5: ***Cele mai importante categorii din EGP şi corespondentele lor din schema de clase din România***

Schema de clasă din România	**Categorii corespunzătoare din EGP**
Angajatori	Angajați pe cont propriu cu angajați Supervizori de rang inferior Supervizori de rang superior
Manageri	Supervizori de rang superior Supervizori de rang inferior
Profesionişti/Experți	Supervizori de rang inferior Supervizori de rang superior
Supervizori	Supervizori de rang inferior Supervizori de rang superior Muncitori necalificați
Angajați pe cont propriu	Angajați pe cont propriu fără angajați Supervizori de rang inferior Supervizori de rang superior

Schema de clasă din România	Categorii corespunzătoare din EGP
Tehnicieni şi funcţionari în administraţie	Supervizori de rang inferior Muncitori rutinieri non-manuali
Muncitori manuali calificaţi	Muncitori calificaţi Muncitori necalificaţi
Lucrători în servicii şi comerţ	Lucrători în servicii şi comerţ de rang inferior Muncitori necalificaţi
Muncitori manuali necalificaţi	Muncitori necalificaţi
Fermieri (ţărani)	Fermieri

Tabelul 5 oferă o soluţie mai curată pentru a putea observa corespondenţa dintre noua schemă de clase pentru România şi schema de clasă propusă de Erikson, Goldthorpe şi Portocarero. Schema pe care o propun ameliorează distincţiile dintre categorii, deoarece este bazată pe criterii multiple, nu doar pe ocupaţii. Acest lucru poate fi observat dacă ne uităm, de exemplu, la supervizori, o categorie care conţine un procent importat de muncitori necalificaţi conform schemei EGP. De asemenea, această nouă clasificare are şi alte avantaje care o fac flexibilă şi permite cercetătorilor să agrege categoriile pentru diverse tipuri de analize. Slomczynski (2002) arată că, pentru anumite tipuri de analiză, poate să fie utilă combinarea primelor trei categorii şi să fie tratate ca şi o clasă de servicii (în sensul termenului folosit de Erikson şi Goldthorpe, 1993). În alte tipuri de analize putem combina angajatorii cu angajaţii pe cont propriu pentru a forma o categorie ce poate fi numită mica burghezie. Mai mult, în alte cazuri se poate dovedi utilă punerea împreună a muncitorilor manuali calificaţi şi necalificaţi.

Tabelul 6: ***Clasa respondentului * Ultima ocupație a respondentului – EGP – versiunea cu 11 clase (%)***

	Ultima ocupație a respondentului – EGP Erikson-Goldthorpe-Portocarero) – versiunea cu11 clase										Total
	Super-vizori supe-rior	Super-vizori inferior	Mun-citori non-manuali	Servicii și comerț inferior	Cont propriu cu angajați	Cont propriu fără angajați	Super-vizori manuali	Mun-citori calificați	Mun-citori necali-ficați	Fer-mieri	Fermier pe cont propriu	
Angajatori	**14.5**	**16.1**	0	0	**56.5**	11.3	0	0	0	0	1.6	100.0
Manageri	**72.6**	**21.2**	2.4	0	1.0	0	0	0	.5	0	2.4	100.0
Profesioniști / Experți	**38.3**	**55.1**	4.9	1.0	0	.3	0	0	0	.3	0	100.0
Supervizori	**25.5**	**27.3**	4.2	5.8	1.1	0	**12.7**	5.3	**14.1**	1.6	2.4	100.0
Angajați pe cont propriu	**14.3**	**22.9**	0	0	5.7	**47.1**	0	0	0	0	10.0	100.0
Tehnicieni și funcționari în administrație	3.6	**36.3**	**33.1**	**20.1**	0	.2	0	1.4	3.8	1.6	0	100.0
Muncitori manuali calificați	.5	7.3	2.0	1.0	0	.2	0	**53.0**	**29.2**	6.7	.1	100.0
Lucrători în servicii și comerț	.4	10.7	8.7	**51.2**	0	.9	0	6.7	**19.2**	2.0	0	100.0
Muncitori manuali necalificați	0	3.5	2.3	10.0	0	0.4	0	8.5	**61.5**	**13.5**	0.4	100.0
Fermieri (țărani)	.3	0	0	0	0	0	0	.3	.8	**85.2**	**13.4**	100.0
Total	11.5	18.3	7.6	11.2	1.3	1.4	1.4	16.2	16.9	12.2	2.1	100.0

Hi pătrat = 9812.666, V = .559, p = .000;

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii.

ARGUMENT PENTRU O NOUĂ SCHEMĂ DE CLASE

Există o serie de motive pentru a folosi o nouă schemă de clase în analiza stratificării sociale din societatea contemporană a României. Indivizii sunt cauza schimbării sociale, dar, în acelaşi timp, ei trebuie să suporte efectele acestor schimbări. Alături de schimbări apar şi noi categorii de ocupaţii. Aceste categorii descriu noi realităţi precum cele din România post-comunistă, unde inegalităţile devin din ce în ce mai pregnante şi mai vizibile şi pot scăpa prin „ochiurile plasei" imaginate de schemele de clase actuale. Putem observa aceste inegalităţi prin diferenţele existente între clasele sociale în termeni de educaţie şi venit, dar si in termeni de gen, mediu de rezidenţă sau vârstă. Vedem că bărbaţii din mediul urban sunt mai bine reprezentaţi în clasele de top, pe când femeile sunt mai numeroase în clasele precare precum sunt cele formate din muncitorii necalificaţi şi de fermieri, care locuiesc în mediul rural. Mai mult, într-o societate unde locurile de muncă ne conturează într-o manieră semnificativă viaţa cotidiană, creând alianţe şi antagonisme între oameni, un sistem de clase bazat pe ocupaţii este o propunere legitimă. Acest sistem oferă posibilitatea explicării diferenţelor dintre indivizi bazate pe clasele din care fac parte.

Schema de clasă propusă este comparabilă cu alte clasificări internaţionale bazate pe ocupaţii, îmbunătăţindu-le prin importanţa acordată condiţiilor sociale locale. Aceste ocupaţii conform cărora sunt construite clasele sociale sunt trecute prin sita unor standarde internaţionale care le fac comparabile şi le dau o justificare în plus. Ca rezultat, o diferenţiere clară între clasele sociale (bazate pe ocupaţii, status şi educaţie) permite o evaluare corectă a realităţilor diverse care le configurează. Ba, mai mult, această nouă clasificare are avantajul flexibilităţii şi poate fi agregată la mai multe niveluri corespunzătoare interesului de cercetare. Aceste agregări şi dezagregări de grupuri pot produce rezultate diferite, după cum voi demonstra în capitolele următoare şi, în acest fel, devine important să discutăm şi cum instrumentul (schema de clase – în acest caz) poate să influenţeze realitatea percepută.

ANEXA A

Tabelul A1: *Institutul Național de Statistică*

Angajați după activitățile de bază ale economiei naționale (%)	**Anul 2009**	**Structura angajaților în activități non-agricole în 2009 (%)**	**Anul 2009**
Agricultură, vânătoare şi silvicultură	28.7	Servicii sociale	22.0
Industrie	21.1	Industrie	31.3
Construcții	7.4	Construcții	11.1
Servicii	42.8	Comerț	35.6

Tabelul A2: *EUROSTAT Persoane angajate cu vârste de 15 ani şi mai mult*

Compoziția după activitatea economică (%)	**Anul 2011**	**Compoziția după ocupație (%)**	**Anul 2011**
Agricultură	28.6	Calificați non-manual	23.1
Industrie	28.8	Slab calificați non-manual	17.1
Servicii pe piață	26.3	Calificați manual	49.3
Servicii în afara pieței	16.3	Ocupații elementare	10.6

ANEXA B

Tabelul B1: *Variabile şi categorii*

COR	Status Ocupațional	Educație	Subordonați
0 - casnici	1 - salariat cu contract de muncă pe perioadă nedeterminată	0 - fără şcoală absolvită	0 – nu
1 - manageri şi angajatori, antre-prenori, primari	2 – salariat cu contract de muncă pe perioadă determinată	1 - primar (1- 4 clase)	1 - da
2 - ocupații intelectuale	3 - patron (cu angajați)	2 - gimnazial (5-8 clase)	
3 - tehnicieni şi maiştri	4 - pe cont propriu în activități neagricole sau liber profesionist	3 - profesional, de ucenici sau complementar	
4 - funcționari în administrație	5 - pe cont propriu în agricultură	4 - treapta I de liceu (9-10 clase)	
5 - lucrători în servicii şi comerț	6 – în activități neagricole (industrie sau servicii)	5 - liceu (9-12 clase)	
6 - agricultori calificați în propria gospodărie	7 – în activități agricole	6 - postliceal de specialitate sau tehnic de maiştri	
7 - meşteşugari şi muncitori calificați	8 – membru al unei cooperative agricole (inclusiv CAP)	7 - universitar de scurtă durată / colegiu	
8 - operatori la instalații şi maşini	9 – membru al unei cooperative neagricole	8 – universitar lungă durată (facultate)	
9 - muncitori necalificați	10 – lucrător fără contract	9 - master	
10 - forțe armate	11 – şomer (înregistrat sau neînregistrat)	10 – doctorat	
	12 - pensionar		
	13 - persoană casnică		
	14 - student/elev		
	15 – alte categorii inactive		

ANEXA C

Tabelul C1: ***Clasa tatălui după codul ocupațional principal al tatălui***

Codul ocupațional principal al tatălui când respondentul avea 14 ani	Clasa tatălui									
	Angajatori	Manageri	Profesioniști	Supervizori	Angajați pe cont propriu	Tehnicieni și funcționari	Muncitori calificați	Lucrători în servicii și comerț	Muncitori necalificați	Fermieri
Manageri şi angajatori, antreprenori, primari	100.0%	29.8%			3.9%					
Ocupații intelectuale		70.2%	100.0%		2.6%					
Tehnicieni şi maiştri				29.1%	2.6%	64.3%				
Funcționari în administrație				7.3%		35.7%				
Lucrători în servicii şi comerț				10.7%	6.6%			100.0%		
Agricultori calificați în propria gospodărie				2.8%	11.8%					100.0%

Codul ocupațional principal al tatălui când respondentul avea 14 ani	Clasa tatălui									
	Angajatori	Manageri	Profesioniști	Supervizori	Angajați pe cont propriu	Tehnicieni și funcționari	Muncitori calificați	Lucrători în servicii și comerț	Muncitori necalificați	Fermieri
Meșteșugari și muncitori calificați				31.4%	68.4%		75.8%			
Operatori la instalații și mașini				6.5%			24.2%			
Muncitori necalificați				1.4%	3.9%				100.0%	
Forțe armate				10.7%						
Total	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Chi-square = 17534.922; Cramer's V = .736; Contingency Coefficient = .911; p (sig) = .000

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii.

Tabelul C2: ***Clasa tatălui după statusul ocupațional principal al tatălui***

Statusul principal al tatălui când respondentul avea 14 ani	Clasa tatălui									
	Anga-jatori	Mana-geri	Profe-sionişti	Super-vizori	Angajați pe cont propriu	Tehnicieni şi funcționari	Muncitori calificați	Lucrători în servicii şi comerț	Muncitori necalificați	Fermieri
Salariat cu contract de muncă pe perioadă nedeterminată		88.7%	97.4%	90.9%		91.5%	88.9%	87.2%	63.1%	
Salariat cu contract de muncă pe perioadă determinată		4.0%		4.5%		2.3%	2.6%	4.1%	2.8%	
Patron (cu angajați)	100.0%			.3%			.1%			
Pe cont propriu în activități neagricole sau liber profesionist					100.0%					
Pe cont propriu în agricultură							.1%			13.9%
În activități neagricole (industrie sau servicii)				.8%		1.4%	1.6%	1.2%	3.4%	

Statusul principal al tatălui când respondentul avea 14 ani	Clasa tatălui									
	Anga-jatori	Mana-geri	Profe-sionişti	Super-vizori	Angajaţi pe cont propriu	Tehnicieni şi funcţionari	Muncitori calificaţi	Lucrători în servicii şi comerţ	Muncitori necalificaţi	Fermieri
În activităţi agricole				.8%		.9%	.5%	1.2%	1.1%	42.3%
Membru al unei cooperative agricole (inclusiv CAP)		4.8%		.8%		.9%	2.8%	3.5%	3.4%	43.8%
Membru al unei cooperative neagricole		.8%		.8%		.5%	.6%	1.2%	1.7%	
Lucrător fără contract				.8%		.9%	1.7%	1.2%	23.9%	
Şomer (înregistrat sau neînregistrat)							.1%			
Pensionar		.8%				1.4%	.5%	.6%	.6%	
Persoană casnică							.1%			
Alte categorii inactive		.8%	2.6%				.4%			
Total	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Chi-square = 10665.549; Cramer's V = .575; Contingency Coefficient = .865; p (sig) = .000;

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii.

Tabelul C3: ***Clasa respondentului (bazată pe prima ocupaţie) după codul ocupaţional principal (de la primul loc de muncă)***

Codul ocupaţional la primul loc de muncă	Clasa respondentului bazată pe prima ocupaţie									
	Angajatori	Manageri	Profesionişti	Supervizori	Angajaţi pe cont propriu	Tehnicieni şi funcţionari	Muncitori calificaţi	Lucrători în servicii şi comerţ	Muncitori necalificaţi	Fermieri
Manageri şi angajatori, antreprenori, primari	100.0%	8.9%			10.0%					
Ocupaţii intelectuale		91.1%	100.0%		23.3%					
Tehnicieni şi maiştri				29.1%	6.7%	67.4%				
Funcţionari în administraţie				12.1%		32.6%				
Lucrători în servicii şi comerţ				10.6%	10.0%			100.0%		
Agricultori calificaţi în propria gospodărie				2.6%	3.3%					100.0%
Meşteşugari şi muncitori calificaţi				29.4%	30.0%		83.5%			
Operatori la instalaţii şi maşini				5.3%	6.7%		16.5%			
Muncitori necalificaţi				1.9%	10.0%				100.0%	
Forţe armate				9.1%						
Total	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Chi-square = 19539.561; Cramer's V = .765; Contingency Coefficient = .917; p (sig) = .000

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii.

Tabelul C4: ***Clasa respondentului (bazată pe prima ocupaţie) după statusul ocupaţional principal al respondentului (de la primul loc de muncă)***

Statusul ocupaţional la primul loc de muncă	Clasa respondentului bazată pe prima ocupaţie									
	Angajatori	Manageri	Profesionişti	Supervizori	Angajaţi pe cont propriu	Tehnicieni şi funcţionari	Muncitori calificaţi	Lucrători în servicii şi comerţ	Muncitori necalificaţi	Fermieri
salariat cu contract de muncă pe perioadă nedeterminată		95.2%	91.0%	93.8%		90.7%	91.0%	81.0%	73.6%	
salariat cu contract de muncă pe perioadă determinată		4.8%	8.6%	3.5%		5.5%	4.4%	9.5%	6.1%	
patron (cu angajaţi)	100.0%			1.2%		.2%	.3%	.2%		
pe cont propriu în activităţi neagricole sau liber profesionist					100.0%					
pe cont propriu în agricultură										8.7%

în activități neagricole (industrie sau servicii)							.2%	.7%	.4%	
în activități agricole				.4%		.2%	.1%		1.1%	30.8%
membru al unei cooperative agricole (inclusiv CAP)						1.0%	.7%	.2%	1.1%	60.5%
membru al unei cooperative neagricole				.4%			.2%	.7%	.4%	
lucrător fără contract				.8%		1.0%	2.5%	7.4%	17.0%	
şomer (înregistrat sau neînregistrat)			.3%				.1%			
pensionar						1.3%	.3%	.2%		
persoană casnică						.2%	.2%			
alte categorii inactive									.4%	
Total	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Chi-square = 9404.339; Cramer's V = .532; Contingency Coefficient = .848; p (sig) = .000;

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii.

Tabelul C5: ***Clasa respondentului (bazată pe ultima ocupație) după codul ocupațional principal (de la ultimul loc de muncă)***

Codul ocupațional la ultimul loc de muncă	Clasa respondentului bazată pe ultima ocupație									
	Angajatori	Manageri	Profesioniști	Supervizori	Angajați pe cont propriu	Tehnicieni și funcționari	Muncitori calificați	Lucrători în servicii și comerț	Muncitori necalificați	Fermieri
Manageri și angajatori, antreprenori, primari	100.0%	23.7%			18.6%					
Ocupații intelectuale		76.3%	100.0%		18.6%					
Tehnicieni și maiștri				29.1%	2.9%	64.0%				
Funcționari în administrație				15.6%	1.4%	36.0%				
Lucrători în servicii și comerț				13.1%	20.0%			100.0%		
Agricultori calificați în propria gospodărie				2.7%	2.9%					100.0%
Meșteșugari și muncitori calificați				26.9%	32.9%		77.3%			
Operatori la instalații și mașini				5.9%	2.9%		22.7%			
Muncitori necalificați									100.0%	
Forțe armate				6.7%						
Total	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Chi-square = 19031.705; Cramer's V = .760; Contingency Coefficient = .916; p (sig) = .000

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii.

Tabelul C6: Clasa respondentului (bazată pe ultima ocupație) după statusul ocupațional principal al respondentului (de la ultimul loc de muncă)

Statusul ocupațional la ultimul loc de muncă	Clasa respondentului bazată pe ultima ocupație									
	Anga-jatori	Mana-geri	Profe-sionişti	Super-vizori	Angajați pe cont propriu	Tehnicieni şi funcționari	Muncitori calificați	Lucrători în servicii şi comerț	Mun-citori ne-calificați	Fer-mieri
Salariat cu contract de muncă pe perioadă nedeterminată		87.9%	87.8%	89.0%		90.2%	89.1%	84.1%	70.5%	
Salariat cu contract de muncă pe perioadă determinată		6.0%	10.1%	5.0%		4.6%	4.4%	5.9%	5.6%	
Patron (cu angajați)	100.0%	3.7%	.7%	1.8%		.2%	.3%	1.1%		
Pe cont propriu în activități neagricole sau liber profesionist					100.0%				1.1%	
Pe cont propriu în agricultură							.4%			11.6%
În activități neagricole (industrie sau servicii)		.5%				.4%	.4%	1.3%	.4%	
În activități agricole		.9%		.5%		.2%	.1%	.2%	.4%	41.1%
Membru al unei cooperative agricole (inclusiv CAP)				.5%		.2%	.5%		.4%	47.4%
Membru al unei cooperative neagricole				.5%		.2%	.1%	.4%		

Statusul ocupațional la ultimul loc de muncă	Clasa respondentului bazată pe ultima ocupație									
	Anga-jatori	Mana-geri	Profe-sionişti	Super-vizori	Angajați pe cont propriu	Tehnicieni şi funcționari	Muncitori calificați	Lucrători în servicii şi comerț	Mun-citori ne-calificați	Fer-mieri
Lucrător fără contract		.5%		2.0%		.6%	2.7%	5.9%	18.7%	
Șomer (înregistrat sau neînregistrat)			.3%			.4%	.4%	.2%	.4%	
Pensionar		.5%	1.0%	.8%		2.3%	.8%	.7%	1.9%	
Persoană casnică						.2%	.6%	.2%		
Alte categorii inactive						.6%			.7%	
Total	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Chi-square = 9836.028; Cramer's V = .547; Contingency Coefficient = .854; p (sig) = .000;

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii.

CAPITOLUL 3:
STRATIFICAREA CLASELOR SOCIALE

METODOLOGIE

Rolul acestui capitol este de a analiza şi descrie, într-o cheie critică, mecanismele (măsurabile obiectiv) care produc poziții diferite de stratificare în rândul indivizilor din clase sociale diferite. Pornesc de la lucrarea lui Domanski, Sawinski şi Slomczynski (2009) care caracterizează pozițiile ocupaționale cu ajutorul a patru dimensiuni: 1. *abilitățile necesare,* 2. *complexitatea muncii,* 3. *remunerarea materială* şi 4. *prestigiul ocupațional.* Aceste dimensiuni sunt tratate ca variabile sintetice rezultate dintr-un set de indicatori sau dintr-o serie de măsuri agregate. Vorbind despre rolul fiecărei dimensiuni, Domanski et. al. (2009) arată că abilitățile necesare şi complexitatea muncii sunt scale ce reflectă factori care au legătură cu investițiile făcute de indivizi în procesul de pregătire pentru rolurile lor ocupaționale viitoare, pe când remunerarea materială şi prestigiul ocupațional sunt văzute ca recompense primite în urma activității indivizilor din respectivele roluri ocupaționale. Folosesc criterii similare pentru România pentru a testa diferențele dintre clasele sociale pe un eşantion reprezentativ național rezultat în urma cercetării STRATSOC. Totuşi, datorită datelor disponibile, nu pot să includ prestigiul ocupațional.

După cum am arătat în primul capitol, pentru a crea o scală a abilităților necesare, Domanski et. al. (2009) au folosit trei variabile: 1. dezvoltarea educațională generală (GED), pe o scală de zece puncte 2. abilitățile ocupaționale speciale (SVT), total pe o scală cu zece puncte şi 3. nivelul necesar de educație formală (DES) pe o scală cu patru puncte. Pe baza acestor trei variabile, autorii au construit o scală sintetică pe care se pot lua valori între -2 şi 89. În general, la

nivele înalte vom găsi indivizi care activează în management, iar la nivelele de jos vom găsi muncitori necalificați (Domanski et al., 2009). În analizele mele, principala variabilă educațională este ultima şcoală absolvită de respondent, transformată în ani de educație. Pentru anumite nivele de educație - precum învățământul superior – am folosit numărul mediu de ani de şcoală, deoarece specializări diferite necesită un număr diferit de ani de şcolarizare (Tabelul A1, Anexe). Criteriul de complexitate a muncii are în vedere distincțiile între munca cu date, cu oameni şi cu lucruri. Domanski et al. (2009) consideră că tot ceea ce fac muncitorii în timpul muncii lor poate fi descris cu ajutorul celor trei categorii. Această scală de complexitate a muncii este bazată pe măsurători internaționale, prin urmare este utilă, nu doar pentru Polonia, ci şi pentru alte țări (post-comuniste). Pe această scală se pot lua valori între 0, pentru ocupațiile cel mai puțin complexe, şi 100 pentru cele mai complexe. Datorită aplicabilității generale a indexului de complexitate a muncii, am atribuit câte o valoare fiecărei ocupații pe care sunt bazate clasele sociale din România (Tabelul A2, Anexa A). Pentru scala remunerării materiale, Domanski et. al. (2009) au folosit variabilele educație medie şi venituri medii, conştienți fiind că ocupația este o variabilă care mediază între educație şi venit. Pentru a evalua remunerarea materială, am folosit venitul net al respondentului din octombrie 2010, o lună înainte de cercetarea de teren pentru proiectul STRATSOC. Această variabilă este compusă din toate veniturile pe care un respondent le poate aduna din diferite surse.

ITEMI AI STRATIFICĂRII CLASELOR SOCIALE

Educația, ocupația şi venitul sunt variabilele cele mai importante folosite în evaluarea stratificării sociale în rândul diferitelor clase. Cu ajutorul acestora putem caracteriza clasele sociale şi le putem plasa mai sus sau mai jos în ordinea de stratificare (Tabelul 1).

Tabelul 1: *Valori medii ale principalelor variabile de stratificare*

Clasa socială	Număr mediu de ani de educație	Scala complexi-tății muncii	Venit mediu
Angajatori	13.0	65.2	1931.5
Manageri	15.7	71.9	1614.0
Profesionişti/Experți	16.5	74.0	1404.9
Supervizori	12.8	42.5	1120.1
Angajați pe cont propriu	12.6	48.9	1265.1
Tehnicieni şi funcționari în administrație	13.1	50.6	1001.1
Muncitori manuali calificați	11.5	35.4	899.5
Lucrători în servicii şi comerț	11.5	31.0	788.0
Muncitori manuali necalificați	9.1	18.1	624.3
Fermieri (țărani)	6.9	40.3	440.9
Eta^2	**.554**	**.886**	**.187**

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Ca şi număr de ani de educație şi complexitate a muncii, experții şi managerii se remarcă ca având cele mai mari valori, prin urmare acestea sunt clasele cele mai bine educate şi care fac cea mai complexă muncă. Cu toate acestea, cea mai bine remunerată clasă este cea a angajatorilor, care prestează o muncă complexă dar au un număr mediu de ani de ocupație comparabil, mai degrabă, cu tehnicienii şi funcționarii. Aceştia din urmă, chiar dacă par să fie ceva mai bine educați decât angajatorii, prestează o muncă considerată mai puțin complexă şi sunt aproximativ la mijlocul scalei veniturilor în rândul clasele sociale. Supervizorii şi angajații pe cont propriu sunt două categorii asemănătoare şi comparabile în termeni de educație şi venituri[1], dar munca angajaților pe cont propriu este mai complexă şi datorită faptului că aceştia provin din diverse domenii de activitate. Într-o manieră similară, muncitorii calificați sunt comparabili cu lucrătorii din servicii şi comerț, chiar dacă primii efectuează munci

[1] Din rațiunile prezentate în primul capitol, pentru angajații pe cont propriu este mai bine să avem în vedere media trunchiată ca un indicator mai valid. Pentru comparabilitate, aici folosesc media dar am în vedere faptul că abaterile standard pentru veniturile respondenților sunt foarte mari.

puțin mai complexe şi mai bine plătite. Muncitorii necalificați sunt categoria care prestează munca cea mai puțin complexă, având, totodată, venituri şi educație scăzute. Cu toate acestea, fermierii (țăranii) sunt categoria cel mai prost plătită şi cu cel mai scăzut nivel de educație, dar întrec categorii mai educate şi cu venituri mai mari (cum sunt muncitorii calificați şi lucrătorii în servicii şi comerț) în termeni de complexitate a muncii. O explicație a acestui rezultat surprinzător este bazată pe faptul că, în România, populația rurală, din considerente structurale, este îmbătrânită, este încă mai puțin educată (în sistemul de educație formal) şi are un venit mai mic, chiar dacă munca lor poate să fie mai complexă în termeni de interacțiuni cu oameni, date şi obiecte. Putem vorbi şi de o slăbiciune a scalei de complexitate a muncii în acest caz, îndatorată prea mult unor măsurători formale a ceea ce înseamnă munca cu oameni, date şi obiecte. Fermierii sunt o categorie predilectă pentru aceste limitări, deoarece în România majoritatea fermierilor sunt țărani, care îşi lucrează pământul pentru a produce bunuri care urmează să fie consumate în propria gospodărie şi, eventual, vândute sau schimbate pe ale bunuri şi servicii. Relația dintre clasele sociale şi variabilele de stratificare este una semnificativă[2].

Tabelul 2: ***Analiză factorială pentru principalele variabile de stratificare***

	Valoare medie	Abatere standard	Factor loading
Ani de educație	11.4	3.6	.839
Complexitatea muncii	42.9	15.7	.799
Venit	921.4	710.5	.709

Eigenvalue = 1.84; % din varianță = 61.5

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

[2] Coeficienții Eta^2 sunt calculați pentru relația dintre clasele sociale (ca şi variabilă independentă) şi fiecare indicator de stratificare (ca şi variabile dependente). Pentru fiecare corelație Eta^2 are o valoare mare şi semnificativă din punct de vedere statistic. Clasele sociale explică aproape 80% din variația complexității muncii, 55% din variația anilor de educație şi aproape 19% din variația venitului respondeților.

Am folosit analiza factorială pentru a evalua rolul acestor variabile care stau la baza stratificării sociale (Tabelul 2). Am extras un singur factor care explică aproape 62% din variaţia variabilelor observate. Variabila care saturează cel mai puţin acest factor este venitul, deoarece acesta este afectat de indivizi care au câştiguri foarte mari sau foarte mici, distribuţia veniturilor în populaţie fiind, mai degrabă, eterogenă. Astfel, găsim diferenţe importante de venituri între clasele sociale care pot, parţial, să explice poziţiile de stratificare diferite ale acestora. Explicaţia este ameliorată prin folosirea numărului de ani de educaţie şi a complexităţii muncii ca parte a factorului de stratificare, deoarece acestea saturează semnificativ factorul. Pe baza lor se construieşte indexul global de stratificare (IGS), util în conturarea unei imagini asupra inegalităţilor din rândul claselor sociale.

Tabelul 3: ***Clasa socială şi indexul global de stratificare (IGS)***

Clasa socială	**Valoarea medie**	**Abaterea standard**
Angajatori	1.40	.97
Manageri	1.73	.72
Profesionişti/Experţi	1.79	.48
Supervizori	.21	.61
Angajaţi pe cont propriu	.41	1.17
Tehnicieni şi funcţionari în administraţie	.47	.48
Muncitori manuali calificaţi	-.22	.42
Lucrători în servicii şi comerţ	-.41	.44
Muncitori manuali necalificaţi	-1.18	.51
Fermieri (ţărani)	-.97	.45
Total	0.07	0.99

Eta^2 = .723; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Scorurile de regresie salvate (din analiza factorială) sunt folosite pentru a standardiza rezultatele şi a crea un index global de stratificare (IGS) care este explicat în proporţie de 72% de clasa socială de provenienţă. Prima observaţie este că între angajatori, manageri şi experţi există o distanţă socială redusă deoarece au valori medii foarte apropiate. Acestea sunt categoriile privilegiate care au valori mari pentru fiecare indicator. La celălalt capăt al scalei, găsim

muncitorii necalificați şi fermierii. Între primele trei categorii şi ultimele două există o distanță foarte importantă de aproape trei abateri standard. Distanța dintre angajatori, manageri şi experți, pe de o parte, şi muncitori calificați şi lucrători în servicii şi comerț, pe de altă parte, este de aproape două abateri standard, din nou mare. În plus, putem observa diferențe substanțiale între muncitorii manuali calificați şi cei necalificați, acestea fiind trăsături normale ale unei societăți bazate pe abilități măsurate prin calificări formale. Toate aceste rezultate scot la lumină o societate foarte stratificată, unde elitele sunt pe poziții de putere, deoarece au controlul asupra resurselor importante. Aceste distanțe sociale pot să fie mai bine înțelese dacă luăm în considerare o abordare bazată pe cohortele născute în diverse contexte istorice.

Tabelul 4: *Valori medii pentru variabilele de stratificare pentru fiecare cohortă*

	Până în 1939			**1940-1954**			**1955-1966**			**1967-1976**			**1977-1985**		
Clasa socială	**Edc.**	**Cpx.**	**Venit**	**Edc.**	**Cpx.**	**Venit**	**Edc.**	**Cpx.**	**Venit**	**Edc.**	**Cpx.**	**Venit**	**Edc.**	**Cpx.**	**Venit**
Angajatori	-	-	-	11.4	65.2	1267.5	13.1	65.2	1294.6	13.3	65.2	2382.4	13.6	65.2	2354.6
Manageri	15.0	71.5	1524.3	15.4	71.8	1338.6	15.6	72.6	1866.0	15.8	71.8	1847.2	16.3	71.9	1591.8
Profesioniști/ Experți	16.2	74.0	1360.8	16.2	74.0	1458.9	16.4	74.0	1780.2	16.7	74.0	1200.8	16.7	74.0	1374.9
Supervizori	11.9	43.9	1086.8	12.5	42.1	976.5	13.0	41.9	1119.1	13.2	44.2	1202.9	14.1	39.6	1509.2
Angajați pe cont propriu	10.5	43.7	625.0	11.6	47.5	1029.6	12.9	54.6	1372.0	12.6	48.4	944.0	13.4	46.5	1909.8
Tehnicieni și funcționari în administrație	11.7	50.6	1022.6	12.5	50.8	1007.8	12.7	50.5	935.6	13.9	50.6	975.2	14.7	50.4	1094.1
Muncitori manuali calificați	11.6	34.9	966.1	11.4	34.9	856.4	11.5	36.4	828.9	11.5	35.3	980.7	11.9	34.8	998.0
Lucrători în servicii și comerț	9.2	31.0	750.8	10.0	31.0	694.8	11.3	31.0	716.4	11.8	31.0	739.3	12.7	31.0	964.6
Muncitori manuali necalificați	6.4	18.1	598.9	8.5	18.1	631.6	9.6	18.1	567.4	10.2	18.1	636.4	11.0	18.1	756.1
Fermieri (țărani)	5.2	40.3	463.6	6.6	40.3	444.6	8.7	40.3	383.4	9.8	40.3	408.0	8.8	40.3	388.5
Eta^2	**.641**	**.882**	**.345**	**.619**	**.855**	**.238**	**.475**	**.875**	**.206**	**.536**	**.892**	**.194**	**.500**	**.923**	**.148**

Edc. = număr mediu de ani de educație; Cpx. = complexitatea muncii; Venit = venitul mediu net al respondentului

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 5: *Analiză factorială a variabilelor de stratificate pentru fiecare cohortă*

	Până în 1939* (N = 448)			1940-1954** (N = 802)			1955-1966*** (N = 636)			1967-1976**** (N = 616)			1977-1985***** (N = 490)		
	Me-die	**Ab. st.**	**Fct. load**	**Me-die**	**Ab. st.**	**Fct. load**	**Me-die**	**Ab. st.**	**Fct. load**	**Medie**	**Ab. st.**	**Fct. load**	**Medie**	**Ab. st.**	**Fct. load**
Educație	8.8	4.1	.861	10.6	3.4	.846	11.7	2.7	.832	12.4	2.8	.868	13.1	3.5	.860
Complexitatea muncii	41.2	13.4	.727	41.9	14.8	.787	42.1	14.9	.817	43.6	16.5	.858	46.3	18.2	.828
Venit	795.8	474.0	.798	838.7	527.7	.745	914.7	748.1	.750	1009.3	853.5	.605	1115.8	905.3	.589

** Eigenvalue = 1.91; % din varianță = 63.5*

*** Eigenvalue = 1.89; % din varianță = 63.0*

**** Eigenvalue = 1.92; % din varianță = 64.1*

***** Eigenvalue = 1.86; % din varianță = 61.9*

****** Eigenvalue = 1.77; % din varianță = 59.*

În Tabelul 4 fac o comparație între principalele variabile de stratificare pentru fiecare cohortă istorică. Pentru clasele de angajatori, experți, lucrători în servicii şi comerț, muncitori necalificați şi fermieri, toată variabilitatea este între grupuri şi, ca rezultat, complexitatea muncii rămâne la fel în fiecare cohortă. Toate celelalte clase sociale au atât variabilitate intragrupală, cât şi intergrupală. Din prima cohortă (oameni născuți până în 1939) lipseşte clasa angajatorilor. Acest lucru nu este deloc surprinzător, deoarece în perioada socialistă proprietatea privată a fost abolită, la fel şi posibilitatea de antreprenoriat legal. Această generație şi-a petrecut marea majoritate a vieții adulte în perioada socialistă, cel mai tânăr individ din această cohortă (născut în 1939) având 50 de ani la momentul când socialismul a fost înlocuit în 1989. Ca şi o consecință, clasa managerilor este cea mai bine plătită în această generație. Aceasta este urmată de profesionişti/experți, care deşi au venituri uşor mai mici comparativ cu managerii, fac munca cea mai complexă şi sunt cel mai bine educați. Clasa angajaților pe cont propriu are un caracter aparte. Deşi este caracterizată de o complexitate mare a muncii, are venituri mai mici decât majoritatea categoriilor, venituri ce sunt comparabile cu cele ale muncitorilor necalificați. Este posibil ca indivizii născuți până în 1939 şi care lucrează/au lucrat ca şi angajați pe cont propriu să semene mai degrabă cu o clasă muncitoare decât cu una de servicii, cum este cazul în perioada actuală. Muncitorii necalificați şi fermierii sunt clasele cele mai dezavantajate în termeni de venituri şi educație. Acesta este, din nou, un rezultat nesurprinzător, deoarece fermierii din această cohortă sunt mai degrabă țărani care îşi muncesc pământul la limita subzistenței sau care au muncit pământul la C.A.P, în condiții precare.

Următoarea perioadă avută în vedere (1940-1954) este marcată de câteva evenimente istorice importante: cel de Al Doilea Război Mondial şi instaurarea regimului comunist în România sub conducerea lui Gheorghe-Gheorghiu Dej (Tănase, 2006). Este perioada colectivizării, când oamenii sunt deposedați de pământurile lor, care sunt transformate în bunuri publice. În această generație, profesioniştii/experții sunt cea mai importantă categorie, având cel mai mare nivel

de educație, performând cea mai complexă muncă, dar având şi cele mai mari venituri. Acest lucru a fost posibil deoarece pentru Partidul Comunist crearea unei clase intelectuale, foarte bine educată (în special în domeniile industriale şi tehnice) a devenit politică de stat (Cucu şi Culic, 2012; Susana, Bolovan şi Pop, 2006). Tehnicienii şi funcționarii administrativi proveniți din această cohortă îşi consolidează o poziție importantă bazată pe complexitatea muncii şi pe educație. Tot în această perioadă, cursurile terțiare pentru muncitori sunt transformate sau se renunță la ele (Cucu şi Culic, 2012) şi, ca rezultat, putem observa o descreştere în gradul de educație şi în veniturile muncitorilor calificați, comparativ cu perioada precedentă. La fel ca şi muncitorii calificați, şi fermierii intră pe o pantă descendentă din punct de vedere al veniturilor, din cauza că au fost lipsiți de pământurile lor şi, astfel, pauperizați.

Cohorta născută între 1955 şi 1966 împarte câteva condiții cu generațiile anterioare, dar apar şi factori noi. Este o perioadă marcată de sfârşitul colectivizării şi de începutul conducerii lui Nicolae Ceauşescu (Scurtu şi Buzatu, 1999; Bulei, 2011). Din această generație, cei care au devenit manageri şi experți au ocupat poziții privilegiate prin prisma venitului, educației şi complexității muncii. Aceste clase sociale beneficiază direct de o industrializare sistematică şi de urbanizare, care au rezultate directe asupra procesului de stratificare. Pentru cei născuți acum, continuă o tendință care a început în cohortele anterioare, şi care devine şi mai importantă la sfârşitul regimului socialist: muncitorii calificați, muncitorii din servicii şi comerț şi muncitorii necalificați devin tot mai asemănători în primul rând prin prisma educației şi apoi prin complexitatea muncii şi prin venituri. Totuşi, putem distinge între muncitorii manuali calificați şi necalificați pe baza pozițiilor pe care le ocupau în regimul socialist, chiar dacă ambele categorii au venituri medii mai mici, comparativ cu indivizii din cohortele anterioare. Primii (muncitorii calificați) sunt centrul clasei muncitoare, angajați în fabrici şi legați de acestea prin contracte educaționale şi de locuire, dar şi prin relațiile sociale create. Ceilalți sunt o forță de muncă instabilă compusă din indivizi tineri care schimbă des ocupațiile şi muncesc pentru a completa veniturile familiilor lor din mediul rural (Cucu şi Culic, 2012).

La sfârşitul anului 1966, Ceauşescu emite decretul 770 prin care avortul devine ilegal (cu câteva excepții[3]) şi se limitează serios contracepția din motive socio-demografice (Durandin, 2001). O parte dintre indivizii născuți între 1967 şi 1976 sunt un rezultat al acestei politici coercitive. Aceasta este şi generația care a petrecut cea mai mare parte din viața adultă şi activă în perioadă dificilă de tranziție post-comunistă. Începând cu această cohortă, antreprenorii au devenit cea mai bine remunerată categorie. O bună parte dintre aceşti antreprenori sunt foşti manageri din fabricile socialiste după cum se arată într-o serie de studii internaționale (Róna-Tas, 1994; Kovach et. al., 1995; Szelenyi şi Szelenyi, 1995; Staniszkis, 1999; Eyal, Szeleny şi Townsley, 2001) sau naționale (Pasti, 2006; Petrovici, 2006; Pop, 2009). În acelaşi timp, clasa formată din profesionişti/experți este caracterizată de un venit minim comparativ cu celelalte cohorte, iar muncitorii calificați intră pe o pantă descendentă în ceea ce priveşte complexitatea muncii pe care o prestează – ca şi un rezultat direct al tehnologizării tot mai intense a procesului de muncă şi a societății. La fel ca în toate celelalte cohorte, managerii îşi mențin poziția privilegiată, fiind aproape mereu pe locul secund pe baza celor trei variabile de stratificare. Educația devine tot mai importantă şi, ca rezultat, în această cohortă muncitorii necalificați ating limita superioară a nivelului lor mediu de educație, dar acest lucru nu se traduce printr-o poziție mai bună în structura socială. Într-o manieră similară, fermierii rămân la nivelul cel mai de jos al scalei de stratificare.

Cea mai tânără cohortă (1977-1985) este una marcată de transformări sociale fundamentale (Sălăgean, 2013). Este caracterizată de o creştere în nivelul mediu de ani de educație pentru aproape fiecare clasă socială (cu excepția fermierilor) şi de o creştere a veniturilor pentru clasele care ar putea fi caracterizate drept clase de mijloc, prin poziționarea lor între clasele privilegiate şi cele mai puțin privilegiate. Acestea sunt: supervizorii, angajații pe cont propriu, tehnicienii şi funcționarii şi muncitorii calificați. În această generație, angajații pe cont propriu devin o clasă privilegiată, majoritatea sunt

[3] Pentru delatii vezi: http://www.lege-online.ro/lr-DECRET-770-1966-(177).html

activi în domeniul serviciilor (ex. IT) şi reuşesc să îşi convertească cunoştinţele în capital material într-un mediu ocupaţional tot mai flexibil. De asemenea, veniturile experţilor şi ale muncitorilor necalificaţi sunt mai mari decât în cohorta anterioară. Managerii născuţi în această cohortă au cea mai mare descreştere în veniturile lor medii, deşi educaţia lor este tot mai importantă, iar munca pe care o prestează este tot mai complexă. Fermierii se detaşează ca şi categoria cu cea mai mare pierdere în tranziţie, ajungând la nivelul avut în perioada politicilor de urbanizare post-staliniste (1955-1966) care au creat o nouă clasă muncitoare, ocupată, cel mai adesea, în industrie. Mai mult, aceasta este generaţia unde migraţia pentru muncă este văzută tot mai mult ca şi o opţiune bună, deoarece sistemul capitalist creează inegalităţi tot mai mari între clasele situate la vârful scalei de stratificare şi cele de la bază, dar şi datorită simplificării procedurilor de emigrare pentru muncă odată cu aderarea României la Uniunea Europeană.

Coeficienţii Eta^2 fac posibilă evaluarea modului în care sunt stratificate clasele sociale în diverse generaţii. Influenţa clasei sociale asupra educaţiei descreşte de la prima cohortă până la cea mijlocie (1955-1966) care e puternic bazată pe o clasă muncitoare în fabrici. Pentru următoarea generaţie influenţa devine mai puternică, dar scade din nou în cazul celei mai tinere cohorte. Acest rezulat se poate explica şi prin faptul că educaţia (inclusiv cea universitară) devine tot mai răspândită şi apare fenomenul de inflaţie a diplomelor, care tind să îşi piardă valoarea anterioară. Apoi, influenţa clasei sociale asupra complexităţii muncii descreşte de la prima generaţie spre următoarea şi este urmată de o creştere uşoară şi stabilă în fiecare dintre generaţiile următoare, deoarece ocupaţiile devin tot mai complexe şi necesită tot mai multe abilităţi (certificate prin educaţie). Mai mult, influenţa clasei sociale asupra veniturilor scade de la prima la ultima cohortă, asta şi pentru că aceste clase sociale sunt bazate şi pe criterii non-economice şi culturale, precum stilul de viaţă şi obiceiurile de consum.

În Tabelul 5 redau modul în care valorile medii pentru fiecare dintre cele trei variabile de stratificare cresc pe măsură ce trecem de

la o generație la alta, acest lucru fiind un rezultat direct al schimbărilor structurale care afectează societatea românească, schimbări date de tranziția înspre sistemul capitalist. De asemenea, este important să observăm că procentul de variație explicat de variabilele de stratificare este mai mare în primele trei cohorte şi scade în ultimele două, unde avem de-a face cu indivizi mai mobili şi cu o stratificare bazată şi pe variabile noi, de natură culturală. O altă observație importantă este faptul că ultima generație, cea mai tânără, este încă la începutul procesului de cristalizare a claselor, deoarece aceşti indivizi încă se mişcă între ocupații care definesc, într-o manieră substanțială, aceste clase sociale.

Tabelul 6 prezintă diferențele dintre cohorte, folosind o unitate comună de măsură (rezultată pe baza scorurilor factoriale pentru venit, complexitate a muncii şi educație), denumită indexul global de stratificare (IGS), în cazul fiecărei clase sociale. Angajatorii, ca şi clasă socială, devin tot mai importanți şi mai influenți de la o generație la alta, deoarece valoarea medie a IGS aproape că se dublează de la prima cohorta a celor născuți între 1940 şi 1954 la ultima cohortă (1977-1985). Managerii născuți între 1966 şi 1976 ating pragul maxim al IGS. Cu alte cuvinte, din aceste două generații provin managerii cel mai bine educați, cu cele mai mari venituri şi care realizează cea mai complexă muncă. Profesioniştii/experții au tendința de a îşi menține cam aceleaşi valori ale IGS în timp, deşi cei mai semnificativi sunt născuți între 1955 şi 1966. O posibilă explicație este dată de faptul că, la momentul anchetei de teren, în 2010, aceştia aveau între 44 şi 55 de ani, un moment în care cariera lor probabil este la un nivel foarte înalt. Aceste trei clase sociale par să fie similare ca şi valori ale indexului global de stratificare şi, în acelaşi timp, se situează la distanțe mari față de celelalte categorii. Distanțele sociale dintre supervizorii născuți în ultimele două cohorte, deci în cele mai tinere, tind să fie mari comparativ cu cei născuți în primele trei cohorte. Explicația pentru acest fapt o putem găsi în schimbarea specificului muncii, care duce la necesitatea unei specializări mai ridicate, dublate de o complexitate mai mare şi de un venit ceva mai ridicat.

Cazul indivizilor angajați pe cont propriu este diferit de celelalte, deoarece aici este dificil să identificăm tendințe, ci vorbim mai degrabă de o evoluție sinuoasă, cu cele mai mari valori în rândul celor care provin din cohorta a treia (1955-1966) şi din ultima (1977-1986). Se pare că angajații pe cont propriu ajung la cele mai mari valori ale IGS în perioadele de schimbări importante care le-au creat o nouă structură de oportunități pe piața muncii. Am în vedere cazul cohortei născute în perioada urbanizării masive din 1955-1966 sau cei născuți la sfârşitul perioadei socialiste şi care sunt acum foarte activi pe o piață a muncii unde tehnologia şi arta se redefinesc într-un ritm foarte alert. Tehnicienii şi funcționarii administrativi au o tendință de creştere stabilă ca IGS, cel mai probabil datorită educației lor medii care creşte în timp. Muncitorii calificați au valori apropiate între cohorte din punct de vedere al IGS şi se mențin la o distanță considerabilă față de celelalte categorii. Ultimele două clase sociale, formate din muncitori necalificați şi fermieri au cele mai mici valori conform IGS şi distanța lor față de primele trei categorii este cea mai mare. Chiar dacă, în termeni relativi, situația lor pare să se îmbunătățească în timp, aceasta se datorează mai degrabă schimbărilor structurale din societate, unei oarecare modernizări ale societății. Totuşi, acestea sunt categoriile cele mai marginalizate şi situația lor, în relație cu alte clase sociale, rămâne cea mai precară. În fiecare dintre cohortele prezentate, clasa socială explică o parte importantă din indexul de stratificare propus. Cu toate acestea, putem obține mai multe informații dacă analizăm IGS în interiorul fiecărei cohorte.

Tabelul 6: ***Clasa socială şi indexul global de stratificare între cohorte***

	Până în 1939 (N = 448)		**1940-1954 (N = 802)**		**1955-1966 (N = 636)**		**1967-1976 (N = 616)**		**1977-1985 (N = 490)**	
Clasa socială	**Medie**	**A.St.**	**Medie**	**A.St.**	**Medie**	**A.St.**	**Medie**	**A.St.**	**Medie**	**A.St.**
Angajatori	-	-	.92	.59	1.00	.65	1.65	1.02	1.75	1.18
Manageri	1.57	.42	1.52	.49	1.87	.80	1.87	1.07	1.81	.53
Profesionişti/Experţi	1.70	.20	1.77	.38	1.97	.52	1.70	.34	1.80	.57
Supervizori	.13	.68	.11	.55	.12	.48	.41	.54	.57	.81
Angajaţi pe cont propriu	-.26	1.3	.35	.75	.77	1.03	.07	.75	.75	1.73
Tehnicieni şi funcţionari în administraţie	.31	.64	.41	.40	.37	.46	.56	.40	.72	.46
Muncitori manuali calificaţi	-.18	.34	-.26	.37	-.23	.45	-.18	.49	-.12	.36
Lucrători în servicii şi comerţ	-.72	.44	-.63	.32	-.46	.34	-.39	.40	-.14	.48
Muncitori manuali necalificaţi	-1.54	.40	-1.22	.51	-1.14	.45	-1.00	.47	-.89	.54
Fermieri (ţărani)	-1.13	.38	-.95	.42	-.79	.56	-.62	.43	-.71	.49
Eta²	**.748**		**.767**		**.705**		**.706**		**.686**	

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 7: *Clasa socială şi indexul global de stratificare în interiorul cohortelor*

	Până în 1939 (N = 448)		**1940-1954 (N = 802)**		**1955-1966 (N = 636)**		**1967-1976 (N = 616)**		**1977-1985 (N = 490)**	
Clasa socială	**Medie**	**A.St.**	**Medie**	**A.St.**	**Medie**	**A.St.**	**Medie**	**A.St.**	**Medie**	**A.St.**
Angajatori	-	-	1.18	.71	1.05	.72	1.25	.81	.98	.93
Manageri	2.23	.51	1.85	.59	2.03	.85	1.67	.87	1.20	.38
Profesionişti/Experţi	2.30	.32	2.11	.51	2.16	.53	1.66	.30	1.23	.40
Supervizori	.64	.74	.29	.62	.14	.53	.19	.57	.02	.69
Angajaţi pe cont propriu	.12	1.47	.55	.83	.81	1.12	-.15	.72	.09	1.34
Tehnicieni şi funcţionari în administraţie	.82	.88	.61	.47	.40	.52	.41	.43	.21	.43
Muncitori manuali calificaţi	.28	.43	-.10	.46	-.26	.47	-.44	.41	-.61	.31
Lucrători în servicii şi comerţ	-.30	.47	-.52	.37	-.49	.39	-.59	.38	-.59	.44
Muncitori manuali necalificaţi	-1.14	.39	-1.15	.61	-1.26	.53	-1.27	.52	-1.31	.54
Fermieri (ţărani)	-.72	.37	-.91	.49	-.94	.71	-.89	.52	-1.15	.53
Eta²	**.721**		**.737**		**.705**		**.757**		**.736**	

***Sursa:** baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii*

În interiorul celei mai în vârstă generații, distanța socială dintre manageri şi profesionişti, pe de o parte, şi muncitori necalificați şi fermieri, pe de altă parte, este de aproape trei abateri standard (Tabelul 7), o distanță ce rezumă inegalități importante între clase. Decalajul este, de asemenea, mare între categoria formată din manageri şi profesionişti şi cea formată din supervizori, tehnicieni şi funcționari sau cea formată din angajați pe cont propriu şi muncitori calificați. În rândul celor născuți în următoarea generație (1940-1954) distanța dintre profesionişti şi muncitori necalificați sau fermieri rămâne foarte mare (trei abateri standard). Mai mult, putem observa că supervizorii, angajații pe cont propriu dar şi tehnicienii şi funcționarii împart o poziție similară de stratificare, la o distanță importantă de primele trei categorii privilegiate, dar şi față de categoriile cele mai puțin privilegiate (ultimele două). Prin urmare, putem să începem să vorbim de o clasă de mijloc provenind din această cohortă.

În generația născută între 1955 şi 1966, dincolo de distanțele sociale mari între clasele privilegiate şi cele precare, găsim diferențe şi între cei privilegiați unde angajatorii sunt la o abatere standard distanță față de manageri şi experți. Cel mai probabil, rezultatul se datorează educației mai ridicată a celor din urmă. O distanță similară face deosebirea şi între muncitorii calificați şi cei necalificați. Ultimele două cohorte de indivizi care şi-au petrecut cea mai mare parte a vieții active în perioada post-comunistă, urmează tendințe similare. Întâi, primele trei clase devin tot mai mult o categorie compactă şi împart o poziție de clasă privilegiată. Apoi, observăm cristalizarea unei clase de mijloc prin asemănări tot mai pregnante între muncitorii manuali calificați şi muncitorii din servicii şi comerț. În plus, din nou, se aseamănă mult categoriile de la baza indexului de stratificare, şi anume muncitorii necalificați şi fermierii. Acestea sunt clasele cele mai puțin privilegiate, situate la distanțe considerabile de primele, chiar dacă distanțele nu mai sunt la fel de mari ca şi în rândul celor născuți în prima cohortă. Valorile coeficientului Eta^2 arată că relația dintre clasele sociale şi IGS devine mai puternică de la prima la a doua cohortă, urmată de un minim în cea de a treia

cohortă şi ajung la valoarea maximă în cea de a patra având un uşor declin în cea mai tânără cohortă. Cu toate acestea, relația dintre clase sociale şi IGS este puternică în fiecare cohortă, diferențele dintre ele fiind mai degrabă mici.

TEORETIZĂRI

Inegalitățile profunde care se mențin de-a lungul istoriei sunt bine capturate dacă conceptualizăm clasele sociale ca fiind stratificate intern după liniile directoare date de educație, venituri şi complexitate a muncii. Ca şi rezultat, diferite clase sociale se plasează la diferite niveluri ale ordinii de stratificare. În primul rând, avem angajatorii, inexistenți în rândul celor născuți în prima cohortă, dar cu creşteri ale IGS în timp. Acesta este şi un rezultat al schemei de eşantionare care, din păcate, nu a reuşit să includă angajatori din prima cohortă. Având în vedere numărul foarte mic al acestei categorii, doar o procedură stratificată după ocupații putea ajunge la aceşti indivizi. Aproape de angajatori îi găsim pe manageri, care au o creştere liniară a numărului lor de ani de educație. Celelalte două variabile de stratificare cresc de la prima la cea de a treia generație şi apoi intră pe o pantă descendentă în ultimele două generații – întâi ca şi venituri, apoi ca şi complexitate a muncii. Experții/profesionişti născuți în perioada de urbanizare şi industrializare au cele mai mari venituri, în timp ce nivelul lor de educație creşte până la ultimele două cohorte şi apoi se stabilizează. Aceste trei clase pot fi abordate ca o singură categorie privilegiată, chiar dacă putem găsi unele diferențe de putere şi influență în rândul lor. Puterea este legată aici de posibilitatea de control asupra procesului general de muncă al altor categorii şi de distanțele sociale între aceştia şi toți ceilalți, situați undeva la mijloc sau aproape de nivelul de jos al scalei sociale de stratificare.

La o distanță mai mare sau mai mică față de mijloc, în termeni de stratificare, putem plasa diferite categorii. Supervizorii au cea mai clară tendință ascendentă când vine vorba de educația lor. Complexitatea muncii prestate de aceştia scade de la prima la cea de a treia cohortă, urmată de o creştere în cohorta a patra şi de o descreş-

tere importantă în ultima cohortă. Chiar dacă veniturile lor scad de la prima la a doua cohortă, marcată de război şi de începutul perioadei socialiste, acestea cresc constant în rândul celor născuți în ultimele trei cohorte. Angajații pe cont propriu constituie o clasă eterogenă, unde se poate, totuşi, identifica o tendință ascendentă pentru toate variabilele de stratificare de la prima generație înspre cea marcată de industrializarea puternică. În rândul celor mai tineri angajați pe cont propriu cresc numărul mediu de ani de şcoală şi veniturile, în condițiile unei scăderi a complexității muncii prestate. Dacă în prima cohortă aceştia sunt mai degrabă o clasă dezavantajată, în ultima, tind să devină o clasă de servicii, plasându-se destul de aproape de clasele privilegiate. Tehnicienii şi funcționarii au o educație medie tot mai ridicată, pe măsură ce trece timpul. Complexitatea muncii lor e relativ stabilă, dar veniturile lor au o tendință mult mai sinuoasă. Aceste categorii pot fi grupate astfel încât să reprezinte o clasă de mijloc-sus, bazată pe IGS. Pentru muncitorii manuali calificați, numărul mediu de ani de educație este o variabilă de stratificare relativ stabilă. Munca lor are o complexitate fixă în primele două generații, urmată de o creştere în cea de a treia şi apoi intră în declin în ultimele două cohorte. Pentru cei angajați în servicii şi comerț, educația urmează o tendință ascendentă de-a lungul timpului. Veniturile lor cresc în rândul celor născuți în ultimele trei cohorte. Complexitatea muncii lor este constantă. Aceste două clase sociale sunt situate aproape de cele anterioare şi pot fi văzute ca o clasă de mijloc-jos, pe baza IGS.

Ultimele două clase sunt cele de muncitori necalificați şi fermieri. Educația muncitorilor necalificați creşte cu fiecare cohortă, iar veniturile lor ating pragul maxim în rândul celor mai tineri. Fermierii sunt categoria cu cel mai mic nivel de educație şi cele mai mici venituri, în ciuda faptului că nu prestează cea mai puțin complexă muncă. Numărul lor mediu de ani de educație creşte până în 1976, dar scade în ultima generație. Această clasă are cele mai mari venituri pentru prima cohortă, când România avea cea mai mare pondere de fermieri (țărani), şi cele mai scăzute în ultima cohortă, când proporția lor din populație şi, odată cu ea, importanța lor,

atinge un nivel minim. Aceste două clase împart o poziţie precară şi trecerea timpului nu pare să aducă ameliorări la această situaţie. Oamenii care fac parte din ele rămân la distanţe sociale importante de clasele privilegiate, dar şi de cele de mijloc în termenii variabilelor care compun IGS.

Totuşi, stratificarea claselor sociale poate fi măsurată în diverse feluri. Am optat aici pentru un decupaj metodologic care nu este unic. Putem avea în vedere şi alte variabile care definesc poziţia indivizilor în structura de clase, urmărind aspecte precum prestigiul, tipul de consum cultural, stilul de viaţă sau poziţionarea şi vizibilitatea indivizilor din diferite reţele sociale. Este vorba practic de o altă manieră de a aborda subiectul într-un tipar de gândire specific, mai degrabă, celui propus de Pierre Bourdieu şi aplicat de Mike Savage. Toate acestea sunt deschideri care pot completa şi îmbunătăţi constatările analizelor prezentate în acest capitol, dar care, în acelaşi timp, nu fac nenecesare sau redundante interogaţiile bazate pe variabile „hard” de stratificare, precum cele propuse în rândurile de mai sus.

ANEXĂ

Tabelul A1: *Transformarea nivelului atins de şcolaritate în ani de educaţie*

Nivel de şcolarizare	**Ani de educaţie**
Fără şcoală absolvită	0
Primar (1- 4 clase)	4
Gimnazial (5-8 clase)	8
Profesional, de ucenici sau complementar	11
Treapta I de liceu (9-10 clase)	10
Liceu (9-12 clase)	12
Postliceal de specialitate sau tehnic de maiştri	14
Universitar de scurtă durată/colegiu	15
Universitar de lungă durată	17
Master	18
Doctorat	20

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul A2: *Complexitatea muncii pentru fiecare ocupaţie din COR*

Ultimul cod ocupaţional al respondentului	**Complexitatea muncii**
Manageri şi angajatori, antreprenori, primari	65.2
Ocupaţii intelectuale	74.0
Tehnicieni şi maiştri	51.6
Funcţionari publici	48.8
Lucrători în servicii şi comerţ	31.0
Muncitori agricoli calificaţi, în propria gospodărie	40.3
Meşteri şi muncitori calificaţi	39.3
Operatori la maşini şi instalaţii	22.1
Muncitori necalificaţi	18.1

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

CAPITOLUL 4: CONDIȚIONĂRI SUBIECTIVE ALE INEGALITĂȚILOR SOCIALE

ANALIZE SOCIO-DEMOGRAFICE

Stratificarea socială implică inegalitate socială în toate aspectele vieții, deoarece apartenența la clase sociale distincte, poziționate la niveluri diferite într-o ierarhie recunoscută – chiar dacă înțelegem clasa ca fiind un concept relațional, după cum am arătat în primul capitol - facilitează aceste inegalități între indivizi. Scopul principal al acestui capitol este de a investiga relația dintre apartenența la o clasă şi inegalitățile sociale, folosind poziționarea subiectivă a respondenților, adică auto-evaluarea poziției acestora în societate, pe baza datelor din STRATSOC. În alți termeni, analizez felul în care indivizii care aparțin unor clase sociale diferite (cele propuse în Capitolul 2) percep structura societății, dar şi felul în care aceştia se poziționează în structura percepută. Această abordare subiectivă permite observarea modului în care sunt construite inegalitățile sociale, dar şi modul în care acestea sunt aplicate de anumiți indivizi şi asupra diferiților indivizi, construind, totodată, contextul unei luări de poziție legată de motivele şi implicațiile unor astfel de inegalități. Prin urmare, ipoteza mea principală este că indivizi aparținând claselor sociale diferite înțeleg în feluri diverse structura societății româneşti şi se auto-poziționează în aceasta conform propriei percepții.

Analiza porneşte de la întrebarea prin care respondenții au fost rugați să aleagă între cinci imagini (ideal tipuri) diferite, care pot reprezenta societatea din România (după cum sunt descrise în Figura 1 până la Figura 5, Tabelul 1 din Anexă). Fiecare imagine sau figură este organizată pe şapte nivele corespunzătoare unor poziții distincte unde indivizii se pot plasa. Nivelul unu reprezintă vârful şi nivelul şapte reprezintă baza fiecăreia dintre cele cinci tipuri ideale de societăți. După ce au ales imaginea care, în opinia lor, reprezintă

societatea din România, respondenții au fost rugați să se autopoziționeze pe unul dintre cele şapte niveluri.

Tabelul 1 este o „traducere" a acestor figuri/imagini în procente. Fiecare segment al unei figuri poate să fie transformat într-un procent corespunzător din total, prin evaluarea lungimii lui şi raportarea acestei lungimi la alte segmente văzute ca niveluri din societățile reprezentate în cele cinci imagini. În această manieră putem adăuga un plus de claritate explicațiilor de sub figurile din chestionar. Figura 1 are *„o mică elită la vârf, foarte puțini oameni la mijloc şi cea mai mare parte a oamenilor la bază"* (după cum reiese din Anexă, Tabelul A1). Această mică elită (segmentele 1 şi 2) însumează 19.5%. Cei din mijloc sunt în medie 21.9% (segmentele 3, 4 şi 5 luate împreună), iar la bază găsim aproape 60% din populație (segmentele 6 şi 7). Aceasta este o societate ipotetică bazată pe inegalități profunde. Evans, Kelley şi Kolosi (1992) sunt de părere că aceasta este cea mai elitistă societate, cu o elită mică la vârf, clasă de mijloc neglijabilă şi o mare masă de indivizi la bază. În opinia lor, acesta este un sistem asemănător mai degrabă cu societatea agrară medievală, decât cu societățile industrializate şi este, în acelaşi timp, imaginea tradițională marxistă de societate capitalistă. Figura 2 reprezintă *„o societate ca o piramidă, cu o elită mică la vârf, mai mulți oameni la mijloc şi cei mai mulți la bază"*. Această societate posibilă conține, de asemenea, diferențe importante între segmentele sale deoarece aproape 50% dintre indivizi sunt situați la baza ei. Segmentele de sus reprezintă o minoritate de aproape 11 procente, în timp ce la mijloc putem găsi 43% din populație. În opinia lui Evans et al. (1992), această imagine, alături de cea descrisă în Figura 3, este cea mai apropiată de imaginarul tradițional funcționalist şi de viziunea lui Goldthorpe (1966) asupra unei societăți capitaliste tinere.

În Figura 3 găsim *„o piramidă, cu excepția faptului că puțini oameni sunt chiar jos"*. Această societatea devine ceva mai egalitară (comparativ cu figurile precedente), deoarece aproape 50% dintre indivizi sunt plasați în segmentele de mijloc (3, 4 şi 5 luate împreună). Cu toate acestea, încă găsim 40% din populație la baza societății şi doar 12% la vârf. Vârf şi bază sunt două metafore pentru

indivizi privilegiați, respectiv precari, ca şi poziție în societate. Această imagine conturează o societate mai egalitară, care are o clasă de mijloc mare, o clasă de mijloc-jos mai mică şi o sub-clasă foarte mică (Evans et al., 1992). Pentru aceşti autori, societatea moderat elitistă este similară cu imaginea pe care germanii o aveau despre societatea lor în anii '60 şi cu imaginea lui Goldthorpe (1966) despre societatea capitalistă modernă. Figura 4 reprezintă *„o societate cu cei mai mulți oameni la mijloc"*, deci mirajul unei societăți alcătuită în principal din clasa de mijloc. Segmentul mijlociu reprezintă mai mult de un sfert din populație (nivelul 4 are 27.2%) completat de segmentele reprezentând „clasă de mijloc sus şi jos", fiecare cu câte 19 procente, dar în total cuprinzând mai mult de 60% din populație. Aici, nivelul de sus şi cel de jos sunt identice (17.4%). Evans et al. (1992) văd acest tip ipotetic de societate ca fiind una foarte egalitară cu clase de sus şi de jos foarte mici şi cu majoritatea oamenilor la mijloc, cu alte cuvinte o societatea dominată de clasa de mijloc.

Ultima imagine care apare în Figura 5, reprezintă o societatea ideal-tipică *„o societate cu cei mai mulți apropiați de vârf şi doar puțini jos"*. Aici, cei privilegiați alcătuiesc mai mult de 40% din populație, cei din mijloc aproape 48%, în timp ce cei mai puțin privilegiați iau aproape 12 procente. Aceasta este o viziune optimistă asupra societății şi constituie celălalt capăt al unei scale începute cu Figura 1, versiunea pesimistă de societate. Pentru Evans et al. (1992) aceasta este cea mai egalitară imagine, care portretizează o societate cu o elită inclusivă, clasă de mijloc foarte mare şi o clasă de jos vestigială. În plus, acest tip de societate seamănă cu idealul socialist tradițional. În cele ce urmează, este important să vedem dacă o serie de variabile socio-demografice importante pot fi folosite ca şi variabile explicative pentru posibilele diferențieri dintre indivizii care optează pentru una dintre cele cinci imagini.

Tabelul 1: ***Structura diferitelor tipuri de imagini ce reprezintă societăți posibile (%)***

	Figura 1	Figura 2	Figura 3	Figura 4	Figura 5
Nivel 1 (Vârf)	12.2	3.6	4	5.2	16.1
Nivel 2	7.3	7.1	8	12.2	24.2
Nivel 3	7.3	10.7	12	19	19.9
Nivel 4	7.3	14.4	16	27.2	16.1
Nivel 5	7.3	17.8	20	19	11.9
Nivel 6	12.2	21.5	24	12.2	8
Nivel 7 (Bază)	46.4	24.9	16	5.2	3.8
Total	100	100	100	100	100

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 2: ***Percepții ale indivizilor legate de tipul actual de societate în România (% valide)***

Tip de societate[1]	Bărbați	Femei	Urban	Rural	Toți respondenții
F1	46.9	47.0	47.0	46.9	47.0
F2	35.1	36.7	34.9	37.2	36.0
F3	7.4	6.7	6.8	7.4	7.0
F4	5.0	4.4	5.0	4.3	4.7
F5	5.6	5.1	6.3	4.1	5.3
N	2027	2326	2369	1984	4353

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Rezultatele din Tabelul 2 prezintă imaginea unei societăți românești din 2010 percepută ca fiind foarte inegalitară. Mai mult de 80% din populație, indiferent de gen sau localitate de rezidență, indică Figura 1 şi Figura 2 ca reprezentând cel mai bine societatea în care trăiesc. Doar 10 procente dintre respondenți cred că societatea din

[1] F1 = O mică elită la vârf, foarte puțini oameni la mijloc, şi cea mai mare parte a oamenilor la bază
F2= O societate ca o piramidă, cu o elită mică la vârf, mai mulți oameni la mijloc, şi cei mai mulți la bază
F3= O piramidă, cu excepția faptului că puțini oameni sunt chiar jos
F4= O societate cu cei mai mulți oameni la mijloc
F5= O societatea cu cei mai mulți apropiați de vârf şi doar puțini jos

România este una egalitară, deoarece ei aleg ultimele două imagini. Într-o abordare diferită, dacă aleg să mă uit la o serie de distincții in interiorul fiecărei societăți ipotetice, reprezentate în cele cinci imagini/ figuri, locuitorii din urban cred într-o măsură semnificativ mai mare decât cei din rural că societatea contemporană arată precum cea descrisă în ultima imagine. Acesta este, totuşi, un rezultat bazat pe comparația dintre două procente foarte mici (dar cu o diferență semnificativă statistic între ele) şi patternul se păstrează: atât bărbații, cât şi femeile, din spațiul rural sau din cel urban văd societatea în care trăiesc ca fiind una foarte inegalitară, cu o clasă de jos foarte mare, o clasă de mijloc subdezvoltată şi o clasă de sus, mai degrabă, restrânsă.

O distribuție care ține cont de cohortele socio-istorice în care s-au născut respondenții (cum e cea din Tabelul 3) relevă o tendință similară ca şi cea bazată pe gen şi tipul localității de rezidență cu proporții foarte mari pentru prima şi cea de a doua imagine, care reprezintă societăți foarte inegalitare. Totuşi, indivizii născuți în generația 1955-1966 sunt de părere, mai mult decât cei născuți în celelalte cohorte, că România actuală este locul de rezidență pentru foarte mulți oameni săraci. Este important de observat că, între această generație şi cea mai tânără, diferența este semnificativă statistic, ultima generație fiind mai optimistă, o dovadă fiind faptul că aici putem găsi procente mai mari pentru ultimele două imagini ce reprezintă societăți egalitare. Desigur, aceste procente sunt mici şi permit doar un spațiu de speculație în această direcție care este bazat şi pe observația că generația mai tânără a avut acces la educație superioară semnificativ mai mult decât celelalte cohorte. Acest aspect e relevant, deoarece educația superioară în România promovează egalitatea în drepturi şi meritocrația. În plus, în această cohortă vom găsi cei mai mulți indivizi care, prin efectele mediatoare ale educației şi ocupației, sunt antreprenori, manageri şi profesionişti în diverse domenii. Toate acestea sunt clase cu resurse şi poziții importante în structura socială şi, ca urmare, cu o percepție ceva mai egalitară asupra societății. Această percepție poate fi utilizată ca justificare pentru poziția ocupată de ei în societate (ex. justificări de genul: au lucrat din greu pentru a ajunge pe acea poziție, dar care

ignoră contextul mai larg). Totodată, viziunea aceasta egalitară poate să fie atribuită unei opacități ideologice relativ la poziția altor clase, lucru care serveşte nevoilor discursive şi intereselor lor sociale (definite în manieră personală, dar care agregate pot crea un efect cumulativ de construire a realității proprii).

Tabelul 3: ***Distribuția figurilor alese (tipuri de societate) în fiecare cohortă (% valide)***

Tip de societate	Până în 1939	1940-1954	1955-1966	1967-1976	1977-1985
F1	45.4	47.2	50.6	45.7	45.0
F2	39.5	35.9	34.3	36.9	34.0
F3	6.6	7.7	6.2	7.3	7.1
F4	3.0	4.6	3.9	4.6	7.3
F5	5.5	4.5	5.0	5.5	6.6
N	669	1099	921	871	793

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

CLASE SOCIALE ŞI PERCEPȚIA INEGALITĂȚILOR

Tabelul 4 ne ajută să răspundem la întrebarea „cum văd indivizii din diferite clase sociale societatea contemporană din România?”. Am ales să interpretez atât rezultatele de pe linii, cât şi cele de pe coloane. Pe linii găsim distribuția indivizilor din fiecare clasă socială care au ales diferite tipuri de societăți posibile (cu caractere îngroşate). Pe coloane, respondenții care aleg diverse tipuri de societăți au fost distribuiți în cele zece clase sociale propuse (cu caractere italice). Indiferent de clasa socială, toți respondenții optează în cea mai mare măsură pentru prima figură care portretizează o societate bazată pe inegalități foarte mari între indivizi. Mai mult de jumătate dintre supervizori, tehnicieni şi funcționari consideră că societatea din România e cel mai bine reprezentată de Figura 1. Acesta este un rezultat curios, deoarece cele două clase ocupă poziții intermediare în cele mai multe cazuri, fiind supravegheate de management şi având un grad de libertate (mai mic sau mai mare) în procesul de luare a deciziilor legat de munca lor şi a altor angajați. Era de

aşteptat ca indivizii care ocupă aceste poziții de clasă să aibă o viziune ceva mai nuanțată asupra societății, deoarece au interacțiuni dese atât cu oameni care ocupă poziții mai modeste, cât şi cu oameni care ocupă poziții mai înalte în structura de stratificare. Procentele asemănătoare în care muncitorii manuali necalificați şi fermierii aleg prima imagine ca reprezentând societatea din România pot fi mai uşor înțelese prin prisma poziției lor precare de clasă.

Tabelul 4: ***Clase sociale şi imagini ale structurii societății (procente pe linii şi pe coloane)***

Clasa respondentului	Care figură descrie cel mai bine situația țării în 2010?					N
	F1	F2	F3	F4	F5	
Angajatori	**46.8** *1.7*	**38.7** *1.9*	**6.5** *1.6*	**6.5** *2.4*	**1.6** *0.5*	**62**
Manageri	**44.9** *5.7*	**35.5** *6.1*	**8.4** *7.4*	**6.1** *7.6*	**5.1** *5.8*	**214**
Profesionişti/Experți	**46.5** *7.8*	**32.4** *7.3*	**7.4** *8.6*	**7.4** *12.4*	**6.3** *9.5*	**284**
Supervizori	**51.2** *12.3*	**33.3** *10.7*	**4.9** *8.2*	**4.4** *10.6*	**6.2** *13.2*	**406**
Angajați pe cont propriu	**47.9** *2.1*	**34.2** *2.0*	**6.8** *2.0*	**5.5** *2.4*	**5.5** *2.1*	**73**
Tehnicieni şi funcționari în administrație	**51.2** *15.4*	**34.0** *13.7*	**6.3** *13.1*	**3.4** *10.0*	**5.1** *13.8*	**506**
Muncitori manuali calificați	**44.0** *24.6*	**37.9** *28.4*	**6.5** *25.0*	**4.8** *26.5*	**6.9** *34.4*	**943**
Lucrători în servicii şi comerț	**47.1** *12.5*	**34.1** *12.1*	**7.4** *13.5*	**5.4** *14.1*	**6.1** *14.3*	**446**
Muncitori manuali necalificați	**49.8** *7.1*	**37.7** *7.2*	**5.9** *5.7*	**4.6** *6.5*	**2.1** *2.6*	**239**
Fermieri (țărani)	**49.2** *10.9*	**35.8** *10.6*	**9.7** *14.8*	**3.5** *7.6*	**1.9** *3.7*	**372**
N	*1686*	*1256*	*244*	*170*	*189*	3545

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Din examinarea rezultatelor de pe coloane, aflăm câteva informații utile. Muncitorii calificați (24.6%), alături de tehnicieni şi funcționari (15.4%), sunt cei care cred cel mai mult că trăiesc într-o societate cu o elită şi o clasă de mijloc redusă, dar cu o populație mare la bază (F1). Această opinie este, de asemenea, împărtăşită în proporție importantă de lucrătorii din servicii şi comerț (12.5%) şi de supervizori (12.3%). Cel de al doilea tip de societate îşi găseşte cei mai mulți susținători tot în rândul muncitorilor calificați (28.4%) şi al tehnicienilor şi funcționarilor (13.7%). În plus, lucrătorii din servicii şi comerț (12.1%) sunt de părere că locuiesc într-o societate ca o piramidă (F2). Pe lângă muncitorii calificați (25%), fermierii (14.8%) caracterizează societatea ca fiind o piramidă cu puțini oameni la bază (F3). Mai mult de 40% dintre cei care optează pentru Figura 4 sunt muncitori calificați sau lucrători în servicii şi comerț. Totodată, aici putem găsi un procent important de profesionişti/experți (12.4%) care, într-o manieră semnificativă statistic, aleg acest tip de societate. O societate cu cei mai mulți indivizi situați la nivelul de sus pare o opțiune importantă pentru muncitorii calificați şi cei din servicii şi comerț (48.7%). Astfel, muncitorii calificați aleg această structură egalitară într-o măsură semnificativ mai mare decât era de aşteptat. Printre cei care propun Figura 5 ca reprezentând societatea din România îi găsim şi pe tehnicieni şi funcționari, dar şi pe super-vizori. Trebuie, totuşi, să interpretăm cu atenție aceste rezultate, deoarece totalurile de indivizi sunt diferite pentru fiecare clasă socială. În acest sens, este foarte vizibil faptul că muncitorii calificați sunt cei mai numeroşi, comparativ cu restul claselor, şi astfel ei reprezintă procentul cel mai mare care optează pentru fiecare ideal tip posibil de societate.

După ce au ales între diferite tipuri de societăți ipotetice, res-pondenții au fost rugați să se poziționeze la diferite niveluri, între 1 (nivelul de sus) şi 7 (cel de jos), în societatea ideal tipică aleasă (Anexa, Tabelul A1). Tabelul 5 prezintă rezultatele acestei autopoziționări

pentru fiecare individ, în termeni de distribuții cumulative bazate pe valorile mijlocii ale seriei. Aceasta este din nou o traducere (bazată pe valorile folosite în Tabelul 1) a ceea ce înseamnă a fi poziționat în una dintre cele cinci figuri, la niveluri diferite. Când interpretăm rezultatele pentru Figura 1 aflăm că: 23.2% din populație este la nivelul de bază; până la nivelul şase găsim 52.5% din indivizi, până la nivelul cinci avem 62.3% din oameni şi aşa mai departe. Putem observa cum procentele indivizilor concentrați la baza societății – deci cei mai săraci – sunt pe o pantă descendentă importantă dacă analizăm rezultatele dinspre prima spre ultima figură (imagine) care prezintă tipuri ideale de societate. Acelaşi lucru este adevărat pentru cei plasați la nivelul şase. Mai mult, dacă interpretăm nivelul cinci ca unul plasat chiar sub nivelul de mijloc (adică nivelul patru), putem observa că în primul tip de societate, în medie, 62.3% sunt sub nivelul mediu. În Figura 2, această proporție este de 55.3%. Pentru Figura 3, procentul reprezintă aproximativ jumătate din populație pe când în Figura 4 scade la aproape 27%, fiind şi mai redus în ultima figură (17.8%). Cu alte cuvinte, cu cât este mai egalitară societatea, cu atât este mai mică proporția celor care trăiesc în condiții precare, în partea inferioară a ordinii de stratificare.

În cele ce urmează, folosesc o perspectivă inversă, şi consider primele trei nivele din fiecare tip de societate pentru a observa procentul de indivizi care sunt plasați mai sus de nivelul de mijloc (adica de nivelul 4). Pentru Figura 1, acest procent ia o valoare medie de 24.3 (adică 93.9 - 69.6). Pentru Figura 2, este de 27.7%, creşte la o medie de 30% pentru Figura 3, 47.4% pentru societatea reprezentată în Figura 4 şi ia o valoare medie de 60.2% pentru Figura 5. Prin urmare, dacă pentru cea mai puțin egalitară societate, reprezentată de Figura 1, mai puțin de un sfert din indivizi populează primele trei niveluri (cele de sus), în ultima şi cea mai egalitară societate ipotetică, mai mult de 60% dintre indivizi sunt plasați într-o poziție bună. Aceasta este o demonstrație simplă şi intuitivă legată de

modul în care diferitele tipuri de societăți posibile ar putea fi stratificate şi de locul în care am găsi cei mai mulți indivizi din aceste societăți. Cu toate acestea, nu trebuie să uităm că este vorba despre o auto-poziționare subiectivă a indivizilor, astfel că, în aceeaşi imagine, nivelul şapte, de exemplu, poate să fie caracterizat diferit de indivizi, în funcție de poziția lor în structura de stratificare şi în funcție de abilitățile deținute.

Tabelul 5: ***Transformarea nivelurilor diferitelor straturi într-o distribuție cumulativă (%)***

	F1	F2	F3	F4	F5
	Intervale (%)				
Nivel 1 (Vârf)	100 - 87.8	100 - 98.2	100 - 96	100 - 94.8	100 - 83.9
Punct mijlociu	93.9	99.1	98	97.4	92
Nivel 2	87.8 - 80.5	98.2 - 89.3	96 - 88	94.8 - 82.6	83.9 - 59.7
Punct mijlociu	84.2	93.8	92	88.7	71.8
Nivel 3	80.5 - 73.2	89.3 - 78.6	88 - 76	82.6 - 63.6	59.7 - 39.8
Punct mijlociu	76.9	84	82	73.1	49.8
Nivel 4	73.2 - 65.9	78.6 - 64.2	76 - 60	63.6 - 36.4	39.8 - 23.7
Punct mijlociu	69.6	71.4	68	50	31.8
Nivel 5	65.9 - 58.6	64.2 - 46.4	60 - 40	36.4 - 17.4	23.7 - 11.8
Punct mijlociu	62.3	55.3	50	26.9	17.8
Nivel 6	58.6 - 46.4	46.4 - 24.9	40 - 16	17.4 - 5.2	11.8 - 3.8
Punct mijlociu	52.5	35.7	28	11.3	7.8
Nivel 7 (Bază)	46.4 - 0	24.9 - 0	16 - 0	5.2 - 0	3.8 - 0
Punct mijlociu	23.2	12.5	8	2.6	1.9

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 6: ***Clasa socială şi poziționare subiectivă: toate clasele şi versiune redusă***

Toate clasele				**Versiunea redusă - trei clase**			
Clasă socială	Medie	Abatere std.	95% Intervalul de confidență	Clasă socială	Medie	Abatere std.	95% Intervalul de confidență
Angajatori	62.64	21.317	57.18 - 68.10	Clasa privilegiată	61.10	21.586	59.31 - 62.90
Manageri	61.49	23.025	58.38 - 64.59				
Profesionişti/experți	60.48	20.547	58.08 - 62.88				
Supervizori	54.62	23.287	52.32 - 56.92	Clasa de mijloc	50.55	24.925	49.54 - 51.56
Angajați pe cont propriu	51.75	23.452	46.17 - 57.35				
Tehnicieni şi funcționari	52.81	23.552	50.75 - 54.88				
Muncitori calificați	48.12	26.393	46.43 - 49.81				
Lucrători în servicii şi comerț	49.38	24.333	47.11 - 51.65				
Muncitori necalificați	45.42	26.552	42.08 - 48.77	Clasa precară	43.32	26.762	41.18 - 45.47
Fermieri	42.04	26.748	39.29 - 44.78				

Eta^2 = .049 ***Eta^2 = .041***

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

În Tabelul 6 putem observa cum se plasează diferitele clase sociale pe o scală în construcția căreia am folosit un singur sistem de măsurare pentru fiecare dintre cele cinci figuri/imagini. Această scală este bazată pe punctele mijlocii ale distribuțiilor cumulative agregate într-o singură scală, care face posibilă comparația între cele cinci figuri ce simbolizează diferite tipuri de societăți ipotetice. Respondenții aparținând diferitelor clase sociale percep societatea românească ca fiind foarte inegalitară şi se auto-plasează pe diferite niveluri în aceasta. Angajatorii, managerii şi profesioniştii/experții îşi reprezintă poziția socială ca fiind deasupra mijlocului distribuției. Impresia este similară şi în cazul supervizorilor şi tehnicienilor şi funcționarilor, care se poziționează între clasele privilegiate şi între mijlocul distribuției, reprezentat de cei angajați pe cont propriu. Lucrătorii din servicii şi comerț, alături de muncitorii calificați, se plasează puțin sub mijloc, pe când muncitorii necalificați şi fermierii se auto-plasează la cel mai de jos nivel. Între angajatori (ca şi cel mai înalt nivel al scalei) şi fermieri (cel mai de jos nivel al scalei) există o diferență importantă de 20%. Rezultatele sunt şi mai clare dacă avem în vedere o schemă de clase redusă[2]. Indivizii care fac parte din clasele privilegiate tind să se plaseze deasupra celor din clasa de mijloc, pe când cei precari sub clasa de mijloc. Cu toate acestea, ambele clase (cea privilegiată, cât şi cea precară) se auto-plasează destul de aproape de mijloc, deşi sunt sensibili la diferențe şi înțeleg că exisă distanțe care îi separă. Coeficienții Eta^2 indică o relație semnificativă prin care clasa influențează poziționarea subiectivă a indivizilor.

[2] Clasa privilegiată: angajatori, manageri şi profesionişti/experți. Clasa de mijloc: supervizori, angajați pe cont propriu, tehnicieni şi funcționari, muncitori calificați şi lucători în servicii şi comerț. Clasa precară (de jos): muncitori necalificați şi fermieri (țărani).

Tabelul 7: Corelații între venit, complexitate a muncii, ani de educație şi auto-poziționare subiectivă

	A	B	C	D
(A) Venitul net al respondentului	-	.326**	.419**	.199**
(B) Complexitatea muncii		-	.529**	.174**
(C) Educația respondentului în ani			-	.233**
(D) Auto-poziționare				-

*** $p<0.01$; **Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

Auto-poziționarea subiectivă a indivizilor este corelată în mod semnificativ cu variabilele de stratificare folosite pentru a evalua diferențele dintre clasele sociale într-o manieră obiectivă (Tabelul 7), după cum am demonstrat în capitolul anterior. Relația dintre aceste variabile poate să fie descrisă prin următoarea ecuație de regresie:

$$AUTO = 29.096 + 1.32*EDUC + 0.048*COMPX + 0.004 *VEN;$$
$$R^2 = .068$$

AUTO reprezintă auto-poziționarea indivizilor în structura socială. Aceasta este variabila dependentă, explicată parțial de celelalte variabile. În lipsa celor trei variabile independente, AUTO ar avea valoarea 29.096, valoare luată pe scala procentuală construită pe baza distribuțiilor cumulative. EDUC este educația respondentului măsurată în ani (între 0 şi 20) şi putem să o interpretăm astfel: unei creşteri cu un an de educație a respondentului, îi corespunde o creştere de 1.32 puncte procentuale pentru variabila AUTO, în condițiile în care celelalte variabile sunt menținute constante. COMPX este complexitatea muncii şi este construită cum am arătat în capitolul teoretic, ținând cont de sugestiile lui Domanski, Sawinski şi Slomczynski (2009). Scala variază de la 0, pentru cele mai simple ocupații, la 100, pentru cele mai complexe. VEN este venitul net al respondentului, din toate sursele, în octombrie 2010. VEN şi COMPX se interpretează ca şi EDUC, ținând cont de unitățile lor de măsură. Totuşi, aceste variabile explică doar 7% din variația auto-poziționării respondentului, în timp ce restul variației poate fi atribuită unor variabile exogene sau endogene legate de clasa socială.

CONCLUZII

Există o stabilitate relativă în ceea ce priveşte modul în care indivizii sunt poziționați – atât într-o manieră subiectivă, cât şi în una obiectivă – în structura socială conform clasei sociale din care fac parte. Cu alte cuvinte, comparând rezultatele din capitolul anterior, în care am măsurat inegalitățile pe baza unor variabile obiective, cu rezultatele din acest capitol, bazate pe măsurarea poziționării subiective a respondenților, în ambele cazuri vom observa diferențe mari între clasele privilegiate şi cele sărace. Conform auto-poziționării subiective, cei privilegiați tind să se plaseze ceva mai jos şi mai aproape de nivelurile de mijloc din cele cinci imagini, iar cei precari se poziționează un pic mai sus şi mai aproape de nivelurile mijlocii. Câteva observații trebuie făcute aici. În primul rând, ceea ce numesc clase privilegiate şi precare trebuie înțelese în termeni relativi, nu absoluți. După cum ştim, este probabil ca o clasă privilegiată, construită pe date de anchetă, să fie, mai degrabă, o clasă de mijloc-sus, iar clasa precară să nu îi suprindă şi pe cei mai precari şi în nevoie indivizi din societate, din cauza limitelor de eşantionare. În al doilea rând, nu este complet neadecvat să luăm în considerare diversele discursuri publice care pot influența percepția de sine a respondenților noştri în încercarea lor de a-şi evalua poziția în structura de stratificare din România. Fac aici referire, în special, la lucruri precum nevoia unei clase de mijloc puternice, necesare pentru dezvoltarea României, promovată de sistemul capitalist, alături de importanța tot mai mare a atitudinilor neoliberale foarte influente în societate şi discursul anti-sărăcie promovat în media mainstream (dar şi pe canale alternative). Asum faptul că respondenții noştri, când au încercat să se identifice ca membri ai unei imagini ideal tipice de societate, au făcut deja o meta-analiză a ceea ce e „corect politic" sau a locului dezirabil de a fi într-o structura de clase şi de stratificare, pentru întreaga țară. O a treia şi ultimă observație are în vedere că această „tentație a clasei de mijloc" nu e specifică doar pentru România, ci poate fi găsită şi în alte țări, precum sUngaria sau Australia, după cum subliniază Evans et al. (1992). Există, prin

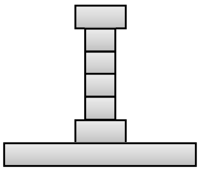
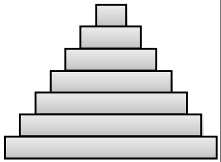
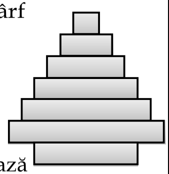
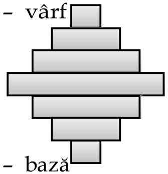
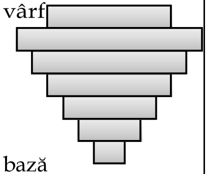
urmare, o tendință de conformism social în cazul auto-poziționării, deoarece clasa de mijloc este văzută ca fiind mai dezirabilă ideologic, lucru care îi face pe cei de sus şi pe cei de jos să se apropie de aceasta, măcar la nivel declarativ.

Ca şi o imagine generală, o proporție foarte mare dintre indivizi îşi reprezintă societatea din România ca fiind caracterizată de inegalități masive între indivizi, indiferent de poziția de clasă, gen, loc de rezidență sau vârstă. Să fie acest lucru urmarea unei percepții asupra societății în care economicul devine dominat? Ca un rezultat, prima ipoteză nu poate fi susținută cu date. În ciuda acestui lucru, pot identifica câteva opțiuni specifice unor anumite clase sociale. Profesioniştii/experții aleg, într-o măsură mai importantă decât era de aşteptat, Figura 4, care descrie o societate mai egalitară. O explicație posibilă trebuie căutată şi în faptul că această clasă se constituie ca una foarte educată, dar şi destul de închisă. Practic este o clasă care, pe alocuri, încearcă să reproducă o retorică egalitară, cel puțin la nivel discursiv. Putem găsi un alt efect de clasă în cazul muncitorilor calificați care, dintre toate clasele sociale, cred cel mai mult în ultimul tip de societate. Vorbim din nou de o clasă foarte mare dar închisă, ai cărei membri tind să aibă mai multe relații în interiorul clasei decât în exterior. Totuşi, acestea sunt doar prezumții care trebuie testate empiric, deoarece, statistic, aceste efecte sunt situate la limita semnificației. Cu toate acestea, rezultatele pot fi înțelese ca probe care susțin ipoteza conform căreia poziția obiectivă a subiecților în structura de stratificare le influențează percepția subiectivă asupra poziției proprii, toate clasele aspirând spre clasa de mijloc şi, ca o consecință, raportând că ar fi mai aproape de clasa de mijloc decât sugerează măsurătorile obiective.

ANEXĂ

Tabelul A1: ***Următoarele figuri reprezintă diferite tipuri de societate. Care figură descrie cel mai bine situația țării? Şi între baza si vârful societății care este stratul unde vă situați dvs.?***

	În 2010
a. Societatea românească (notati codul figurii de la 1 la 5)	
b. Poziția dvs. (notați codul stratului de la 1 la 7)	

Figura 1	Figura 2	Figura 3	Figura 4	Figura 5
1 – vârf 2 3 4 5 6 7 – bază 	1 - vârf 2 3 4 5 6 7 - bază 	1 - vârf 2 3 4 5 6 7 - bază 	1 – vârf 2 3 4 5 6 7 – bază 	1 – vârf 2 3 4 5 6 7 – bază
O mică elită la vârf, foarte puțini oameni la mijloc, şi cea mai mare parte a oamenilor la bază	O societate ca o piramidă, cu o elită mică la vârf, mai mulți oameni la mijloc si cei mai mulți la bază	O piramidă, cu excepția faptului că puțini oameni sunt chiar jos	O societate cu cei mai mulți oameni la mijloc	O societate cu cei mai mulți apropiați de vârf și doar puțini jos

CAPITOLUL 5: MOBILITATEA SOCIALĂ ÎN ROMÂNIA

REPERE TEORETICO-EMPIRICE

Scopul acestui capitol este de a analiza ratele de mobilitate socială ale indivizilor din toate clasele sociale, bărbați şi femei, născuți în perioade socio-istorice diferite (în cele cinci cohorte prezentate anterior). Mobilitatea socială o înțeleg în termenii propuşi de Bendix şi Lipset (1962), ca fiind procesul de mişcare a indivizilor de pe o poziție pe alta în societate, poziții cărora le sunt atribuite, în mod consensual, valori ierarhice. Aceiaşi cercetători evidențiază cele mai importante elemente analitice pentru studiul mobilității sociale: 1. Relația dintre punctul de plecare a individului şi cel în care se află la momentul anchetei; 2. Relația dintre originea socială a individului şi mijloacele de mobilitate socială de care dispune; 3. Uneori este util să analizăm întreaga traiectorie ocupațională pentru a înțelege schimbările de status şi cantitatea de timp petrecută pe diferite poziții sociale şi 4. Consecințele pe care mobilitatea socială le are asupra indivizilor mobili sau imobili şi, de asemenea, asupra structurii sociale (Bendix şi Lipset, 1962).

Am decis să mă concentrez asupra câtorva întrebări de cercetare legate de aspectele menționate mai sus: Cum putem descrie mobilitatea intergenerațională actuală din România? Găsim diferențe în ceea ce priveşte ratele de mobilitate între cohorte de indivizi născuți în perioade diferite? Dacă da, care sunt explicațiile pentru aceste diferențe? Există diferențe de gen în ratele absolute de mobilitate? Acestea sunt întrebările importante care îmi articulează interesul de cercetare din acest capitol. În analiza mobilității sociale din România, putem folosi două perspective diferite. Conform lui Richard Breen (2004), prima e bazată pe studii de mobilitate intergenerațională, care examinează relația dintre circumstanțele curente ale oamenilor şi cele în care îşi au originea aceştia. Putem să ne concentrăm pe relația

dintre veniturile părinților şi cele ale copiilor sau pe relația dintre poziția de clasă a indivizilor şi poziția de clasă a părinților, deci poziția de origine. Cea de-a doua perspectivă are în vedere studii de mobilitate socială intragenerațională. Aceasta examinează schimbările care apar de-a lungul vieții profesionale a unui individ. O strategie obişnuită în acest caz este analiza clasei sociale la prima ocupație a respondentului şi la ocupația actuală, dar multe studii sunt mult mai complexe decât atât, încercând să modeleze traiectoriile ocupaționale detaliate ale respondentului. Totuşi, necesarul de date (de cazuri) este mult mai mare în studiul mobilității intrageneraționale decât în cazul mobilității intergeneraționale (Breen, 2004). Datorită datelor disponibile şi a opțiunii mele de a lucra comparativ pe cohorte, acest capitol va avea în vedere doar mobilitatea socială intergenerațională văzută prin prisma mişcărilor între clasele sociale ale bărbaților şi femeilor născute în perioade istorice diferite.

În descrierea contextului românesc, folosesc din nou datele empirice rezultate în urma proiectului STRATSOC 2010, pe un eşantion reprezentativ la nivel național. Analizele sunt bazate pe schema de clase propusă în primul capitol analitic şi într-un articol anterior (Pop, 2013) care îşi are originile în cercetările lui Kohn şi Slomczynski (2006), asemănătoare cu abordarea propusă de Şcoala de la Nuffield. Ca şi structură, acest capitol face în primul rând o trecere în revistă a literaturii de specialitate din domeniul studiilor de mobilitate socială din România, urmată de prezentarea ratelor absolute de mobilitate socială, concentrându-se apoi pe o discuție a diferențelor dintre cohortele de indivizi născuți între 1920 şi 1985 şi pe baza ratelor relative de mobilitate socială. Capitolul se încheie cu o secțiune de concluzii şi discuții.

Într-un raport schițat pentru Consiliul European, Alex Nunn (2011, p. 44) scrie despre complexitatea şi contradicțiile care caracterizează ratele de mobilitate socială din România:

> „Evaluarea nivelului de mobilitate socială din România este un lucru complex datorită istoriei recente de tranziție şi a schimbărilor rapide care au loc în natura structurii de stratificare socială a țării. În anumite feluri, o evaluare calitativă a mobilității din România arată că

structura şi cultura anterioară a omogenităţii sociale şi înlocuirea acesteia cu niveluri mari de inegalitate ar trebui să indice niveluri ridicate de mobilitate intergeneraţională. Cu toate acestea, majoritatea sugerează că cea mai mare parte din mobilitate este negativă, în sensul că este mobilitate spre sărăcie sau cel puţin vulnerabilitate, în cazul multor grupuri sociale. Aceasta este mai puternică în România, deoarece nu este dublată de succes economic. (...) Cazul românesc explică deci relaţia dintre mobilitate socială şi tranziţie, dar nu este vorba de o relaţie cauzală uşor de înţeles".

Astfel de concluzii au fost prezentate şi de diverşi cercetători, precum este Tomescu-Dubrow (2006) care, în articolul ei despre mobilitatea socială intergeneraţională din România, examinează fluxurile de mobilitate socială (înţeleasă ca mişcare între origini şi destinaţie) şi relaţia dintre originile şi destinaţiile de clasă, folosind două conceptualizări ale locaţiilor indivizilor în structura socială: clasa socială (CS) şi indexul socio-economic (SEI). Ea analizează date din perioada comunistă şi post-comunistă (1970, 1988, 2000) pentru a demonstra că 1. mobilitatea socială din România a crescut între 1970 şi 2000 şi mobilitatea structurală a scăzut; 2. relaţia dintre clasa de origine şi cea de destinaţie este mai intensă în 1970 decât în 2000; 3. există o schimbare foarte mică în ceea ce priveşte SEI-ul tatălui şi cel al respondentului între 1988 şi 2000 şi 4. pentru perioada 1988-2000 relaţia dintre SEI-iul tatălui şi cel al respondentului a devenit semnificativ mai puternică, chiar în condiţiile controlării nivelului educaţional al respondentului. Analiza produce rezultate aparent antagonice, deoarece datele din 1970-2000 prezintă o deschidere tot mai mare a societăţii româneşti, pe când cele din 1988-2000 indică o deschidere mai redusă. Tomescu-Dubrow (2006) explică această contradicţie prin faptul că statusul socio-economic şi clasa socială sunt două dimensiuni diferite ale inegalităţii sociale. Astfel, argumentează că este nevoie de o abordare mai complexă, care ţine cont de ambele dimensiuni. Cu toate că legătura de determinare dintre originea şi destinaţia socială descreşte, ea nu sugerează să acordăm o importanţă redusă clasei sociale în perioada post-comunistă. Rezultatele se datorează faptului că datele disponibile au fost mai degrabă potrivite pentru perioada socialistă decât pentru cea post-socialistă,

când au apărut noi clase sociale (antreprenori, angajați pe cont propriu etc.). Datele mele îmi permit să evaluez gradul de deschidere al societății româneşti pentru diferite cohorte.

La un an după studiul lui Tomescu-Dubrow, Cucu (2007) a încercat să afle cum este structurată clasa de mijloc din România. Pentru asta, analizele ei s-au concentrat pe trei dimensiuni care pot duce la cristalizarea acestei clase de mijloc: 1. procesul de consolidare a granițelor dintre clase prin homogamie maritală; 2. procesele de recrutare şi reproducție intergenerațională a pozițiilor de clasă, şi 3. distanța dintre clasele de mijloc şi celelalte clase sociale (Cucu, 2007). Analizele autoarei arată un grad mare de structurare a relațiilor de clase pe baza homogamiei maritale în România post-socialistă. Această homogamie este bazată pe similaritatea pozițiilor deținătorilor de capital cultural şi economic, în reprezentarea actorilor, astfel că cele două forme de capital modelează clasa de mijloc românească. De asemenea, ea arată că în actualul context de stratificare, clasa de mijloc este cea care își reproduce structura în cea mai mare măsură. În ceea ce priveşte cel de al treilea aspect legat de distanța clasei de mijloc față de alte clase sociale, rezultatele indică o astfel de distanță exprimată prin rate relative inegale de mobilitate (Cucu, 2007), o ipoteză ce poate fi testată şi cu ajutorul datelor pe care le folosesc.

Într-un studiu mai recent, Culic şi Cucu (2012) au folosit cinci cohorte de indivizi pentru a ajunge la o înțelegere specifică generațiilor pentru fiecare context istoric care creează, reproduce şi destructurează clasele sociale, folosind un eveniment central din viața indivizilor – mariajul. Totodată, ele investighează închiderea socială pe baza homogamiei maritale. Un alt scop specific al studiului este să deschidă o discuție critică de natură metodologică şi epistemologică asupra modurilor în care putem investiga şi conceptualiza empiric cristalizarea şi destructurarea claselor sociale şi a relațiilor de clasă. Intenția lor este de a găsi o modalitate prin care clasa socială să fie subiect al investigațiilor empirice, nu doar al conceptualizărilor. În plus, Culic şi Cucu (2012) prezintă această problemă a analizei empirice de clasă pe bază de anchetă ca fiind una a agregatelor ocupaționale care nu pot reprezenta clasele sociale, ci modul în care

anumite relații dintre aceste categorii se structurează în timp. Pentru a interpreta aceste relații din sfera socială în termeni de clase, avem nevoie de o analiză istorică mai complexă a configurațiilor spațiu/ timp în care relațiile teoretice (ex. exploatare, dominare, control, producție, proprietatea schimburilor) sunt înțelese prin consecințele lor structurante. Am în vedere acest ultim aspect şi interpretez cu atenție clasele sociale încercând să țin cont şi de coordonatele temporale (cu ajutorul analizei pe cohorte) pentru că şi eu, ca şi cele două autoare, folosesc aceleaşi date.

Într-o lucrare anterioară analizam schimbările în legăturile dintre educația şi ocupația respondenților din România, pentru cinci generații născute între 1917 şi 1985 (Jecan şi Pop, 2012). Educația este văzută ca un vehicul important de mobilitate socială şi de dobândire de status, totuşi influențează diferit traiectoriile ocupaționale ale indivizilor, după cum observă şi Rotariu (1980, 2004). Variațiile istorice ale acestor efecte urmează schimbările sociale, economice şi politice care au loc în societate. Rezultatele noastre arată că, în ultimele decade, numărul de indivizi cu educație superioară a crescut mult mai rapid decât numărul indivizilor care ocupă poziții cu status înalt. Datorită acestei situații structurale, în care numărul de absolvenți cu un anumit nivel educațional devine rapid mai mare decât numărul de locuri de muncă potrivite acestui tip de educație, o parte dintre indivizi care au absolvit instituții de educație superioară sunt constrânşi să accepte locuri de muncă sub nivelul lor de educație. Surplusul de indivizi cu educație superioară comparativ cu locurile de muncă care necesită aceste calificări, cunoscut ca şi fenomenul de „supra-educare” („supra-calificare”), duce la o creştere şi îngustare a criteriilor educaționale necesare angajării, chiar şi pentru ocupațiile care nu au nevoie neapărat de astfel de calificări. Astfel, o parte dintre indivizi cu educație ceva mai redusă nu pot ocupa anumite posturi, pentru care erau suficient de pregătiți în trecut, iar pe măsură ce trecem de la o generație la alta şi numărul de indivizi cu educație superioară creşte, cei cu educație mai redusă sunt considerați nepotriviți. Aşadar, chiar dacă şansele indivizilor de a accesa ocupații corespunzătoare cu nivelul lor de educație descreşte

pentru fiecare categorie, această descreştere este mai puternică pentru cei cu nivele educaționale reduse, lucru înțeles şi ca efectul de „împingere în jos” (the bumping-down effect; Jecan şi Pop, 2012). Evaluarea rolului educației asupra ratelor relative de mobilitate ne poate ajuta să înțelegem analizele următoare.

RATE ABSOLUTE DE MOBILITATE SOCIALĂ INTER-GENERAȚIONALĂ

Lipsa de date legate de stratificarea socială din România post-socialistă a făcut ca aceasta să fie aproape invizibilă în studiile comparative, cu toate că ar trebui să se asemene cu cazurile Ungariei şi Poloniei, țări post-socialiste cu sectoare agricole importante. După cum explică Breen (2004), datele cele mai importante pentru studiul mobilității sociale intergeneraționale se găsesc în tabelele de mobilitate. Un astfel de tabel este construit folosind informații extrase dintr-un eşantion de indivizi ai unei țări, cu vârstă potrivită pentru a putea fi încadrați în muncă, într-un moment dat din timp. Este un tabel de asociere între clasa de origine şi clasa actuală (sau clasa de destinație), care relevă cu uşurință tendințe şi rate de mobilitate, unde mobilitatea este înțeleasă ca mişcarea între origini şi destinații. Astfel surprindem ratele de mobilitate absolută. Această cercetare are în vedere şi studiul fluidității sociale (mobilității relative), care priveşte relația dintre clasele de origine şi pozițiile actuale de clasă. Breen (2004) arată că fluiditatea socială se bazează pe compararea indivizilor cu diverse clase de origine, a şanselor acestora de a ajunge într-o anumită clasă socială mai degrabă decât în alta. Acelaşi autor subliniază faptul că gradul de fluiditate socială este văzut, în general, ca un indicator al deschiderii societale sau gradul în care şansele de acces la anumite poziții de clasă sunt egal sau inegal distribuite în societate.

Tabelul 1: *Clasa de origine şi clasa de destinaţie pentru bărbaţi şi femei (%)*

	Clasa de origine (clasa tatălui)		Clasa de destinaţie (clasa respondentului)	
	Bărbaţi	Femei	Bărbaţi	Femei
Angajatori	0.5	0.6	2.2	1.3
Manageri	4.1	2.9	7.7	4.2
Profesionişti/Experţi	0.8	1.3	6.1	9.5
Supervizori	10.2	9.5	14.4	7.9
Angajaţi pe cont propriu	2.2	2.1	2.2	1.6
Tehnicieni şi funcţionari în administraţie	5.2	6.6	6.9	21.0
Muncitori manuali calificaţi	32.7	31.1	38.9	15.0
Lucrători în servicii şi comerţ	4.1	5.4	9.4	15.7
Muncitori manuali necalificaţi	4.9	2.9	4.9	9.6
Fermieri (ţărani)	35.4	35.6	7.3	14.1

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

În distribuţia după clasa de origine şi cea de destinaţie, cea mai importantă schimbare apare în cazul fermierilor, o clasă care se micşorează de la 35% la 14% pentru femei şi la 7% în cazul bărbaţilor, după cum reiese din Tabelul 1 (distribuţia este bazată pe genul respondentului). Ca şi destinaţie, angajatorii, managerii şi profesioniştii/experţii cresc ca şi proporţie din total, indiferent că vorbim despre femei sau despre bărbaţi. Acest lucru se întâmplă şi pentru tehnicieni şi lucrători în servicii şi comerţ. Totuşi, există diferenţe semnificative între bărbaţi şi femei ca şi clase de destinaţie[1]. Mai mulţi bărbaţi decât femei ajung angajatori şi manageri şi mai multe femei sunt profesionişti/experţi şi funcţionari. Nu este un rezultat neaşteptat, deoarece ştim că în România mai multe femei, comparativ cu bărbaţii, au studii superioare (conform Biroului de Statistică al Comunităţii Europene – Eurostat 2006: 59% femei, în 2008: 56,3% femei, în 2009: 56,3%, în 2010: 56,4% femei, în 2011: 56% femei şi în 2012: 54,3% femei cu educaţie superioară; Institutul Naţional de Statistică, 2013: 57,4% dintre absolvenţii de învăţământ superioar erau femei) lucru care constituie o condiţie pentru a intra în clasa exper-

[1] $p<0.05$

ților, dar şi pentru funcționarii administrativi. Pentru bărbați, o altă destinație ascendentă este în clasa supervizorilor, lucru care nu este valabil pentru femei. Cea mai importantă clasă de destinație pentru cei de sex masculin este clasa de muncitori calificați, o clasă care are un procent mai mult decât dublu de bărbați comparativ cu cel de femei, chiar dacă la origine nu există diferențe de gen importante. În ansamblu, în România încă există un contrast important între bărbați şi femei ca şi clase de destinație, unde primii au un avantaj evident, fiind mai bine reprezentați în clasele cu mai multă putere de decizie şi cu venituri mai importante.

Tabelul 2: ***Rate de mobilitate pentru bărbați şi femei***

	Bărbați (N=1451)	**Femei (N=1543)**
Imobili (Rata de imobilitate)	388 26.7%	398 25.8%
Mobilitate totală (Rata de mobilitate totală)	1063 73.3%	1145 74.2%
Mobilitate ascendentă (Rata de mobilitate ascendentă)	775 72.9%	780 68.1%
Mobilitate descendentă (Rata de mobilitate descendentă)	288 27.1%	365 31.9%
Mobilitate structurală (Rata de mobilitate structurală)	367 34.5%	606 52.9%
Mobilitate netă (Rata de mobilitate netă)	696 65.5%	539 47.1%

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

În Tabelul 2 prezint diferite tipuri de rate de mobilitate pentru bărbați şi femei. Ca şi o primă observație, toți indivizii au rate de imobilitate şi de mobilitate totală foarte apropiate, mai mult de un sfert dintre ei rămânând în aceeaşi clasă ca şi a tatălui lor şi restul fiind mobili. Putem să imaginăm aceste clase sociale ca având o serie de distincții de natură calitativă între ele, în termeni de standarde de viață, educație şi venit, care intră în declin dacă le analizăm dinspre angajatori spre fermieri. Prin urmare, în analiza mişcării indivizilor de la niveluri de jos spre cele de sus ale scalei sociale, prindem

mobilitatea socială ascendentă, iar, invers, dacă analizăm mişcările de sus în jos, avem mobilitatea socială descendentă. Bărbații sunt semnificativ mai mobili ascendent decât femeile, care sunt semnificativ mai mobile descendent. Rata de mobilitate netă este un indicator al intensității proceselor de mobilitate socială, procese ce reprezintă mai mult decât mobilitatea minimă indusă de schimbările din structura socială. Aceasta poate să ne ofere o perspectivă asupra mobilității, care nu este cauzată de schimbările structurale din societate. În plus, mobilitatea netă este imaginea în oglindă a intensității mobilității structurale, calculată aici ca un indicator de disimilaritate[2]. Mai mult, mobilitatea structurală este rezultatul disparității dintre distribuția bazată pe originile sociale şi cea bazată pe statusul dobândit (Raț, 2011). Dacă mobilitatea structurală este mai mare, atunci cea netă este mai mică, şi vice versa, deoarece mobilitatea totală este suma mobilității nete şi a celei structurale. Rezultatele arată că femeile sunt mai influențate de schimbările din structura societății (ex. dispariția sau crearea unor joburi) decât bărbații, care par mai puțin influențați de aceste schimbări.

Pentru o înțelegere mai profundă a tendințelor de mişcare între clase, Tabelele 3 şi 4 oferă detalii în plus legate de ieşirile indivizilor din clasa de origine. Clasa cu cel mai mare procent de reproducere este cea a profesioniştilor/experților, deoarece mai mult de 50% dintre ei ajung în aceeaşi clasă. Pe de o parte, această tendință este prezentă şi în rândul muncitorilor calificați şi al managerilor, dar numai pentru bărbați, pe de altă parte, apare la fermieri, tehnicieni şi funcționari şi lucrători în servicii şi comerț, dar numai în cazul femeilor. Doar un sfert dintre copiii angajatorilor îşi mențin poziția de clasă, restul par a intra pe o pantă de mobilitate descendentă, dar trebuie să interpretăm acest rezultat cu atenție datorită numărului mic de antreprenori. Pentru fiii managerilor, singura direcție pare să fie cea descendentă, cu excepția celor care reuşesc să îşi mențină poziția. Totuşi, un mic procent de femei care au originea în clasa de

[2] $D = 0.5*\sum |k_{i.} - k_{.j}|$; unde D este indexul de disimilaritate, $k_{i.}$ este totalul pe linii, pentru origine (frecvența marginală pe linii) and $k_{.j}$ este totalul de pe coloane, pentru destinație (frecvența marginală pe coloane), i = 1...n; j =1...m.

manageri reuşesc să devină antreprenoare la destinație. În cazul profesioniştilor mobili, jumătate dintre ei sunt mobili ascendent şi cealaltă jumătate descendent. Un sfert din băieții supervizorilor reuşesc să urce pe scala socială, pe când aproape jumătate dintre ei ajung într-o poziție inferioară, ca şi venit şi educație. Mai mult de jumătate dintre fetele supervizorilor au o traiectorie de mobilitate descendentă.

Cea mai importantă clasă de destinație pentru bărbații cu origine în rândul celor angajați pe cont propriu este clasa muncitorilor calificați, pe când pentru femei este clasa tehnicienilor şi a funcționarilor şi cea a muncitorilor din servicii şi comerț. Fiii tehnicienilor şi ai funcționarilor au o traiectorie ascendentă spre clasa managerilor şi cea a experților şi una descendentă spre muncitorii calificați. Femeile ies din această clasă cel mai mult înspre cea a experților şi supervizorilor, dar şi către cea a lucrătorilor în servicii şi comerț. Bărbații muncitori calificați tind să rămână în aceeaşi clasă, fiind astfel o clasă destul de închisă. Totuşi, o parte dintre ei devin supervizori sau muncitori în servicii şi comerț. Mai mult de jumătate din fiicele muncitorilor calificați reuşesc să obțină poziții de clasă mai influente şi mai bine remunerate. Ieşirile bărbaților din categoria de lucrători în servicii şi comerț sunt cel mai adesea spre muncitori calificați şi supervizori, pe când ieşirile femeilor din această categorie se produc către tehnicieni şi funcționari sau către muncitori calificați. Cei care au originea în clasa de muncitori necalificați ajung cel mai adesea muncitori calificați sau supervizori. În cazul femeilor, destinațiile cele mai importante ale muncitoarelor necalificate sunt în clasa de lucrători în servicii şi comerț sau muncitori calificați. Ca şi în cazul ocupațiilor precedente, bărbații fermieri ajung cel mai adesea muncitori calificați sau supervizori, pe când femeile au cele mai importante traiectorii ascendente spre clasele lucrătorilor în servicii şi comerț, muncitorilor calificați sau tehnicienilor şi funcționarilor. Este important de observat că indivizii din anumite clase sunt caracterizați de imobilitate mare sau de mobilitate descendentă semnificativă, deoarece structura societății permite acest lucru şi blochează alte opțiuni.

Tabelul 3: ***Mobilitate socială intergenerațională pentru bărbați: ieşiri (%)***

Clasa tatălui (Clasă de origine)	Clasa respondentului - bărbați (Clasă de destinație)										N
	Angajatori	Manageri	Profesionişti	Supervizori	Angajați pe cont propriu	Tehnicieni şi funcționari în administrație	Muncitori calificați	Lucrători în servicii şi comerț	Muncitori necalificați	Fermieri	
Angajatori	**25.0**	0	12.5	25.0	0	0	0	25.0	0	12.5	**8**
Manageri	0	**31.1**	24.6	8.2	4.9	1.6	19.7	9.8	0	0	**61**
Profesionişti/Experți	7.7	15.4	**53.8**	15.4	0	0	0	0	7.7	0	**13**
Supervizori	4.9	13.6	6.8	**28.4**	3.7	6.2	25.9	6.2	1.2	3.1	**162**
Angajați pe cont propriu	3.2	6.5	3.2	19.4	**6.5**	9.7	41.9	0	0	9.7	**31**
Tehnicieni şi funcționari în administrație	0	19.8	18.5	8.6	2.5	**11.1**	21.0	13.6	4.9	0	**81**
Muncitori manuali calificați	2.7	6.0	5.8	13.8	2.5	8.2	**40.7**	13.6	3.7	3.1	**486**
Lucrători în servicii şi comerț	4.9	9.8	1.6	19.7	1.6	9.8	31.1	**13.1**	6.6	1.6	**61**
Muncitori manuali necalificați	0	1.4	2.8	12.5	4.2	5.6	31.9	8.3	**23.6**	9.7	**72**
Fermieri (țărani)	.8	4.6	1.7	13.4	1.7	6.3	43.3	6.5	4.8	**16.8**	**476**
Total	**2.2**	**8.2**	**6.1**	**15.2**	**2.5**	**7.1**	**36.5**	**9.6**	**4.8**	**7.7**	**1451**

Chi-square = 480.556; Phi = .575; Cramer's V = .192;
Contingency Coefficient = .499; p (sig) = .000;

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 4: ***Mobilitate socială intergenerațională pentru femei: ieşiri (%)***

Clasa tatălui (Clasă de origine)	Clasa respondentului - femei (Clasă de destinație)										N
	Angajatori	Manageri	Profesionişti	Supervizori	Angajați pe cont propriu	Tehnicieni şi funcționari în administrație	Muncitori calificați	Lucrători în servicii şi comerț	Muncitori necalificați	Fermieri	
Angajatori	**0**	0	30.0	40.0	10.0	10.0	10.0	0	0	0	**10**
Manageri	3.8	**13.5**	38.5	9.6	3.8	25.0	1.9	1.9	1.9	0	**52**
Profesionişti/Experți	0	4.3	**56.5**	4.3	4.3	8.7	0	17.4	4.3	0	**23**
Supervizori	.6	7.8	21.4	**14.3**	1.3	24.7	11.7	12.3	3.2	2.6	**154**
Angajați pe cont propriu	3.8	3.8	0	3.8	**0**	30.8	7.7	30.8	3.8	15.4	**26**
Tehnicieni şi funcționari în administrație	.9	9.3	16.7	12.0	1.9	**38.9**	2.8	10.2	.9	6.5	**108**
Muncitori manuali calificați	2.4	5.2	10.0	6.8	1.8	28.1	**16.9**	19.1	7.0	2.8	**502**
Lucrători în servicii şi comerț	0	1.2	1.2	8.3	1.2	19.0	14.3	**34.5**	13.1	7.1	**84**
Muncitori manuali necalificați	0	2.9	5.7	5.7	1.4	10.0	18.6	20.0	**21.4**	14.3	**70**
Fermieri (țărani)	.4	1.8	1.8	6.0	1.2	12.5	15.2	13.4	11.9	**36.0**	**514**
Total	**1.2**	**4.5**	**9.8**	**7.9**	**1.6**	**21.5**	**13.8**	**16.3**	**8.5**	**14.9**	**1543**

Chi-square = 650.004; Phi = .649; Cramer's V = .216;
Contingency Coefficient = .544; p (sig) = .000;

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Deşi rezultatele mele evidenţiază rate mai mari de mobilitate socială, este posibil ca majoritatea mobilităţii să fie orizontală şi ca mişcarea să aibă loc între poziţii similare. După cum am arătat şi în capitolul precedent, unele clase sociale sunt similare în termeni de venituri, educaţie şi complexitate a muncii. Folosind aceste variabile, pot să construiesc un sistem de clase agregat şi astfel să evaluez mai bine acurateţea ratelor de mobilitate absolută. Prin urmare, voi avea: 1. clasa privilegiată compusă din angajatori, manageri şi profesionişti; 2. clasa de mijloc care are în componeţa sa supervizori, angajaţi pe cont propriu, tehnicieni şi funcţionari, muncitori calificaţi, respectiv lucrători în servicii şi comerţ; 3. clasa precară/de jos cu muncitori necalificaţi şi fermieri. Am făcut această clasificare pe baza unor criterii binecunoscute: ocupaţie, educaţie şi venituri. Dacă luăm în considerare venitul, venitul mediu din clasa cea mai puţin privilegiată reprezintă doar 33% din venitul mediu al celor din clasa privilegiată şi 54% din venitul mediu al celor din clasa de mijloc. Venitul mediu al celor din clasa de mijloc este 62% din cel al celor din clasa privilegiată. Într-o manieră similară, numărul mediu de ani de educaţie a celor din clasa de mijloc (12.1) este doar 77% din cel al indivizilor din clasa privilegiată (15.8%), iar pentru cei de jos (7.8) acest procent scade la 49. Mai mult, educaţia medie a celor din clasa precară este de 65% din educaţia medie a celor din clasa de mijloc. După cum ne aşteptam, în urma agregării datelor, majoritatea indivizilor sunt imobili, rămân deci în clasa în care îşi au originea (Tabelul 5). Totuşi, în rândul celor care reuşesc să schimbe clasa socială, mai mulţi bărbaţi au tendinţa de a urca într-o clasă mai bună. În această clasificare, bărbaţii sunt mai influenţaţi decât femeile de schimbările din societate, dar acesta este din nou un rezultat al agregării datelor în trei clase.

Tabelul 5: ***Rate de mobilitate pentru bărbați şi femei – trei clase sociale***

	Bărbați (N=1451)	**Femei (N=1543)**
Imobili (Rata de imobilitate)	787 54.2%	937 60.7%
Mobilitate totală (Rata de mobilitate totală)	664 45.8%	606 39.3%
Mobilitate ascendentă (Rata de mobilitate ascendentă)	578 87%	482 79.5%
Mobilitate descendentă (Rata de mobilitate descendentă)	86 13%	124 20.5%
Mobilitate structurală (Rata de mobilitate structurală)	369 55.6%	228 37.6%
Mobilitate netă (Rata de mobilitate netă)	295 44.4%	378 62.4%

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 6: ***Mobilitate socială intergenerațională pentru bărbați: ieşiri (%) – trei clase sociale***

Clasa tatălui (Clasa de origine)	Clasa respondentului - bărbați (Clasa de destinație)			N
	Clasa privilegiată	Clasa de mijloc	Clasa precară	
Clasa privilegiată	57.3	40.2	2.4	82
Clasa de mijloc	19.0	74.8	6.2	821
Clasa precară	6.8	70.3	23.0	548
Total	16.5	71.1	12.3	1451

Chi-square = 211.701; Phi = .382; Cramer's V = .270;
Contingency Coefficient = .357; p (sig) = .000;
Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 7: Mobilitate socială intergenerațională pentru femei: ieşiri (%) - trei clase

Clasa tatălui (Clasa de origine)	Clasa respondentului - femei (Clasa de destinație)			N
	Clasa privilegiată	Clasa de mijloc	Clasa precară	
Clasa privilegiată	54.1	43.5	2.4	85
Clasa de mijloc	19.1	71.2	9.7	874
Clasa precară	4.5	49.5	46.1	584
Total	15.5	61.4	23.1	1543

Chi-square = 383.757; Phi = .499; Cramer's V = .353;
Contingency Coefficient = .446; p (sig) = .000;
Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelele 6 şi 7 scot în evidență poziționări de clasă diferite pentru femei şi pentru bărbați. Prima observație care se impune este că bărbații, procentual, sunt mult mai puțini în clasa precară (12.3%) comparativ cu femeile (23.1%). Prin urmare, se pare că sărăcia este şi o problemă de gen. Chiar dacă, în ambele cazuri, mai mult de jumătate dintre cei din clasa privilegiată reuşesc să îşi mențină pozițiile şi aproape trei sferturi se mențin în clasa de mijloc, în cazul femeilor aproape jumătate rămân în clasa precară (46.1%), pe când, în cazul bărbaților, acest procent este mult mai mic (23%). Jumătate dintre femeile cu origine în clasa precară reuşesc să urce în clasa de mijloc, iar pentru bărbați valoarea similară este puțin peste 70%, sugerând din nou şanse inegale de mobilitate socială pentru bărbați şi femei. Totuşi, şansele de a urca în clasa privilegiată din cea de mijloc, sunt egale pentru cele două genuri, lucru care nu e valabil dacă ne uităm la mobilitatea din clasa precară spre cea privilegiată, caz în care bărbații sunt mai bine plasați. Aceste valori schițează, din nou, un portret cu şanse mai bune de mobilitate ascendentă pentru bărbați comparativ cu femeile. Clasa privilegiată şi cea precară se plasează la capetele opuse ale scalei de mobilitate şi pentru că, pentru prima, mobilitatea ascendentă nu e posibilă, iar pentru a doua mobilitatea ascendentă nu are loc. Cu toate acestea, chiar dacă nu putem măsura cu instrumentele propuse până acum atât indivizii din straturile de sus, cât şi cei de jos pot să aibă mobilitate ascendentă, respectiv descendentă, chiar dacă uneori este invizibilă în datele statistice. Mai mult, putem observa că, atât pentru bărbați, cât şi pentru femei, gradul de reproducere a clasei (imobilitatea) este mai mare în cazul celor privilegiați, comparativ cu cei de jos. Asta se întâmplă deoarece primii încearcă să îşi mențină poziția de putere, pe când cei din urmă încearcă să acceadă la o poziție de clasă mai bună şi mai influentă.

Tabelul 8: ***Origini şi destinaţii de clasă pentru diferite cohorte (%)***

	Până în 1939		**1940-1954**		**1955-1966**		**1967-1976**		**1977-1985**	
	CO	**CD**	**CO**	**CD**	**CO**	**CD**	**CO**	**CD**	**CO**	**CD**
Angajatori	0.7	0.0	0.1	1.1	0.3	2.4	0.0	2.4	1.9	2.2
Manageri	2.0	5.6	2.1	6.2	3.0	4.5	4.2	5.9	6.0	7.3
Profesionişti/ Experţi	0.2	3.4	0.6	5.2	0.7	5.1	1.2	9.0	2.6	17.5
Supervizori	6.5	14.9	7.9	13.8	10.1	11.4	13.3	8.4	11.2	7.0
Angajaţi pe cont propriu	3.3	0.8	3.2	0.9	0.8	1.8	1.8	3.4	1.6	2.6
Tehnicieni şi funcţionari în administraţie	4.3	14.5	5.1	12.8	4.9	15.0	7.2	14.8	7.9	14.2
Muncitori manuali calificaţi	8.5	16.5	17.5	32.0	34.8	32.7	44.5	26.6	52.1	18.3
Lucrători în servicii şi comerţ	2.2	7.6	5.6	6.8	6.3	13.3	4.9	15.9	4.2	20.1
Muncitori manuali necalificaţi	4.7	9.1	5.0	6.9	5.8	7.4	5.2	7.6	3.6	5.6
Fermieri (ţărani)	67.6	27.6	53.0	14.4	33.4	5.9	17.6	6.1	8.9	5.1
Total (N)	553	497	878	901	736	839	732	800	695	627

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 8 este construit pe baza clasei de origine (CO) reprezentată de clasa tatălui în momentul în care respondentul avea 14 ani şi clasa de destinaţie (CD) şi anume clasa respondentului, pentru fiecare dintre cele cinci cohorte de indivizi născuţi în contexte istorice diferite. Putem să observăm o creştere lentă a numărului angajatorilor, ca şi destinaţie, din totalul populaţiei ocupate. Excepţia este constituită de ultima cohortă, unde există o mică scădere, explicabilă prin faptul că această cohortă este încă în plin proces de mobilitate socială, fiind compusă din cei mai tineri respondenţi. Clasa de profesionişti/experţi are o creştere constantă în timp, atât ca şi origini, cât şi ca destinaţii, lucru care se datorează, în primul rând, expansiunii educaţionale, în special, a educaţiei superioare. În primele trei cohorte avem tendinţe de creştere asemănătoare pentru manageri supervizori, de la origine la destinaţie, şi o descreştere ca şi

destinație între a doua cohortă (1940-1954) şi cea de a treia (1955-1966). Chiar dacă numărul managerilor creşte în ultimele două generații, atât ca şi origine cât şi ca destinație, pentru supervizori observăm o tendință inversă, interpretabilă pin destructurarea industriei, ca şi loc important de activitate a supervizorilor, în perioada post-comunistă.

În primele două cohorte de indivizi născuți ante-industrializarea socialistă (până în 1939 şi 1940-1954), doar aproximativ un sfert dintre cei cu origini în clasa angajatorilor pe cont propriu reuşesc să îşi mențină poziția, pe când în ultimele trei cohorte tot mai mulți indivizi ajung în această categorie. Clasa tehnicienilor şi funcționarilor pare să fie mai puțin influențată de schimbările istorice, prin urmare, este mai dificil să identificăm o tendință clară între generații, chiar dacă în interiorul fiecărei generații observăm o creştere de la origini spre destinație. Din această clasă face parte aparatul birocratic, care reuşeşte să se reproducă aproximativ liniar în timp. În cazul muncitorilor calificați, observăm o creştere a procentului acestora dar şi a mişcării în origine şi destinație, pentru primele două cohorte şi o creştere pentru ultimele două cohorte. Procentul celor care ajung în clasa lucrătorilor în servicii şi comerț este în creştere, în special în rândul celor născuți după 1955. Aceştia sunt indivizii care au avut ocupații suficient timp după perioada socialistă dar şi care au experimentat perioada de industrializare intensă şi urbanizare socialistă, care au dus la o nevoie tot mai mare de indivizi ocupați în aceste ramuri de servicii. În fiecare generație creşte numărul de muncitori necalificați, de la origine la destinație, chiar dacă reprezintă un procent ceva mai mic în ultima cohortă. Putem să interpretăm acest rezultat şi ca o precarizare tot mai pregnantă a celor cu origini în clasa muncitorilor necalificați sau o scădere a şanselor acestora de a accede pe poziții mai bune. Procentul fermierilor scade mult de la prima la ultima generație de respondenți. Putem citi acest rezultat în termeni de destructurare a sectorului agricol românesc, datorat industrializării, colectivizării şi, odată cu acestea, creşterii procentului de populație urbană. Totodată, sărăcirea şi îmbătrânirea acestei clase sociale nu le permite să se

reproducă la niveluri optime, fiind vorba în special de țărani care practică agricultură de subzistență. În rezumat, angajatorii, managerii şi experții, tind să devină tot mai importanți în timp, pe când numărul fermierilor scade semnificativ, la fel ca şi cel al supervizorilor. Celelalte clase sociale urmează tendințe mai sinuoase de creştere/scădere.

Tabelul 9: ***Rate de mobilitate pentru indivizi născuți în diverse cohorte***

	Până în 1939 (N=403)	**1940-1954 (N=722)**	**1955-1966 (N=661)**	**1967-1976 (N=658)**	**1977-1985 (N=550)**
Imobili (Rata de imobilitate)	138 34.2%	178 24.7%	164 24.8%	172 26.1%	134 24.4%
Mobilitate totală (Rata de mobilitate totală)	265 65.8%	544 75.3%	497 75.2%	486 73.9%	416 75.6%
Mobilitate ascendentă (Rata de mobilitate ascendentă)	207 78.1%	433 79.6%	374 75.3%	305 62.8%	236 56.7%
Mobilitate descendentă (Rata de mobilitate descendentă)	58 21.9%	111 20.4%	123 24.7%	181 37.2%	180 43.3%
Mobilitate structurală (Rata de mobilitate structurală)	162 61.1%	262 48.2%	203 40.8%	230 47.3%	215 51.7%
Mobilitate netă (Rata de mobilitate netă)	103 38.9%	282 51.8%	294 59.2%	256 52.7%	201 48.3%

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Rezultatele din Tabelul 9 evidențiază o stabilitate remarcabilă în timp, în termeni de rate totale de mobilitate şi de imobilitate, cu excepția indivizilor născuți în perioada Primului Război Mondial şi imediat după, aceasta fiind, aparent, generația care îşi reproduce structura cel mai bine (sunt cei mai imobili). Această observație vine, oarecum, în contradicție cu prima concluzie a Irinei Tomescu-Dubrow (2006) care arăta că mobilitatea socială din România a crescut între 1970 şi 2000 şi mobilitatea structurală a scăzut (ratele de mobilitate structurală fiind mai degrabă fluctuante, pe aceste date).

Rata de mobilitate socială ascendentă este mare în fiecare generație, deşi se poate observa o tendință de descreştere a acesteia în ultimele două cohorte. Cohorta 1967-1976 este cea mai afectată de politicile sociale pronataliste comuniste[3], care au schimbat structura demografică a României. Pentru a evalua schimbările, putem să comparăm această generație cu celelalte. Astfel, aflăm că generația cea mai tânără este şi cea mai mobilă social, şi că este caracterizată şi de o mobilitate structurală importantă. Aceştia sunt cei mai afectați de schimbările aduse de trecerea la un sistem democratic de guvernare, la un sistem capitalist care a operat modificări importante în structura ocupațională, modelând o nouă clasă de mijloc urbană, bazată pe servici, cu un stil de viață diferit, influențat de migrație şi educație. În plus, un nou set de ocupații este disponibil pentru aceştia, într-o proporție mai mare decât pentru generațiile mai în vârstă. Tot o mobilitate structurală ridicată caracterizează şi prima generație, acest lucru se întâmplâ deoarece indivizii născuți până în 1939 au avut de suportat schimbările aduse de război.

Datele care descriu ratele absolute de mobilitate socială pentru fiecare cohortă, au o limitare evidentă, cauzată de numărul mic de cazuri ce caracterizează unele clase sociale (Tabelele 10-15). Prin urmare, putem observa o mobilitate descendentă importantă, în interiorul celei mai în vârstă generații, între supervizori şi tehnicieni şi funcționari sau între angajații pe cont propriu şi muncitorii calificați şi între muncitorii necalificați şi fermieri. În această cohortă, tehnicienii şi funcționarii îşi reproduc, în cea mai mare măsură, pozițiile de clasă. Pentru următoarea cohortă (1940-1954), clasele privilegiate (manageri şi experți) tind să îşi mențină poziția, fiind imobili sau mobili orizontal. Aproape 20% dintre copiii supervizorilor ajung în clasa angajatorilor, managerilor sau experților şi aproape un sfert dintre ei ajung muncitori calificați. Jumătate dintre cei cu origini în clasa angajaților pe cont propriu devin tehnicieni sau muncitori calificați. Cei cu origini în clasa tehnicienilor şi funcționa-

[3] La sfârşitul anului 1966, Nicolae Ceauşescu a emis un act (770/1966) prin care scotea în afara legii avortul, rezultând un număr tot mai mare de naşteri.

rilor cel mai adesea ajung muncitori calificați, care la rândul lor își mențin pozițiile de clasă, lucru care se întâmplă și în rândul muncitorilor necalificați. Din clasa fermierilor, cei mai mulți ajung muncitori calificați, dar mobilitatea ascendentă cea mai mare pentru ei este spre supervizori.

În cea de-a treia cohortă (1955-1966) avem tot mai mulți indivizi imobili, în cazul cărora clasa de destinație corespunde cu cea de origine. Cu toate acestea, putem observa câteva tendințe: copiii managerilor devin cel mai adesea profesioniști/experți, ai angajaților pe cont propriu devin muncitori calificați, la fel cum fac cei ai muncitorilor necalificați și ai fermierilor. Respondenții născuți între 1967 și 1976 sunt și ei destul de imobili, cu excepția originii în clasa managerilor, care, la destinație, ajung profesioniști, sau a supervizorilor care urmează o dublă logică, descendentă spre muncitori calificați sau ascendentă spre manageri. Muncitorii necalificați și fermierii ajung în clasa muncitorilor calificați, dar este destul de dificil să vorbim despre asta ca fiind o mobilitate ascendentă, deoarece este vorba mai degrabă despre una orizontală. Ultima cohortă pare să fie cea mai deschisă, deoarece aici se pot observa cele mai mari procente de ieșiri din clase. Copiii angajatorilor ajung experți și supervizori, dar și lucrători în servicii și comerț. Cei mai mulți cu origini în clasa managerilor ajung în cea a profesioniștilor/experților, iar cei din urmă tind să dețină un grad mare de imobilitate. Cei care au ca punct de plecare clasa supervizorilor reușesc în bună măsură să ajungă la destinație în cea a managerilor sau să își păstreze poziția, pe când tehnicienii și funcționarii ajung la destinație în clasa experților. Muncitorii necalificați sunt mobili ascendent spre lucrătorii în servicii și comerț sau muncitori calificați, într-o perioadă când fermierii sunt mai degrabă imobili. Prin urmare, mobilitatea pentru fiecare cohortă tinde să fie în cea mai mare parte una de natură orizontală, indivizii migrând cel mai adesea între clase similare (caracterizate prin venit și educație). Această presupoziție poate fi testată agregând cele zece clase sociale în doar trei, pe baza similarităților dintre ele.

Tabelul 10: ***Mobilitate socială intergenerațională pentru cohorta născută până în 1939***

Clasa tatălui (Clasa de origine)	Clasa respondentului (Clasa de destinație)									N
	Manageri	Profesioniști/experți	Supervizori	Angajați pe cont propriu	Tehnicieni și funcționari	Muncitori calificați	Lucrători în servicii și comerț	Muncitori necalificați	Fermieri	
Angajatori	.0	.0	75.0	.0	25.0	.0	.0	.0	.0	4
Manageri	**20.0**	10.0	20.0	.0	20.0	10.0	10.0	10.0%	.0	10
Profesioniști/experți	.0	**.0**	100.0	.0	.0	.0	.0	.0	.0	1
Supervizori	13.3	10.0	**26.7**	.0	26.7	16.7	3.3	.0	3.3	30
Angajați pe cont propriu	.0	.0	14.3	**.0**	21.4	35.7	7.1	.0	21.4	14
Tehnicieni și funcționari	29.4	17.6	5.9	.0	**41.2**	.0	5.9	.0	.0	17
Muncitori calificați	5.3	5.3	26.3	.0	13.2	**18.4**	15.8	10.5	5.3	38
Lucrători în servicii și comerț	.0	.0	42.9	.0	28.6	14.3	**.0**	14.3	.0	7
Muncitori necalificați	5.9	.0	11.8	.0	11.8	11.8	5.9	**29.4**	23.5	17
Fermieri	4.2	.8	12.1	.8	10.6	14.3	7.2	9.1	**41.1**	265

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 11: ***Mobilitate socială intergeneraţională pentru cohorta născută între 1940 şi 1954***

Clasa tatălui (Clasa de origine)	Clasa respondentului (Clasa de destinaţie)										N
	Angajatori	Manageri	Profesionişti/experţi	Supervizori	Angajaţi pe cont propriu	Tehnicieni şi funcţionari	Muncitori calificaţi	Lucrători în servicii şi comerţ	Muncitori necalificaţi	Fermieri	
Angajatori	**.0**	.0	.0	.0	.0	.0	100.0	.0	.0	.0	1
Manageri	.0	**41.2**	29.4	11.8	.0	.0	17.6	.0	.0	.0	17
Profesionişti/experţi	.0	.0	**80.0**	.0	.0	.0	.0	20.0	.0	.0	5
Supervizori	3.2	6.5	9.7	**24.2**	1.6	19.4	24.2	4.8	1.6	4.8	62
Angajaţi pe cont propriu	6.3	6.3	.0	12.5	**.0**	25.0	25.0	6.3	.0	18.8	16
Tehnicieni şi funcţionari	.0	21.1	7.9	10.5	2.6	**15.8**	23.7	2.6	2.6	13.2	38
Muncitori calificaţi	1.4	6.5	6.5	16.5	.0	16.5	**36.0**	7.2	5.8	3.6	139
Lucrători în servicii şi comerţ	2.5	7.5	2.5	17.5	.0	22.5	20.0	**7.5**	10.0	10.0	40
Muncitori necalificaţi	.0	5.4	8.1	13.5	2.7	5.4	21.6	16.2	**13.5**	13.5	37
Fermieri	.5	4.1	1.6	12.5	1.4	9.8	30.8	6.8	8.4	**24.0**	367

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 12: ***Mobilitate socială intergenerațională pentru cohorta născută între 1955 şi 1966***

Clasa tatălui (Clasa de origine)	Clasa respondentului (Clasa de destinație)										N
	Angajatori	Manageri	Profesionişti/experți	Supervizori	Angajați pe cont propriu	Tehnicieni şi funcționari	Muncitori calificați	Lucrători în servicii şi comerț	Muncitori necalificați	Fermieri	
Angajatori	**50.0**	.0	.0	.0	.0	.0	.0	.0	.0	50.0	2
Manageri	4.8	**19.0**	23.8	14.3	4.8	9.5	19.0	4.8	.0	.0	21
Profesionişti/experți	.0	20.0	**60.0**	.0	.0	.0	.0	.0	20.0	.0	5
Supervizori	3.0	7.5	9.0	**25.4**	3.0	16.4	20.9	11.9	3.0	.0	67
Angajați pe cont propriu	.0	16.7	.0	16.7	**.0**	16.7	33.3	16.7	.0	.0	6
Tehnicieni şi funcționari	.0	6.1	18.2	18.2	6.1	**30.3**	9.1	9.1	3.0	.0	33
Muncitori calificați	3.4	6.3	2.9	14.7	2.1	19.7	**30.7**	14.7	4.2	1.3	238
Lucrători în servicii şi comerț	4.9	4.9	.0	9.8	.0	14.6	22.0	**36.6**	7.3	.0	41
Muncitori necalificați	.0	.0	.0	2.8	.0	13.9	38.9	5.6	**27.8**	11.1	36
Fermieri	.9	2.4	.9	6.6	1.4	9.4	42.0	12.3	9.4	**14.6**	212

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 13: ***Mobilitate socială intergenerațională pentru cohorta născută între 1967 şi 1976***

Clasa tatălui (Clasa de origine)	Clasa respondentului (Clasa de destinație)										N
	Angajatori	Manageri	Profesionişti/experți	Supervizori	Angajați pe cont propriu	Tehnicieni şi funcționari	Muncitori calificați	Lucrători în servicii şi comerț	Muncitori necalificați	Fermieri	
Manageri	.0	**10.3**	44.8	6.9	3.4	20.7	6.9	6.9	.0	.0	29
Profesionişti/experți	.0	11.1	**55.6**	11.1	.0	22.2	.0	.0	.0	.0	9
Supervizori	2.2	19.1	16.9	**15.7**	5.6	11.2	20.2	6.7	1.1	1.1	89
Angajați pe cont propriu	.0	9.1	.0	18.2	**18.2**	18.2	9.1	9.1	9.1	9.1	11
Tehnicieni şi funcționari	2.0	7.8	9.8	9.8	2.0	**31.4**	7.8	21.6	5.9	2.0	51
Muncitori calificați	3.4	4.4	7.4	7.7	3.4	18.1	**29.2**	17.4	5.7	3.4	298
Lucrători în servicii şi comerț	.0	3.2	3.2	9.7	3.2	12.9	16.1	**35.5**	6.5	9.7	31
Muncitori necalificați	.0	.0	.0	11.8	5.9	5.9	23.5	17.6	**29.4**	5.9	34
Fermieri	1.9	.0	2.8	1.9	2.8	6.6	37.7	17.0	6.6	**22.6**	106

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 14: ***Mobilitate socială intergenerațională pentru cohorta născută între 1977 şi 1985***

Clasa tatălui (Clasa de origine)	Clasa respondentului (Clasa de destinație)										Total
	Angajatori	Manageri	Profesionişti/experți	Supervizori	Angajați pe cont propriu	Tehnicieni şi funcționari	Muncitori calificați	Lucrători în servicii şi comerț	Muncitori necalificați	Fermieri	
Angajatori	**9.1**	.0	36.4	27.3	9.1	.0	.0	18.2	.0	.0	11
Manageri	2.8	**27.8**	30.6	2.8	8.3	11.1	8.3	8.3	.0	.0	36
Profesionişti/experți	6.3	6.3	**50.0**	6.3	6.3	.0	.0	18.8	6.3	.0	16
Supervizori	4.4	5.9	20.6	**20.6**	.0	10.3	11.8	16.2	4.4	5.9	68
Angajați pe cont propriu	10.0	.0	10.0	.0	**.0**	10.0	30.0	40.0	.0	.0	10
Tehnicieni şi funcționari	.0	14.0	32.0	8.0	.0	**24.0**	8.0	12.0	.0	2.0	50
Muncitori calificați	1.8	5.8	13.8	4.4	2.2	18.9	**24.0**	21.5	4.4	3.3	275
Lucrători în servicii şi comerț	.0	3.8	.0	7.7	3.8	3.8	30.8	**30.8**	19.2	.0	26
Muncitori necalificați	.0	.0	16.7	5.6	5.6	.0	22.2	27.8	**11.1**	11.1	18
Fermieri	.0	.0	10.0	2.5	2.5	7.5	10.0	30.0	5.0	**32.5**	40

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 15: *Indicatori de mobilitate socială (coeficienți de asociere)*

	Chi-square	Phi	Cramer's V	Contingency Coefficient	p (sig.)
Până în 1939	160.702	.631	.223	.534	.000
1940-1954	237.904	.574	.191	.498	.000
1955-1966	289.341	.662	.221	.552	.000
1967-1976	287.709	.661	.234	.552	.000
1977-1985	247.766	.671	.224	.557	.000

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 16: *Rate de mobilitate pentru indivizi născuți în diverse cohorte – trei clase*

	Până în 1939 (N=403)	1940-1954 (N=722)	1955-1966 (N=661)	1967-1976 (N=658)	1977-1985 (N=550)
Imobili (Rata de imobilitate)	220 54.6%	356 49.3%	389 58.9%	414 62.9%	345 62.7%
Mobilitate totală (Rata de mobilitate totală)	183 45.4%	366 50.7%	272 41.1%	244 37.1%	205 37.3%
Mobilitate ascendentă (Rata de mobilitate ascendentă)	160 87.4%	325 88.8%	240 88.2%	190 77.9%	145 70.7%
Mobilitate descendentă (Rata de mobilitate descendentă)	23 12.6%	41 11.2%	32 11.8%	54 22.1%	60 29.3%
Mobilitate structurală (Rata de mobilitate structurală)	129 70.5%	241 65.8%	163 59.9%	81 33.2%	87 42.4%
Mobilitate netă (Rata de mobilitate netă)	54 29.5%	125 34.2%	109 40.1%	163 66.8%	118 57.6%

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

O scală cu trei clase sociale îmi confirmă aşteptările şi prezintă rate mai mici de mobilitate socială pentru cohortele istorice, comparativ cu o scală cu 10 clase sociale. Avantajul acestei scale este că face foarte vizibilă mobilitatea verticală (ascendentă sau descendentă), prin excluderea mobilităţii orizontale, care are loc între poziţii de clasă asemănătoare. Poate neaşteptat, cea mai mobilă generaţie este cea născută între 1940 şi 1954, chiar dacă vin într-o perioadă marcată de schimbări fundamentale: cel de Al Doilea Război Mondial şi instaurarea regimului comunist. Pe de o parte, în rândul indivizilor mobili, cei mai mulţi au o traiectorie ascendentă, spre o clasă mai bine poziţionată în structura socială, chiar dacă în cele mai tinere cohorte (ultimele două) procentul de mobilitate ascendentă este mai mic decât în primele. Nu este un rezultat neaşteptat, ţinând cont de faptul că o bună parte dintre indivizii din ultima cohortă sunt abia la începutul carierei ocupaţionale, care se poate întrepătrunde şi cu diverse tipuri de educaţie formală, în instituţii sau la locul de muncă. Pe de altă parte, mobilitatea structurală este tot mai puţin prezentă în cazul acestor ultime două cohorte. Explicaţiile posibile sunt diverse aici, astfel, putem vorbi de o oarecare stabilizare a ocupaţiilor şi a economiei, sau de o capacitate mai uşoară de adaptare la schimbările sociale actuale a generaţiilor care au trăit întreaga viaţă adultă într-un sistem democratic, comparativ cu cei care au trebuit să se adapteze la noile realităţi sociale şi economice.

Tabelul 17: ***Mobilitate socială intergeneraţională pentru cohorta născută până în 1939 – trei clase***

Clasa tatălui - 3 categorii (Clasa de origine)	Clasa respondentului - 3 categorii (Clasa de destinaţie)			N
	Clasa privilegiată	Clasa de mijloc	Clasa precară	
Clasa privilegiată	20.0	73.3	6.7	15
Clasa de mijloc	17.9	71.7	10.4	106
Clasa precară	5.0	45.0	50.0	282
Total	8.9	53.1	38.0	403

Chi-square = 64.015; Phi = .399; Cramer's V = .282;
Contingency Coefficient = .370; p (sig) = .000
Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 18: ***Mobilitate socială intergenerațională pentru cohorta născută între 1940 şi 1954 – trei clase***

Clasa tatălui - 3 categorii (Clasa de origine)	Clasa respondentului - 3 categorii (Clasa de destinație)			N
	Clasa privilegiată	Clasa de mijloc	Clasa precară	
Clasa privilegiată	69.6	30.4	0	23
Clasa de mijloc	16.9	71.5	11.5	295
Clasa precară	6.9	61.1	31.9	404
Total	13.0	64.4	22.6	722

Chi-square = 115.410; Phi = .400; Cramer's V = .283;
Contingency Coefficient = .371; p (sig) = .000
Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 19: ***Mobilitate socială intergenerațională pentru cohorta născută între 1955 şi 1966 – trei clase***

Clasa tatălui - 3 categorii (Clasa de origine)	Clasa respondentului - 3 categorii (Clasa de destinație)			N
	Clasa privilegiată	Clasa de mijloc	Clasa precară	
Clasa privilegiată	53.6	39.3	7.1	28
Clasa de mijloc	14.5	80.5	4.9	385
Clasa precară	3.6	70.6	25.8	248
Total	12.1	75.0	12.9	661

Chi-square = 115.208; Phi = .417; Cramer's V = .295;
Contingency Coefficient = .385; p (sig) = .000
Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 20: ***Mobilitate socială intergenerațională pentru cohorta născută între 1967 şi 1976 - trei clase***

Clasa tatălui - 3 categorii (Clasa de origine)	Clasa respondentului - 3 categorii (Clasa de destinație)			N
	Clasa privilegiată	Clasa de mijloc	Clasa precară	
Clasa privilegiată	57.9	42.1	0	38
Clasa de mijloc	19.2	72.9	7.9	480
Clasa precară	3.6	66.4	30.0	140
Total	18.1	69.8	12.2	658

Chi-square = 103.370; Phi = .396; Cramer's V = .280;
Contingency Coefficient = .368; p (sig) = .000
Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 21: ***Mobilitate socială intergenerațională pentru cohorta născută între 1977 şi 1985 – trei clase***

Clasa tatălui - 3 categorii (Clasa de origine)	Clasa respondentului - 3 categorii (Clasa de destinație)			N
	Clasa privilegiată	Clasa de mijloc	Clasa precară	
Clasa privilegiată	58.7	39.7	1.6	63
Clasa de mijloc	24.7	67.4	7.9	429
Clasa precară	12.1	55.2	32.8	58
Total	27.3	62.9	9.8	550

Chi-square = 73.119; Phi = .365; Cramer's V = .258;
Contingency Coefficient = .343; p (sig) = .000
Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelele 17 până la 21 prezintă procentele de mobilitate socială, pentru un sistem de trei clase sociale şi în cazul fiecărei scale ocupaționale. Primele lucruri care ne atrag atenția sunt date de o mişcare tot mai intensă (ca şi tendință generală) a celor din clasa de mijloc şi clasa precară (de jos), spre clasa privilegiată (de sus), pe măsură ce înaintăm în timp, spre generațiile mai tinere. Astfel se ajunge ca, în ultima generație, aproape un sfert dintre respondenții cu origini în clasa de mijloc să ajungă în clasa privilegiată, cu toate că procentul total al celor care ajung în clasa de jos, indiferent de origine, scade în timp. O altă observație generală este că persoanele din clasa de mijloc, indiferent de cohortă, au rate absolute mai mari de mobilitate ascendentă decât descendentă. De data aceasta, observațiile generale sunt congruente cu rezultatele obținute de Tomescu-Dubrow (2006) relativ la ratele de mobilitate absolută.

În prima cohortă istorică, doar 20% dintre copiii celor cu poziții de clasă privilegiată, reuşesc să îşi păstreze aceste poziții. Clasa de mijloc este cea mai puțin mobilă, pe când jumătate din cei din clasa precară ajung la poziții de clasă mai bune decât părinții lor, iar cealaltă jumătate rămâne în această clasă. În cea de a doua cohortă (1940-1954) clasa privilegiată îşi conservă într-o proporție foarte mare (aproape 70%) pozițiile, la fel ca şi cei din clasa de mijloc. Mai mult de 60% dintre respondenții cu origini în clasa precară reuşesc să ajungă în clasa de mijloc. Acest procent urcă la 70 în cea de a treia

cohortă (1955-1966), în care cei din clasa de mijloc ajung la cel mai mare nivel de reproducere a pozițiilor lor (80.5%). Mai mult de jumătate dintre indivizii născuți în clasa privilegiată şi în această cohortă îşi conservă pozițiile, iar şansele de mobilitate spre clasa privilegiată ale celor cu origini în clasa precară sunt minime. Acest minim este atins din nou în următoarea cohortă (1967-1976), dar procentul de mobilitate ascendentă, spre clasa de mijloc, este mai scăzut decât în generația precedentă. Cei mai tineri indivizi par să fie şi cei mai mobili. Aici găsim cei mai mulți indivizi care se mişcă dinspre clasa de jos înspre clasa de sus şi tot aici clasa de mijloc are cel mai mare procent de mobilitate ascendentă. În ultimele trei generații observăm o tendință de creştere a imobilității celor din clasa privilegiată, prin urmare aparenta deschidere mai importantă a societății se manifestă, mai degrabă, în rândul oportunităților de mobilitate ascendentă de jos în sus sau de la mijloc în sus. Totuşi, rămâne de lămurit aspectul şanselor diferite pe care indivizii le au de a ajunge într-o clasă de destinație sau alta, în funcție de clasa de origine.

RATE RELATIVE DE MOBILITATE SOCIALĂ

Un alt aspect foarte important al studiilor de mobilitate socială intergenerațională este descris de ratele relative de mobilitate, exprimate prin şansele relative (odds ratios[4]). Mai precis: cât de mari sunt diferențele între şansele indivizilor din diferite clase de origine de a ocupa un loc într-o anumită clasă de destinație, mai degrabă, decât în alta? În interpretarea rezultatelor bazate pe şansele relative (odds ratios), Breen (2004) subliniază faptul că în măsura în care clasele de origine sunt asociate cu diferite şanse de a fi situat într-o anumită clasă, găsim, mai degrabă, diferențe în rezultatele acestei asocieri

[4] Șansele relative se referă la probabilitatea de a fi într-una dintre categorii când valoarea predictorului (variabilei independente) creşte cu o unitate. Şanse relative mai mari decât 1 reflectă creşterea probabilității la un rezultat de 1 (în categoria de răspuns) cu o creştere de o unitate a variabilei independete; şanse relative mai mici decât 1 reflectă descreşterea în şansele acelui rezultat, la o schimbare cu o unitate (Tabachnick and Fidell, 2006).

decât inegalități *per se*. Cu toate că aceste rezultate reflectă în mod cert inegalități de oportunitate, ele sunt şi un produs al altor lucruri, şi astfel trebuie să le interpretăm cu atenție. Folosesc această observație pentru a surprinde asocierea dintre origini, reprezentate de clasa tatălui respondentului, şi destinații, reprezentată de clasa socială a respondentului. Tabelul 22 rezumă o serie de regresii logistice efectuate pentru a captura şansele relative a indivizilor, din diferite clase sociale, de a ajunge într-o clasă sau alta de destinație. În acest scop, am păstrat constantă clasa de origine compusă din muncitori manuali necalificați şi am comparat celelalte rezultatele cu aceasta. Folosesc caractere îngroşate pentru rezultatele care sunt semnificative statistic, cu o probabilitate mai mare de 95%. Pentru o parte din rezultate, probabilitatea este mai mare de 90% şi le evidențiez şi pe acestea, dar interpretarea trebuie făcută în mod precaut[5].

---

[5] Câteva exemple de interpretare: dacă valoarea e semnificativă statistic şi este, de exemplu 2, spunem că o categorie (clasă) de origine are de două ori mai multe şanse de a ajunge în o anumită categorie de destinație, comparativ cu categoria de referință. Daca rezultatul este 1.6 putem să spunem că are cu 60% mai multe şanse să ajungă în categoria de destinație, față de categoria de referință. Dacă avem un rezultat subunitar, să spunem 0.3, îl intepretăm arătând că respectiva clasă are doar 0.3 şanse/are cu 0.3 mai puține şanse de a ajunge la o anumită clasă de destinație în raport cu clasa de referință.

Tabelul 22: ***Şanse relative de mobilitate socială intergenerațională***

	Clasa respondentului									
Clasa tatălui (sig.)	Angajatori	Manageri	Profesionişti/ experți	Supervizori	Angajați pe cont propriu	Tehnicieni şi funcționari	Muncitori calificați	Lucrători în servicii şi comerț	Muncitori necalificați	Fermieri
Angajatori (sig.) [95% I.C. pt. Exp (B)]	**9.981*** **(.004)** **[2.08 - 47.9]**	.000 (.998) [.0 - .0]	**4.705*** **(.007)** **[1.52 - 14.55]**	**5.718*** **(.001)** **[2.14- 15.30]**	4.728 (.145) [.59- 38.22]	.545 (.556) [.07 - 4.12]	.164 (.079) [.02 - 1.23]	1.191 (.816) [.27 - 5.21]	.000 (.998) [.0 - .0]	.744 (.775) [.098 - 5.64]
Manageri (sig.) [95% I.C. for Exp (B)]	1.473 (.615) [.33 - 6.66]	**9.374*** **(.000)** **[5.33- 16.48]**	**7.400*** **(.000)** **[4.6 - 11.91]**	1.170 (.654) [.59 - 2.33]	**3.775*** **(.014)** **[1.3- 10.89]**	1.318 (.363) [.73 - 2.39]	**.365*** **(.001)** **[.20 - .66]**	.641 (.272) [.29 - 1.42]	**.080*** **(.012)** **[.01 - .57]**	.000 (.996) [.0 -.0]
Profesionişti/experți (sig.) [95% I. C. pt. Exp (B)]	2.428 (.400) [.53 - 11.05]	3.029+ (.078) [.88 - 10.4]	**20.909*** **(.000)** **[10.47- 41.78]**	1.144 (.827) [.34 - 3.80]	2.428 (.400) [.31- 19.17]	.575 (.451) [.14 - 2.43]	.000 (.998) [.0 - .0]	1.261 (.667) [.59 - 2.7]	.544 (.407) [.13 - 2.29]	.000 (.998) [.0 -.0]
Supervizori (sig.) [95% I. C. pt. Exp (B)]	2.343+ (.056) [.98 - 5.61]	**3.754*** **(.000)** **[2.26- 6.23]**	**2.671*** **(.000)** **[1.76 - 4.05]**	**3.172*** **(.000)** **[2.23 - 4.51]**	2.077 (.113) [.84- 5.12]	**1.624*** **(.010)** **[1.12 - 2.35]**	**.635*** **(.004)** **[.47 - .87]**	.957 (.842) [.62 - 1.48]	**.198*** **(.000)** **[.09 - .43]**	**.369*** **(.005)** **[.18 - .75]**
Angajați pe cont propriu (sig.) [95% I. C. pt. Exp (B)]	2.428 (.251) [.31 - 19.17]	1.452 (.546) [.43 - 4.87]	.251 (.174) [.03 - 1.84]	1.354 (.465) [.60 - 3.05]	2.428 (.251) [.53- 11.05]	1.752 (.102) [.89 - 3.43]	.766 (.368) [.43 -1.37]	1.261 (.551) [.44 - 3.63]	**.131*** **(.044)** **[.02 - .95]**	1.434 (.385) [.64 - 3.24]
Tehnicieni şi funcționari (sig.)	.424 (.411)	**4.913*** **(.000)**	**3.450*** **(.000)**	1.383 (.219)	1.719 (.352)	**3.260*** **(.000)**	**.323*** **(.000)**	1.235 (.399)	**.235*** **(.002)**	.480+ (.069

	Clasa respondentului									
Clasa tatălui (sig.)	Angajatori	Manageri	Profesioniști/ experți	Supervizori	Angajați pe cont propriu	Tehnicieni și funcționari	Muncitori calificați	Lucrători în servicii și comerț	Muncitori necalificați	Fermieri
[95% I. C. pt. Exp (B)]	[.06 - 3.28]	**[2.84- 8.5]**	**[2.18 - 5.46]**	[.83 - 2.32]	[.55- 5.38]	**[2.23 - 4.76]**	**[.19 - .52]**	[.76 - 2.02]	**[.09 - .59]**	[.22 - 1.06]
Muncitori calificați (sig.) [95% I. C. pt. Exp (B)]	**2.005* (.049) [1.0 - 4.01]**	**1.783* (.012) [1.13- 2.80]**	1.376⁺ (.079) [.96 - 1.96]	1.291 (.107) [.95 - 1.76]	1.678 (.155) [.82- 3.43]	**1.944* (.000) [1.5 - 2.53]**	1.022 (.824) [.84 - 1.24]	**1.767* (.000) [1.35 - 2.31]**	**.475* (.000) [.34 - .67]**	**.367* (.000) [.24 - .57]**
Lucrători în servicii şi comerț (sig.) [95% I. C. pt. Exp (B)]	1.595 (.473) [.45 - 5.71]	1.499 (.344) [.65 - 3.47]	**.221* (.037) [.05 - .92]**	1.657⁺ (.062) [.98 - 2.82]	1.057 (.943) [.23- 4.76]	1.519⁺ (.097) [.93 - 2.49]	.684⁺ (.072) [.45 - 1.03]	**2.939* (.000) [1.93 - 4.48]**	.936 (.818) [.53 - 1.65]	.600 (.207) [.27 - 1.33]
Muncitori necalificați (categoria de referință)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fermieri (sig.) [95% I. C. pt. Exp (B)]	.424⁺ (.088) [.16 - 1.14]	.880 (.622) [.53 - 1.46]	**.254* (.000) [.15 - .44]**	1.073 (.658) [.79 - 1.47]	.997 (.993) [.46- 2.16]	.823 (.199) [.61 - 1.11]	.891 (.238) [.74 - 1.08]	.912 (.538) [.68 - 1.22]	**.690* (.016) [.51 - .93]**	**3.706* (.000) [2.82 - 4.88]**
Negelkerke R Square	.042	.073	.147	.026	.016	.035	.025	.024	.037	.154

p <0.05; ⁺p<0.10

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Rezultatele arată că un individ al cărui tată este angajator are de aproape 10 ori mai multe şanse să devină angajator, decât are fiul/ fiica unui muncitor necalificat. În plus, chiar dacă tatăl individului este muncitor calificat sau supervizor tot are de două ori mai multe şanse să ajungă antreprenor, comparativ cu cineva provenit din clasa muncitorilor necalificați. Totuşi, dacă respondentul are origini rurale, în clasa fermierilor (țăranilor), şansele lui de a ajunge antreprenor sunt mici, doar 0.42 comparativ cu cineva care îşi are originile în clasa muncitorilor necalificați (cu o probabilitate de 90%). Şansele de a ajunge manager sunt de 9 ori mai mari pentru cineva cu origini în această clasă, aproape de 4 ori mai mari dacă proveniența este în clasa supervizorilor, de trei ori mai mari pentru cei care vin din clasa profesioniştilor/experților, de aproape cinci ori mai mari dacă tatăl respondentului este tehnician sau funcționar şi cu 78% mai multe dacă cineva provine din clasa muncitorilor calificați, toate comparativ cu clasa de referință. Clasa profesioniştilor/experților, o clasă caracterizată de un nivel important de educație, pare să fie una dintre cele mai deschise clase, deoarece indivizi cu origini sociale diferite au şanse bune de a ajunge în această clasă, comparativ cu cei din clasa de referință. Astfel, cei cu părinți din clasa experților au de 21 de ori mai multe şanse să rămână în această clasă. Aceste şanse sunt de 7.5 ori mai mari pentru copiii managerilor, de 5 ori pentru cei ai antreprenorilor, de 3.5 ori pentru copiii tehnicienilor şi funcționarilor şi de 2.7 ori pentru cei ai supervizorilor. În plus, originea în clasa muncitorilor calificați oferă o probabilitate cu 38% mai mare de a ajunge profesionist/expert, decât cea de muncitor necalificat. Cu toate acestea, există şi categorii care au şanse mai puține decât categoria de referință de a ajunge experți: 0.21 pentru cei cu proveniență în clasa lucrătorilor din servicii şi comerț şi 0.25 mai mici pentru copiii fermierilor. Prin urmare, această clasă aparent deschisă, se construieşte, în fapt, preponderent din indivizi proveniți din clasele de sus, sau mijloc sus.

Copiii angajatorilor au de 5.7 ori mai multe şanse să devină supervizori decât cei din clasa muncitorilor necalificați. Această probabilitate este de 3.2 ori mai mare pentru cei care au tați supervizori

şi cu 65% mai mare pentru cei proveniţi din rândul lucrătorilor în servicii şi comerţ. Singura categorie de provenienţă care produce şanse semnificativ mai mari de a ajunge angajat pe cont propriu, este cea a managerilor (de 3.7 ori mai probabil). Şansele de a ajunge tehnician sau funcţionar sunt de 3.2 ori mai mari pentru cei cu origini în această categorie, comparabil cu clasa muncitorilor necalificaţi, şi de 2 ori pentru cei proveniţi din rândul muncitorilor calificaţi. De asemenea, cei cu tată în clasa supervizorilor au cu 62% mai multe şanse să ajungă tehnicieni şi funcţionari, relativ la categoria de referinţă. Apartenenţa la o serie de clase de origine duce la probabilităţi scăzute de a ajunge muncitori calificaţi, comparativ cu provenienţa din muncitori necalificaţi. Astfel stau lucrurile în cazul managerilor care au doar 0.37 şanse de a ajunge muncitori calificaţi, în cazul tehnicienilor şi funcţionarilor (0.32 şanse), supervizorilor (0.64 şanse) şi lucrătorilor în servicii şi comerţ (0.68 şanse). Posibilitatea de a ajunge lucrători în servicii şi comerţ este cu 77% mai mare pentru cei cu tată din clasa muncitorilor calificaţi, şi de aproape 3 ori mai mare dacă provine din această categorie. Apartenenţa la aproape fiecare clasă socială de origine îl protejează în mod semnificativ pe respondent de a ajunge în clasa muncitorilor necalificaţi, comparativ cu originea în această clasă de referinţă. La fel se întâmplă şi în cazul celor care ajung la destinaţie în clasa fermierilor. Aici excepţia este dată de cei care provin din rândul fermierilor şi au de 3.7 ori mai multe şanse de a rămâne în această clasă, decât o au muncitorii necalificaţi. Prin urmare, descendenţii managerilor au doar 0.08 şanse să ajungă muncitori necalificaţi. Această şansă este de 0.13 pentru copiii angajaţilor pe cont propriu, 0.2 pentru cei ai supervizorilor, 0.24 pentru cei ai tehnicienilor, 0.48 pentru cei ai muncitorilor calificaţi şi 0.69 pentru copiii fermierilor. Originea în clasa supervizorilor sau a muncitorilor calificaţi duce la şanse scăzute de a ajunge în clasa fermierilor de doar 0.37. Aceeaşi şansă este de doar 0.42 dacă tatăl individului este tehnician sau funcţionar.

Următoarele cinci tabele prezintă şansele relative de mobilitate pe baza unei scheme de clase redusă, pentru indivizii născuţi în

diverse cohorte istorice. Pentru a realiza acest lucru, am condensat cele zece clase sociale în patru: 1. clasa privilegiată compusă din angajatori, manageri şi profesionişti/experţi; 2. clasa de mijloc alcătuită din supervizori, angajaţi pe cont propriu, tehnicieni şi funcţionari, muncitori calificaţi şi lucrători în servicii şi comerţ; 3. clasa fermierilor alcătuită doar din fermieri (majoritatea săteni care îşi muncesc pământul propriu) 4. clasa precară (cea mai puţin privilegiată) a muncitorilor necalificaţi. La fel ca şi în cazul analizei anterioare, clasa precară este categoria de referinţă.

Tabelul 23: ***Şanse relative de mobilitate socială: născuţi până în 1939***

	Clasa respondentului			
Clasa tatălui	Clasa privile-giată	Clasa de mijloc	Fermieri	Muncitori necalificaţi, precari
Clasa privilegiată (sig.) [95% I.C. pentru Exp (B)]	3.946^{+} (.056) [.97-16.13]	4.022* (.013) [1.34-12.08]	.000 (.998) [.0 - .0]	.738 (.776) [.09-5.98]
Clasa de mijloc (sig.) [95% I.C. pentru Exp (B)]	2.753* (.013) [1.24-6.13]	2.278* (.000) [1.45-3.59]	.331 (.020) [.13 - .84]	.419 (.101) [.15-.1.18]
Fermieri (sig.) [95% I.C. pentru Exp (B)]	.616 (.260) [.27 - 1.43]	.864 (.443) [.59-1.26]	2.973* (.000) [1.81 - 4.9]	.759 (.420) [.39-1.49]
Muncitori necalificaţi, precari (categoria de referinţă)	-	-	-	-
Negelkerke R Square	.071	.055	.132	.011

***** $p < 0.05$; $^{+}p<0.10$;**

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

În prima generaţie (Tabelul 23), cei cu origini în clasa privilegiată au de aproape 4 ori mai multe şanse să rămână în această clasă comparativ cu cei proveniţi din clasa precară. În acelaşi timp, indivizii cu taţi din clasa privilegiată au de 4 ori mai multe şanse să devină clasă de mijloc, decât categoria de referinţă. În aceeaşi

cohortă, dacă cineva provine din clasa de mijloc, are de 2.7 ori mai multe şanse să treacă în clasa privilegiată şi de 2.3 ori mai multe şanse să rămână în această clasă de origine, în comparaţie cu muncitorii necalificaţi. Fermierii au aproape de 3 ori mai multe şanse să rămână în această clasă comparativ cu clasa de referinţă. Prin urmare, toate originile îi protejează pe indivizi de poziţia de clasă precară.

Tabelul 24: ***Şanse relative de mobilitate socială: născuţi între 1940 şi 1954***

	Clasa respondentului			
Clasa tatălui	Clasa privilegiată	Clasa de mijloc	Fermieri	Muncitori necalificaţi, precari
Clasa privilegiată (sig.) [95% I.C. pentru Exp (B)]	23.167* (.000) [8.99-59.64]	.401* (.049) [.16 - .99]	.000 (.998) [.0 - .0]	.000 (.998) [.0 - .0]
Clasa de mijloc (sig.) [95% I.C. pentru Exp (B)]	1.963* (.010) [1.18-3.28]	1.533* (.007) [1.12 - 2.1]	.783 (.444) [.42 - 1.47]	.709 (.353) [.34 - 1.46]
Fermieri (sig.) [95% I.C. pentru Exp (B)]	.603⁺ (.093) [.33-1.09]	.913 (.538) [.68 - 1.22]	2.971* (.000) [1.82 - 4.86]	1.197 (.563) [.65 - .2.2]
Muncitori necalificaţi, precari (categoria de referinţă)	-	-	-	-
Negelkerke R Square	.124	.023	.079	.014

***** p **<0.05;** ^{+}p**<0.10;***

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Inegalităţile cresc în rândul următoarei cohorte născute în perioada celui de Al Doilea Război Mondial şi imediat după acesta (Tabelul 24). Cei născuţi în clasa privilegiată au de 23 de ori mai multe şanse să îşi menţină poziţia, comparativ cu categoria de referinţă şi au o proabilitate de doar 0.4 de a ajunge în clasa de mijloc, comparativ cu muncitorii necalificaţi. Prin urmare, clasa privilegiată are cele mai mari oportunităţi de a-şi reproduce structurile comparativ cu celelalte clase sociale, dar şi comparativ cu celelalte

cohorte. Indivizii din clasa de mijloc au aproape de 2 ori mai multe şanse să se mute în clasa privilegiată, comparativ cu cei care provin din clasa precară. De asemenea, cei proveniți din clasa de mijloc au cu 50% mai multe şanse, față de categoria de referință, de a rămâne în această clasă. Similar cu generația anterioară, cei proveniți din clasa fermierilor au de aproape 3 ori mai multe şanse să rămână în aceasta.

Tabelul 25: ***Şanse relative de mobilitate socială: născuți între 1955 şi 1966***

	Clasa respondentului			
Clasa tatălui	Clasa privilegiată	Clasa de mijloc	Fermieri	Muncitori necalificați, precari
Clasa privilegiată (sig.) [95% I.C. pentru Exp (B)]	11.837* (.000) [5.04 - 27.82]	.399* (.023) [.18 - .88]	.610 (.639) [.08 - 4.81]	.299 (.245) [.04 - 2.29]
Clasa de mijloc (sig.) [95% I.C. pentru Exp (B)]	1.709* (.047) [1.01 - 2.90]	1.876* (.000) [1.34 - 2.62]	.123* (.001) [.04 - .43]	.377* (.002) [.20 - .69]
Fermieri (sig.) [95% I.C. pentru Exp (B)]	.420* (.034) [.19 - .94]	1.075 (.693) [.75 - 1.54]	2.461* (.007) [1.28 - 4.75]	.741 (.332) [.40 - 1.36]
Muncitori necalificați, precari (categoria de referință)	-	-	-	-
Negelkerke R Square	.107	.040	.144	.029

**** p <0.05; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

Cohorta 1955-1966 (Tabelul 25) se confruntă cu noi realități care pot să le influențeze traiectoriile viitoare: proiectul de industrializare comunistă şi sfârşitul cooperativizării. Aceste proiecte au dislocat un număr important de familii din spațiul rural în cel urban pentru a munci în fabrici. În această perioadă, cei din clasa privilegiată au de aproape 12 ori mai multe şanse de ajunge tot în această clasă, comparativ cu cei din clasa precară şi o probabilitate de doar 0.4 de a ajunge în clasa de mijloc. Cei care provin din clasa de mijloc au cu 70% mai multe şanse de a urca spre clasa privilegiată şi cu 88% mai

multe şanse de a rămâne în clasa de proveniență, comparativ cu categoria de referință. Totodată, aceşti indivizi au mai puține şanse de a deveni fermieri (0.12) sau muncitori necalificați (0.38) Copiii fermierilor au de 2.4 ori mai multe şanse de a rămâne în această clasă şi puține oportunități (0.42) de a ajunge în clasa privilegiată, comparativ cu cei care provin din clasa precară.

Tabelul 26: ***Şanse relative de mobilitate socială: născuți între 1967 şi 1976***

	Clasa respondentului			
Clasa tatălui	Clasa privilegiată	Clasa de mijloc	Fermieri	Muncitori necalificați, precari
Clasa privilegiată (sig.) [95% I.C. pentru Exp (B)]	12.029* (.000) [5.51 - 26.28]	.478* (.036) [.24 - .95]	.000 (.998) [.0 - .0]	.000 (.998) [.0 - .0]
Clasa de mijloc (sig.) [95% I.C. pentru Exp (B)]	2.091* (.006) [1.24 - 3.53]	1.433* (.033) [1.03 - 1.99]	.688 (.397) [.29 - 1.58]	.281* (.000) [.16 - .49]
Fermieri (sig.) [95% I.C. pentru Exp (B)]	.397+ (.073) [.14 - 1.09]	.850 (.473) [.55 - 1.33]	5.003* (.000) [2.24- 11.16]	.337* (.013) [.14 - .79]
Muncitori necalificați, precari (categoria de referință)	-	-	-	-
Negelkerke R Square	.112	.026	.124	.072

***** *p <0.05; +p<0.10;* ***Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

Următoarea generație (Tabelul 26) s-a născut într-o perioadă în care regimul comunist al lui Nicolae Ceauşescu a manipulat în mod explicit politicile demografice din România în încercarea unei creşteri „artificiale” a populației. Precum în generația anterioară, şi în această cohortă cei din clasa privilegiată au de 12 ori mai multe şanse de a rămâne în această clasă şi o probabilitate 0.48 de a ajunge în clasa de mijloc, raportat la categoria de referință. Originea în categoria de mijloc ajută la o securizare a unei poziții în clasa privilegiată, la destinație, cu o probabilitate de 2 ori mai mare decât a celor din categoria muncitorilor necalificați şi, totodată, cu 43% mai multe şanse de a se situa tot într-una dintre categoriile clasei de

mijloc. Tot aceştia se bazează pe o probabilitate de 0.28 de a ajunge în clasa precară, în comparație cu cei care au tatăl în această clasă. Tot în această generație, dacă tatăl este fermier, copilul său are de 5 ori mai multe şanse de a rămâne fermier şi şanse mult mai mici (0.34) de a deveni muncitor necalificat, decât cei care sunt la origine muncitori necalificați

Tabelul 27: ***Şanse relative de mobilitate socială: născuți între 1977 şi 1985***

	Clasa respondentului			
Clasa tatălui	Clasa privilegiată	Clasa de mijloc	Fermieri	Muncitori necalificați, precari
Clasa privilegiată (sig.) [95% I.C. pentru Exp (B)]	5.586* (.000) [2.95 - 10.58]	.856 (.602) [.48 - 1.54]	.000 (.997) [.0 - .0]	.157** (.079) [.02 - 1.24]
Clasa de mijloc (sig.) [95% I.C. pentru Exp (B)]	1.343 (.241) [.82 - 2.19]	1.930* (.001) [1.33 - 2.80]	.769 (.619) [.27 - 2.17]	.440* (.030) [.21 - .92]
Fermieri (sig.) [95% I.C. pentru Exp (B)]	.375⁺ (.082) [.12 - 1.13]	.841 (.587) [.45 - 1.57]	7.588* (.000) [2.57- 22.37]	.378 (.212) [.08 - 1.74]
Muncitori necalificați, precari (categoria de referință)	-	-	-	-
Negelkerke R Square	.083	.040	.141	.028

***** p <0.05; ⁺p<0.10; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

Cea mai tânără cohortă de respondenți (Tabelul 27) scoate în evidență câteva tendințe noi, comparativ cu cele din generațiile precedente. Aceasta este cea mai mobilă generație, aflată încă în căutarea unui loc în structura socio-ocupațională societală. Gradul de reproducere a clasei privilegiate scade aici comparativ cu cohortele anterioare, cei cu această origine având cu 5.5 mai multe şanse de a rămâne aici față de cei din categoria de referință. Totuşi, această valoare este mult mai mică decât cea din precedentele generații, fără a lua în considerare prima cohortă, care are o situație aparte, având în vedere că multe din ocupațiile care definesc clasa privilegiată, nu existau pentru tații acestora. Mai mult, cei din clasa

privilegiată au doar 0.15 şanse de a ajunge în clasa precară. Cei din clasa de mijloc se încadrează, în linii mari, în tendința din celelalte cohorte, şi au de aproape 2 ori mai multe şanse de a nu îşi schimba clasa, comparativ cu oportunitățile celor din clasa precară de a se muta în clasa de mijloc. Apare şi un nou rezultat: pentru prima dată cei din clasa de mijloc nu au posibilități semnificativ mai importante de a ajunge în clasa privilegiată, deşi sunt încă „protejați", într-o măsură semnificativă, de destinația muncitori necalificați. Un alt rezultat surprinzător este cel legat de fermieri, aceştia având cu 7.5 mai multe şanse de a rămâne în această clasă (raportat la categoria de referință), deci se conturează o închidere tot mai evidentă a acestei clase, aspect care este important de urmărit în anii viitori.

DISCUȚII ŞI RECALIBRĂRI

Analizele mele portretizează o societate românească cu şanse diferite de mobilitate socială pentru diverse clase sociale şi care fluctuează în timp. În primul rând, observăm că în România încă există un contrast puternic între bărbați şi femei ca şi clase de destinație, unde, pe de o parte, primii au un avantaj evident, printr-o mai bună poziționare în clasele privilegiate, cu mai multă putere de decizie (antreprenori, manageri şi experți). Pe de altă parte, femeile par să fie mai influențate de schimbările din structura societății şi mai bine reprezentate în categoriile precare (dacă ne uităm la schema cu zece clase sociale – în schema de trei clase, bărbații sunt mai afectați de mobilitatea structurală). Observăm, de asemenea, că atât pentru bărbați, cât şi pentru femei, proporția reproducerii claselor sociale este una importantă mai ales în cazul celor privilegiați[6], comparativ cu cei mai săraci, deoarece primii încearcă să îşi mențină pozițiile, pe când ceilalți doresc să acceadă la poziții de clasă mai bune. Prin urmare, pentru clasa precară, compusă din fermieri şi

[6] Privilegiați este aici un concept care trebuie înțeles în termeni relativi. Nu e neaparat vorba de grupurile formate din indivizi care primesc "beneficii speciale" (deşi pot să existe şi astfel de indivizi) ci de oameni care au o poziție mai bună datorită clasei de proveniență şi tuturor aspectelor care se leaga de aceasta (ex. accesul la o educație mai bună).

muncitori necalificați, biasul de gen e legat în special de concentrarea femeilor în sate. De asemenea, mobilitatea ascendentă apare mai mult la bărbați, iar cea descendentă, la femei. Apoi, deşi, aparent, în datele noastre, cei privilegiați nu pot fi mobili ascendent, iar cei precari nu pot fi mobili descendent, aceasta este, de fapt, doar o limită a instrumentelor cu care am măsurat mobilitatea socială. În fapt, cei bine plasați în structura socială, pot să securizeze poziții şi mai bune, iar cei de la nivelurile de jos, în termeni absoluți, pot să ajungă în situații şi mai problematice. Altfel: cei bogați pot să devină şi mai bogați, iar cei săraci şi mai săraci. Prin urmare, angajatorii-antreprenorii, managerii şi profesioniştii tind să devină tot mai importanți (ca şi număr, putere şi influență) în timp, pe când numărul şi influența fermierilor (reprezinții clasei precare) tind să scadă. Celelalte clase sociale au traiectorii temporale mai sinuoase.

Ca un rezultat, mobilitatea socială (ascendentă sau descendentă) pentru fiecare cohortă de indivizi, pare să fie în mare măsură de natură orizontală, astfel că indivizii se mişcă mai degrabă între clase similare (ca venit şi educație), un rezultat confirmat prin împărțirea claselor sociale în trei categorii mai mari. Dintr-o perspectivă temporală, dacă folosim o scală cu trei categorii şi mergem dinspre prima spre ultima cohortă, numărul celor care ajung într-o clasă privilegiată este în creştere. Acest rezultat evidențiază şanse mai bune de mobilitate ascendentă în timp, deci o societate tot mai deschisă. Mai mult, chiar dacă în primele două cohorte cei mai mulți respondenți sunt în clasa precară, numărul lor scade în următoarele cohorte. Înseamnă acest lucru că, într-adevăr, cei mai puțini privilegiați au şanse mai bune de mobilitate socială ascendentă, spre clase mai bine poziționate în structura socială? Când ne uităm la ratele relative de mobilitate, aflăm că, în relație cu categoria de referință a muncitorilor necalificați, dacă tatăl respondentului e antreprenor, acesta are mai multe şanse să devină antreprenor, expert sau supervizor. În acelaşi timp, dacă respondentul provine din clasa fermierilor, cu o probabilitate foarte mare, va rămâne în această clasă, având şanse destul de mici să devină angajator, profesionist sau muncitor necalificat.

Oricare ar fi originea socială a indivizilor, aceştia au şanse mai bune de mobilitate socială ascendentă decât cei care provin din clasa muncitorilor necalificaţi. Mai precis, dacă tatăl este manager, copiii au o probabilitate mai mare de a ajunge manageri, profesionişti/experţi sau angajaţi pe cont propriu şi probabilităţi mai mici de a deveni muncitori calificaţi. Dacă la origine provin din clasa profesioniştilor/experţilor, este probabil să aibă o destinaţie similară, aceasta fiind clasa socială cu cel mai înalt grad de reproducere. Provenienţa din clasa de supervizori duce la şanse sporite de a deveni manager, profesionist/expert, supervizor sau tehnician-funcţionar şi scade şansele de a deveni muncitor calificat, necalificat sau fermier, prin urmare oferă mai multe şanse de mobilitate ascendentă. Dacă tatăl este angajat pe cont propriu sunt şanse destul de mici ca fiul/fiica să ajungă muncitor necalificat. Dar dacă tatăl este tehnician sau funcţionar, este foarte probabil ca respondentul să menţină această poziţie sau să ajungă manager ori profesionist, în acelaşi timp fiind protejat de clasele de destinaţie alcătuite din muncitori calificaţi sau necalificaţi. Cei care provin din clasa muncitorilor calificaţi au şanse bune să ajungă în clasele angajatorilor, managerilor, experţilor, tehnicienilor sau lucrătorilor în servicii şi comerţ. Au, totodată, şanse mai mici de a ajunge muncitori necalificaţi şi fermieri. În pus, dacă respondentul provine din clasa de lucrători în servicii şi comerţ este destul de probabil să îşi menţină poziţia şi destul de puţin probabil să devină expert. Dacă un individ provine din clasa fermierilor, cu o probabilitate foarte mare nu îşi va putea schimba clasa de destinaţie, având, în acelaşi timp, şanse extrem de mici de a ajunge antreprenor, expert sau muncitor necalificat, comparativ cu categoria de referinţă.

Prin urmare, cea mai mare mobilitate are loc între categorii similare de indivizi, ce pot fi văzute ca şi clasă de mijloc. De asemenea, părţi importante din această clasă au posibilitatea de a ajunge în clasa privilegiată. Totuşi, aceste părţi nu sunt distribuite egal în fiecare cohortă: cea mai mare este în prima cohortă şi în cea născută între 1967 şi 1976, pe când cea mai redusă este în cea mai tânără cohortă. Clasele privilegiate reuşesc să îşi menţină poziţiile,

cu ceva variații în timp, pe când clasele precare se luptă pentru poziții mai bune, însă fără un succes semnificativ, mişcarea (orizontală sau ascendentă) fiind mai pronunțată în rândul celor din clasa de mijloc. Aceste rezultate pot fi înțelese ca şi consecințe ale anilor de industrializare sistematică din perioada socialistă care a mutat mulți țărani în fabricile urbane şi i-a transformat în muncitori, dar totodată se pot interpreta ca un rezultat al anilor dificili din perioada de tranziție postcomunistă. Cu toate că realitatea noastră socială, văzută prin lentila mobilității sociale, prezintă schimbări moderate, de fapt, este destul de dificil de aflat care sunt consecințele, pentru viața noastră cotidiană, aduse de noua schemă de stratificare post 1989. Cu alte cuvinte, este important, dincolo de numere şi tendințe, modul în care este percepută posibilitatea de mobilitate socială de către indivizii din diversele clase sociale, pentru a putea specifica mai bine ce înseamnă, cu adevărat, mobilitate ascendentă şi descendetă pentru fiecare individ. Aceasta este, în fapt, o invitație pentru analize viitoare mai complexe, mai amănunțite, chiar şi pe baza unei metodologii calitative, asupra acestui fenomen.

CAPITOLUL 6: DOBÂNDIRE DE STATUS ÎN ROMÂNIA

MODELUL GENERIC

Scopul capitolului este de a prezenta o imagine de ansamblu asupra procesului de dobândire de status în România contemporană. Analizele mele se bazează pe modelul de dobândire de status propus de Blau şi Duncan (1967, 2008), aplicat pe un eşantion reprezentativ la nivel naţional ce conţine indivizi născuţi între 1917 şi 1985. Văd acest text şi ca o contribuţie metodologică, deoarece specifică şi explică logica internă a modelului de dobândire de status. Chiar dacă acest model a fost criticat de anumiţi cercetători (de exemplu Featherman, 1981) ca fiind prea cantitativ şi descriptiv, totuşi are o influenţă importantă asupra descrierii poziţiei indivizilor în societate prin prisma variabilelor pe care este bazat (ocupaţie şi educaţie), variabile utile pentru explicarea diferenţierilor socio-economice într-o ţară fostă socialistă, cum este România. Acest model ne ajută să înţelegem cum şi în ce măsură statusul dobândit într-o anumită etapă a vieţii influenţează perspectivele pe care indivizii le au în etapele următoare. Mă concentrez asupra acestor aspecte văzute prin prisma claselor sociale ca o dimensiune a structurii sociale. În plus, etnicitatea poate să constituie un factor explicativ important în procesul de dobândire de status din România (Verdery, 1985; Emigh şi Szelenyi, 2000). Cu toate acestea, nu pot folosi această variabilă în lucrarea mea, datorită schemei de eşantionare naţionale prin care grupurile de respondenţi (de exemplu, maghiari şi romi) nu formează sub-eşantioane reprezentative pentru populaţiile din care provin. Prin urmare, pornesc de la următoarea întrebare de cercetare: Cum şi în ce măsură statusul social şi economic anterior al individului explică statusul(urile) sale ulterioare? Pentru a răspunde, abordez problematica din mai multe unghiuri. În primul rând, am în vedere procesul de dobândire de status pentru întreaga populaţie şi,

apoi, pentru diferite clase sociale. După acestea prezint şi discut diferenţele dintre cele cinci cohorte de indivizi şi închei cu o secţiune de concluzii.

Este important de văzut modul în care a fost descris procesul de dobândire (realizare) de status în primii ani din era post-comunistă. Astfel, una dintre lucrările relevante pentru spaţiul central şi est-european este cea a Paulei Tufiş. Ea analizează schimbările care au avut loc în relaţiile dintre componentele statusului social la zece ani după căderea comunismului (Tufiş, 2010). Are în vedere, la momentul 1999, ţări precum Cehia, Polonia, Ungaria şi România, pe care le compară cu SUA prin prisma relaţiilor dintre o serie de variabile care, în mod tradiţional, compun statusul individului: origine socială, educaţie, ocupaţie şi venit. Pe baza unor modele path demonstrează că există o similaritate a efectelor originii sociale asupra educaţiei, ocupaţiei şi venitului între statele din Europa Centrală şi de Est şi SUA. Apoi, arată că, în partea de Europa analizată, legătura dintre educaţie şi ocupaţie este încă mai puternică decât în America, lucru valabil şi pentru legătura dintre educaţie şi venit. Un alt rezultat interesant este cel legat de balanţa dintre statusul dobândit (realizat) şi cel moştenit. Aici aflăm că, în 1999, există dovezi statistice care indică o relaţie de tip realizare, mai degrabă decât moştenire (în diada educaţie-ocupaţie), pentru Europa Centrală şi de Est, spre deosebire de SUA, unde cel mai important efect statistic este unul de tip moştenire în relaţia origine socială-educaţie (Tufiş, 2010). Este important de avut în vedere faptul că toate aceste rezultate sunt înţelese într-o cheie critică, astfel că, într-o lucrare ulterioară, autoarea testează dacă socialismul a produs procese de dobândire de status similare în Europa Centrală şi de Est şi dacă aceste efecte sunt diferite de cele reprezentate de modelul vestic, chestionând şi unitatea tendinţelor unui astfel de model. Totodată, introduce în explicaţii o serie de factori de context, precum cei ce ţin de regimurile socialiste, post-socialiste sau de procesul de industrializare, factori care pot influenţa dobândirea de status (Tufiş, 2012). Deşi demersul meu, în analiza statusului respondenţilor, este (mai) limitat ca extindere doar la un model, de acum clasic, şi doar la

spațiul românesc, este important de văzut cum şi dacă s-au schimbat tendințele la peste o decadă de la sfârşitul anilor '90.

Modelul de dobândire de status propus de Blau şi Duncan (1967, 2008), pe care am ales să îl folosesc şi pentru cazul României actuale, se bazează pe cinci variabile:

X - statusul tatălui;

V - educația tatălui;

U - educația respondentului;

W - primul status ocupațional al respondentului;

Y - ultimul status ocupațional al respondentului.

Variabilele U şi V sunt exprimate în ani de educație. Deoarece în chestionar variabila *ultimul nivel de educație absolvit* este una ordinală, am efectuat o transformare liniară în ani (după cum se poate vedea în primul tabel al Anexei A). Sunt conştient de faptul că, uneori, acelaşi nivel de educație pentru tată şi pentru respondent, poate să însemne lucruri diferite în termeni de ani de educație, dar, cu toate acestea, tendința de creştere pentru ambele este similară. În plus, pentru transformarea nivelului de educație superioară în ani, am fost nevoit să folosesc media anilor de educație, deoarece tipuri diferite de specializări în educație superioară necesită ani diferiți de şcolarizare (între 3 şi 6 la nivel de licență). Variabilele de status X, W şi Y sunt toate codate conform Indexului Socio-Economic Internațional al statusului ocupațional (ISEI) propus de Ganzeboom et al. (1992, 2010). Am realizat analize doar cu indivizi care au avut cel puțin o ocupație; prin urmare, cei care nu au avut un loc de muncă la momentul anchetei au fost clasificați în funcție de ultima lor ocupație. Cu toate acestea, am fost nevoit să exclud din analize indivizii care nu au avut un loc de muncă niciodată (ex. persoane casnice, studenți). Ocupațiile luate din Clasificare Ocupațiilor din România (COR) au primit valori conform cu ISEI (valori care oscilează între 0 şi 96). Pentru a explica modul în care au dezvoltat ISEI, Ganzeboom et al. (1992) explică:

> „Procedura noastră operațională este o consecință directă a conceptului de ocupație ca motor ce converteşte educația în venit: scalăm ocupațiile astfel încât să captureze cât mai mult din influența (indirectă)

a educației asupra veniturilor (câştigurilor). SEI este definit ca o variabilă ce intervine între educație şi venit şi maximizează efectul indirect al educației asupra venitului şi minimizează efectul direct (...). Avantajele procedurii noastre comparativ cu altele mai vechi sunt pur şi simplu date de: (a) se elimină complet relația logică cu prestigiul şi (b) astfel avem o interpretare mai clară a SEI."

La fel ca şi Blau, Duncan şi Tyree (2008) nu fac nicio asumpție legată de prioritatea lui V relativ la X, deoarece problematica nu este legată de cariera tatălui, ci de cea a respondentului. Prin urmare, măsurătorile sunt contemporane din punctul de vedere al respondentului. Pentru aceiaşi autori, U ar trebui să fie ulterior celor două măsurători de status, şi astfel să fie susceptibil de a fi influențat de acestea, o observație validă pentru cazul României. O altă asumpție a lui Blau şi Duncan este că W (primul status ocupațional al respondentului) are loc după U (educație respondentului). În cele mai multe cazuri, această propoziție este adevărată pentru contextul românesc, dar trebuie abordată cu atenție în cazul ultimelor cohorte unde găsim o posibilitate tot mai mare ca W să nu apară după U, ci în acelaşi timp. Ca şi succesiune în timp, sunt de acord cu cercetătorii menționați că, atât U, cât şi W, îl preced pe Y. Sumarizând, modelul acestor autori poate fi reprezentat în felul următor, chiar dacă are o viziune oarecum idealizată asupra liniarității temporale: (V, X) - (U) - (W) - (Y).

Tabelul 1: ***Corelații între variabilele de status***

	Y	W	U	X	V
(Y) Statusul respondentului - ultima ocupație	-	.820**	.672**	.395**	.446**
(W) Statusul respondentului - prima ocupație		-	.642**	.400**	.434**
(U) Educația respondentului în ani			-	.429**	.585**
(X) Statusul tatălui				-	.549**
(V) Educația tatălui în ani					-

***** p<0.01; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

Înainte de a intra în problematica modelului de dobândire de status pentru România, un prim pas este cel de a prezenta corelațiile dintre cele cinci variabile (Tabelul 1). Corelațiile simple măsoară magnitudinea brută a efectului variabilei antecedente asupra celei de care este urmată (Blau, Duncan şi Tyree 2008). Prima valoare este de r_{YW} = .820 şi prin ea înțelegem că o creştere cu o abatere standard în statusul de la primul loc de muncă produce (direct sau indirect) o creştere de 0.8 abateri standard în statusul de la ultimul loc de muncă. Aceste corelații reprezintă efectul brut pe care o variabilă o are asupra altei variabile. Corelația r_{XV} nu este ordonată direcțional, deoarece nu am făcut nicio asumpție legată de ordinea temporală a educației şi statusul tatălui. Putem observa că r_{XV} = .549 este mai mică decât corelația corespunzătoare cazului respondentului r_{YU} = .672, prin urmare creşte influența educației asupra statusului în timp, în cazul respondenților, comparativ cu părinții lor. Totuşi, Blau, Duncan şi Tyree (2008) sugerează să interpretăm cu atenție acest rezultat, deoarece V şi X nu reprezintă o cohortă de bărbați, pe care noi i-am denumit "tați". În acest caz, sunt o categorie de indivizi care au copii născuți între 1917 (cel mai în vârstă respondent) şi 1985 (cel mai tânăr). Autorii, în descrierea societății americane din 1962, arată că dacă X este cauza inițială, ne putem concentra pe măsura în care influența sa asupra lui Y este transmisă cu ajutorul influenței anterioare asupra W. Mai mult, în termeni de efecte brute, există o ordonare clară a influențelor asupra primei ocupații: $r_{WU} > r_{WX} > r_{WV}$. Pentru România, acest şir are o altă ordine: $r_{WU} > r_{WV} > r_{WX}$, deoarece ocupația tatălui pare să aibă o influență mai mare decât statusul social al acestuia asupra primului status ocupațional al respondentului. Acest lucru este valabil şi pentru ultimul status ocupațional al individului. În plus, r_{UX} este mai mic decât r_{UV}, deoarece educația tatălui are o influență mai mare decât statusul său asupra educației respondentului. Principala variabilă pe care încercăm să o explicăm (Y) este mai puternic influențată de primul status al respondentului (r_{YW} = .812) decât de educația acestuia (r_{YU} = .672).

Tabelul 2: ***Modelul de dobândire de status pentru întreaga populație***

	Model 1 - Const. X			Model 2 - Const. U			Model 3 - Const. W			Model 4 - Const. Y		
	B	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**
V	1.563*	.037	.549*	.435*	.013	.494*	.113	.059	.032	.023	.045	.006
X	22.267*	.326		.050*	.005	.162*	.172*	.019	.138*	.037*	.014	.028*
U	-	-	-	6.360*	.142		2.370*	.063	.570*	.997*	.057	.228*
W	-	-	-	-	-	-	6.060*	.698		.694*	.013	.660*
Y	-	-	-	-	-	-	-	-	-	.865	.537	
	R^2 = .301			R^2 = .338			R^2 = .438			R^2 = .710		

V - educația tatălui; X - statusul tatălui; U - educația respondentului;
W - primul status ocupațional al respondentului;
Y - ultimul status ocupațional al respondentului; *p<0.05;

Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

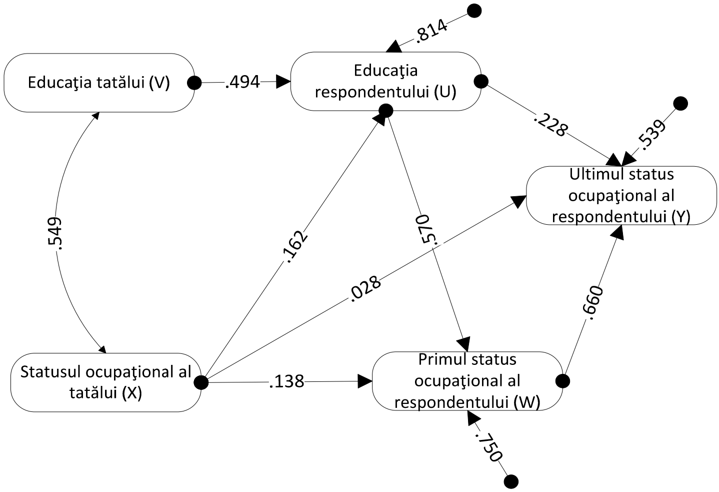

Figura 1: ***Coeficienții path pentru procesul de dobândire de status din România Bazat pe modelul lui Blau şi Duncan (1967, 2008)***

Tabelul 2 şi Figura 1 prezintă coeficienții path din modelul de bază pentru procesul de dobândire de status din România. Cifrele din Figura 1 sunt rezultatele Beta, valorile standardizate. Fiecare model din Tabelul 2 explică o variabilă dependentă diferită prin introducerea succesivă a altor valori explicative, independente. Pentru primul model, variabila dependentă este statusul tatălui explicat prin educația acestuia. În cel de-al doilea model educația respondentului este explicată prin educația şi statusul social al tatălui. În cel de-al treilea model, primul status ocupațional al respondentului este explicat prin educația acestuia şi prin educația şi statusul tatălui individului. În ultimul model, care este şi cel mai complex, ultimul status ocupațional al respondentului este prezentat prin prisma primului său status ocupațional, a educației sale, dar şi a educației şi statusului ocupațional al tatălui acestuia. Influențele care sunt semnificative din punct de vedere statistic sunt incluse în Figura 1. Această metodologie este aplicată şi pentru analiza pe clase şi pe cohorte.

Blau, Duncan şi Tyree (2008) descriu acest model general şi arată că legătura dintre V şi X este reprezentată printr-o linie curbată cu două capete de săgeată pentru a fi diferențiată de celelalte linii care reprezintă coeficienții path. De asemenea, intenția din spatele acestei reprezentări este de a arăta că educația şi ocupația tatălui sunt corelate nu doar pentru că una o afectează pe cealaltă, ci şi pentru că în spatele ambelor există cauze comune. În plus, serveşte la însumarea tuturor surselor de corelare dintre X şi V şi pentru indicarea faptului că explicarea acestora nu este problema pe care o avem în vedere. Liniile directe care merg dinspre o variabilă înspre alta reprezintă influențe directe (sau nete). Simbolul pentru coeficienții path este P_{YW} şi are un indice dublu. Primul indice este variabila de la capătul săgeții, variabila care trebuie explicată (Y în exemplul de mai sus) şi cealaltă variabilă care o cauzează pe prima, variabila independentă (X în acest caz). Avem de asemenea câteva linii cărora le lipseşte sursa. Acestea sunt valori path reziduale şi reprezintă toate celelalte influențe asupra variabilei pe care o avem în vedere, incluzând cauze pe care nu le surprindem sau nu le măsurăm, erori de măsurare şi abateri ale relației reale de la liniaritate şi aditivitate, proprietăți care sunt asumate în cazul acestei analize (Blau, Duncan şi Tyree 2008).

Pentru a evalua importanța fiecărui coeficient path din model, autorii sugerează că, înainte de a construi diagrama, trebuie să cunoaştem sau să presupunem o ordonare cauzală a variabilelor observate. Această informație este exterioară sau a priori în raport cu datele, care descriu doar asocieri şi corelații. Schema cauzală trebuie să fie completă, trebuie să introducă toate cauzele. Putem să obținem o completitudine formală prin reprezentarea cauzelor nemăsurate ca şi factori reziduali, despre care presupunem că nu sunt corelați cu ceilalți factori ce caracterizează variabila care ne interesează. Astfel putem efectua un test de adecvare al datelor, pentru a afla dacă acestea explică satisfăcător corelațiile observate între variabilele măsurate. Pentru realizarea acestui test, conform lui Blau şi Duncan şi Tyree (2008), folosim teorema fundamentală a analizei path, care ne arată cum să obținem corelația dintre oricare două variabile din

sistem pe baza coeficienților path şi a corelațiilor care intră în diagramă. De exemplu:

$$r_{YX} = p_{YX} + p_{YU}r_{UX} + p_{YW}r_{WX} \text{ şi } r_{WX} = p_{WX} + p_{WU}r_{UX}$$

Atunci când coeficienții path sunt estimați corect şi nu există inconsistențe în diagramă, corelațiile calculate cu ajutorul unei formule trebuie să fie egale sau suficient de apropiate de corelațiile observate. Întreaga ecuație pentru r_{YX} este:

$$r_{YX} = P_{YX} + P_{YU}P_{UX} + P_{YU}P_{UV}r_{VX} + P_{YW}P_{WX} + P_{YW}P_{WU}P_{UX} + P_{YW}P_{WU}P_{UV}r_{VX}$$

$$r_{YX} = .028 + (.228)*(.162) + (.228)*(.494)*(.549) + (.660)*(.138) + (.660)*(.570)*(.162) + (.228)*(.570)*(.494)*(.549) \Rightarrow r_{YX} = .028 + .037 + .062 + .091 + .061 + .102 = .381$$

Valoarea calculată este $r_{YX} = .381$ şi este apropiată $r_{YX} = .395$.

Dacă ne uităm la Figura 1, printre cei mai mari coeficienți path îi regăsim pe cei reziduali, adică variabile pe care nu le-am măsurat. Blau şi Duncan (2008) cred că valorile reziduale ale coeficienților path sunt doar o reprezentare convenabilă a măsurii în care cauzele măsurate din sistem nu reuşesc să explice variația variabilelor dependente. Reziduul este obținut din coeficientul de determinație, ca de exemplu: dacă $R^2_{Y(WUX)}$ este pătratul corelației multiple a lui Y cu cele trei variabile independente, atunci valoarea reziduală pentru Y este $\sqrt{1 - R^2Y(WUX)}$. Totuşi, mărimea reziduului nu este cel mai bun indicator pentru validitatea interpretării cauzale. O serie de explicații ne pot ajuta pentru a înțelege acest punct de vedere:

> „Sociologii sunt adesea dezamăgiți de mărimea reziduurilor, crezând că acestea sunt o măsură a succesului lor în "explicarea" fenomenului pe care îl studiază. Prea rar se gândesc la ce ar însemna să trăieşti într-o societate în care am putea veni cu o explicație aproape perfectă pentru variabila dependentă prin studierea unor variabile cauzale cum sunt ocupația tatălui sau educația respondentului. În astfel de societăți ar fi adevărat că unii sunt "destinați pentru sărăcie aproape de la naştere... de statutul economic sau ocupația părinților" (Orshansky, 1963). Alții, în mod evident, ar fi "destinați" pentru bogăție sau spre circumstanțe modeste. Prin nici un fel de efort personal nu ar reuşi să îşi îmbunătățească material cursul destinului, nicio schimbare, în bine sau în rău, nu ar putea modifica un rezultat predestinat” (Blau, Duncan şi Tyree, 2008).

Cum interpretăm corelațiile şi coeficienții path şi care este diferența dintre acestea? Corelația r_{YX} = .395 (efectul brut) înseamnă că o schimbare de o abatere standard în statusul tatălui (X) produce o schimbare de aproape 0.4 abateri standard în ultimul status ocupațional al respondentului (Y). Coeficientul path P_{YX} =.028 (efectul direct sau net) ne spune că aproape 7% (care este proporția lui P_{YX} din r_{YX}) din acest efect brut este un rezultat al influenței directe pe care X o are asupra lui Y. Restul (.395 - .028 = .367) este efectul indirect via U şi W. În acest caz, ultimul status al respondentului este cel mai mult influențat de educația sa şi de statusul său şi mai puțin de statusul tatălui. Prin urmare, aici dobândirea de status este mai puternică decât moştenirea acestuia. Suma tuturor efectelor indirecte este dată de diferențele dintre corelațiile simple şi coeficienții path care leagă două variabile. După cum am demonstrat, în acest caz, efectele indirecte asupra lui Y sunt substanțiale, comparativ cu efectul direct. Blau şi Duncan susțin că pentru a preciza efectele indirecte de-a lungul unui lanț cauzal, trebuie întâi să multiplicăm coeficienții path din lanț. Procedura constă în a localiza pe diagramă variabilele dependente de interes şi apoi să mergem înapoi de-a lungul căilor (săgeților) şi să îl legăm de cea mai apropiată variabilă şi astfel să excludem cauzele. În această mişcare putem schimba direcția de mers o singură dată, după regula „întâi, înapoi şi apoi înainte". Ca şi exemplu, putem evalua efectul educației respondentului (U) asupra primului său status ocupațional (W). Vedem, întâi, că r_{WU} = .642, acesta fiind efectul brut şi P_{WU} = .570, adică efectul indirect. Efectele indirecte pot fi aflate parcurgând următoarele căi: de la W înapoi la X şi apoi înainte la U şi de la W înapoi la X şi apoi înapoi la V şi înainte la U:

$$r_{WU} = P_{WU} + P_{WX} P_{UX} + P_{WX} r_{XV} P_{UV} .$$

Sau cu cifre: .570 + (.138)*(.162) + (.138)*(.549)*(.494) = .629, o valoare apropiată de cea observată r_{WU} = .642. Totuşi, anumite efecte indirecte rămân neexplicate de aceste căi care trec prin X şi V.

REZULTATE PENTRU CLASE

Tabelul 3: ***Corelații între variabilele de status – clasa privilegiată***

	Y	W	U	X	V
(Y) Statusul respondentului - ultima ocupație	-	.464**	.569**	.103*	.200**
(W) Statusul respondentului - prima ocupație		-	.400**	.180**	.213**
(U) Educația respondentului în ani			-	.204**	.355**
(X) Statusul tatălui				-	.628**
(V) Educația tatălui în ani					-

***** p<0.01; *p<0.05; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

Următoarele tabele prezintă relația dintre statusul social al tatălui şi cel al respondentului, într-o manieră comparativă, pe baza unui sistem agregat în trei clase sociale. Pentru clasele privilegiate – angajatori, manageri, profesionişti/experți – ultimul status ocupațional al respondentului este influențat puternic de educația sa şi apoi de primul său status ocupațional. Această ordine de influențe este inversată la nivelul întregii populații, prin urmare, pentru această clasă, educația este o variabilă esențială în reproducerea structurilor interne (Tabelul 3). Mai tehnic, o creştere cu o abatere standard în nivelul de educație a respondentului (U) produce o creştere de mai mult de jumătate de abatere standard în ultimul status ocupaționl al respondentului (Y) şi aproape jumătate de abatere standard în primul status ocupațional (W). Totodată, Y este în mai mare măsură influențat de educația tatălui, decât de statusul social al acestuia (Tabelul 3). După cum era de aşteptat, W primeşte cea mai mare influență din partea lui U, iar U din partea lui V. Trebuie să ținem cont de faptul că variabilele sunt ordonate secvențial, şi acest lucru îmi permite să vorbesc despre direcția influențelor în contextul interpretării unor corelații care măsoară magnitudinea efectelor brute ale variabilelor antecendente asupra celor consecvente.

Tabelul 4: *Modelul de dobândire de status – clasa privilegiată*

	Model 1 - Const. X			Model 2 - Const. U			Model 3 - Const. W			Model 4 - Const. Y		
	B	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**
V	2.617*	.144	.628*	.170*	.026	.349*	.069	.182	.020	.002	.019	.004
X	14.539*	1.707		-.001	.006	-.012	.073	.042	.089	-.004	.004	-.046
U	-	-	-	13.968*	.258		2.788*	.298	.400*	.381*	.033	.455*
W	-	-	-	-	-	-	15.249*	4.496		.036*	.005	.303*
Y	-	-	-	-	-	-	-	-	-	62.052*	.469	
	R^2 = .394			R^2 = .117			R^2 = .191			R^2 = .406		

***V** - educația tatălui; **X** - statusul tatălui;*
***U** - educația respondentului;*
***W** - primul status ocupațional al respondentului;*
***Y** - ultimul status ocupațional al respondentului;*

p<0.05; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

În Tabelul 4 şi Figura 2 prezint coeficienţii path pentru modelul de dobândire de status pentru clasa privilegiată (angajatori, manageri, profesionişti/experţi). Ultimul status al respondentului este influenţat cel mai puternic direct de educaţia sa (U) şi apoi de primul său status (W). Influenţa directă a statusului tatălui (X) nu este semnificativă în cazul clasei privilegiate. U are o influenţă directă importantă asupra lui W şi tot U este puternic direct legat de V. Pentru a evalua efectele indirecte, putem observa că, de exemplu, corelaţia r_{YW} = .464 (efectul brut) înseamnă că o schimbare cu o abatere standard în W produce o schimbare de aproape 0.5 unităţi (abateri standard) asupra ultimului status ocupaţional al respondentului (Y). Coeficientul path P_{YW} =.303 (efectul direct sau net) ne arată că aproape 65% din efectul brut este un rezultat al influenţei indirecte a lui W asupra lui Y. Restul (.464 - .303 = .142) este efectul indirect mediat de educaţie (U). Cu alte cuvinte, pentru clasa privilegiată, relaţia dintre primul şi ultimul status ocupaţional al individului este mediată semnificativ de educaţia acestuia. Dacă avem în vedere, din nou, efectul educaţiei respondentului (U) asupra primului său status (W), aflăm că efectul brut este de r_{WU} = .400, iar cel direct (net) este P_{WU} = .400. Efectele indirecte pot fi găsite mergând pe următoarele căi: de la W înapoi la X şi apoi înainte spre U şi de la W înapoi spre X apoi în spate spre V şi înainte către U. Totuşi, în acest caz, efectele indirecte nu sunt semnificative din punct de vedere statistic, prin urmare efectul brut este acelaşi cu cel net. Din nou, reziduurile au valori mari, astfel că variabilele nemăsurate de acest model dau seama, într-o măsură semnificativă, de variabilele dependente din modele (Y, W şi U).

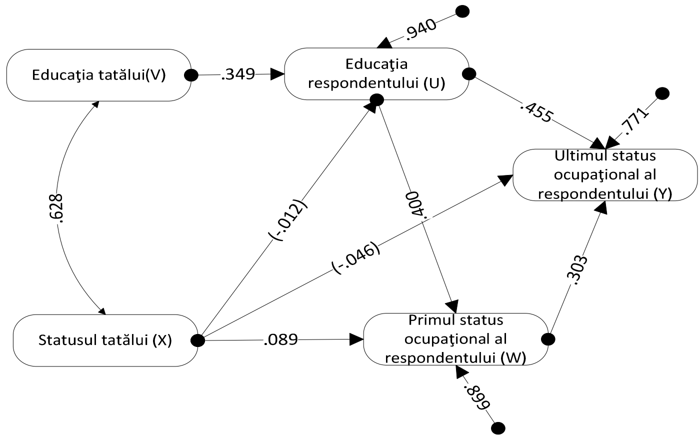

Figura 2: ***Coeficienții path pentru procesul de dobândire de status – clasa privilegiată***

Tabelul 5: ***Corelații între variabilele de status - clasa de mijloc***

	Y	W	U	X	V
(Y) Statusul respondentului - ultima ocupație	-	.649**	.352**	.201**	.189**
(W) Statusul respondentului - prima ocupație		-	.367**	.224**	.200**
(U) Educația respondentului în ani			-	.324**	.395**
(X) Statusul tatălui				-	.458**
(V) Educația tatălui în ani					-

***** p<0.01; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

Pentru clasa de mijloc (supervizori, angajați pe cont propriu, tehnicieni şi funcționari, muncitori calificați şi lucrători în servicii şi comerț - Tabelul 5), din nou, primul status al respondentului (W) are cel mai mare efect brut asupra ultimului său status (r_{YW} = .649). Y mai este influențat de educație (U), statusul tatălui (X) şi apoi de educația tatălui (V). W este afectat întai de U şi apoi de X şi V, pe când U corelează cel mai puternic cu educația tatălui (V). În clasa de mijloc, influența educației tatălui asurpa statusului acestuia (r_{XV} = .458) este mai ridicată decât infleunța educației respondentului, atât

asupra primului său status (r_{WU} = .367), cât şi asupra ultimului status (r_{YU} = .352). Mai mult, putem observa că primul status al respondentului este mai puternic influențat de educația şi statusul tatălui, decât este ultimul status al respondentului ($r_{WX} > r_{YX}$ şi $r_{WV} > r_{YV}$). Prin urmare, pe măsură ce indivizii se mută de la prima spre ultima ocupație, statusul tatălui devine tot mai puțin important şi alte variabile explică acest rezultat. Una dintre aceste variabile este educația respondentului, care funcționează ca o plasă de siguranță şi îl protejează pe individ împotriva mobilității descendente (Jecan şi Pop, 2012).

Tabelul 6: ***Modelul de dobândire de status - clasa de mijloc***

	Model 1 - Const. X			Model 2 - Const. U			Model 3 - Const. W			Model 4 - Const. Y		
	B	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**
V	1.347*	.055	.458*	.189*	.013	.312*	.066	.065	.024	.012	.048	.005
X	23.513*	.488		.038*	.004	.186*	.097*	.021	.101*	.021	.016	.024
U	-	-	-	9.277*	.146		1.595*	.101	.343*	.557*	.079	.133*
W	-	-	-	-	-	-	15.938*	1.163		.525*	.016	.585*
Y	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12.345*	.896	
	R^2 = .210			R^2 = .185			R^2 = .160			R^2 = .431		

V - educația tatălui; X - statusul tatălui;
U - educația respondentului;
W - primul status ocupațional al respondentului;
Y - ultimul status ocupațional al respondentului;

$p<0.05$; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

Tabelul 6 şi Figura 3 redau coeficienții path pentru modelul de dobândire de status, aplicat asupra celei mai numeroase clase - clasa de mijloc. În acest caz, pentru ultimul status al individului (Y), efectul direct cel mai important provine din partea primului său status (W), iar statusul tatălui, din nou, nu are o influență semnificativă. Cu alte cuvinte, efectul brut (corelația) lui W asupra lui Y este r_{YW} = .649, cu un efect direct P_{YW} = .585, care reprezintă 90% din efectul brut, iar efectul indirect este de .649 - .585 = .064 şi este explicat de educația individului şi statusul tatălui. În clasa de mijloc, pentru W cea mai importantă influență directă o are U, urmat de X. Efectul indirect aici este: (r_{WU} = .367) - (P_{WU} = .343) = .024. Calitatea modelului, ca şi în celelalte cazuri, poate să fie evaluată prin utilizarea unei formule precum:

$$r_{WU} = P_{WU} + P_{WX}\, P_{UX} + P_{WX}\, r_{XV}\, P_{UV}$$

sau cu numere: r_{WU} = .343 + .019 + .016 = .378. Această valoare este apropiată de cea observată r_{WU} = .367. Educația respondentului este cel mai bine exprimată prin educația şi statusul tatălui. Şi în acest caz, reziduurile sunt mari, dar pentru U şi Y sunt mai mici, comparativ cu clasa privilegiată.

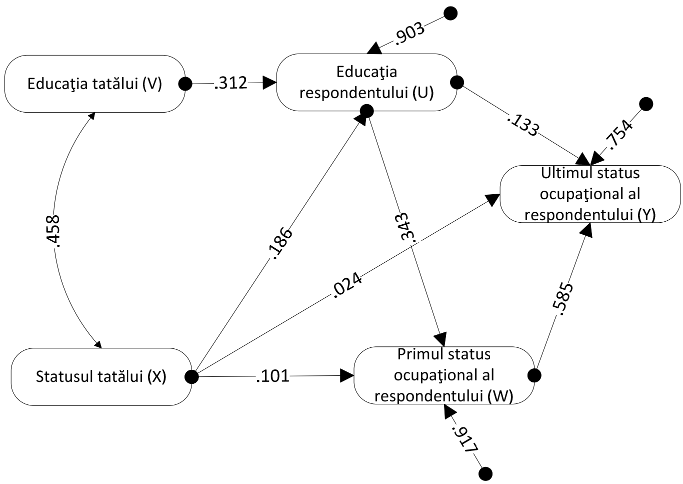

Figura 3: ***Coeficienții path pentru procesul de dobândire de status – clasa de mijloc***

Tabelul 7: Corelații între variabilele de status - clasa precară (de jos)

	Y	W	U	X	V
(Y) Statusul respondentului - ultima ocupație	-	-.150**	-.316**	-.201**	-.202**
(W) Statusul respondentului - prima ocupație		-	.376**	.125**	.181**
(U) Educația respondentului în ani			-	.305**	.509**
(X) Statusul tatălui				-	.346**
(V) Educația tatălui în ani					-

***** p<0.01; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

Clasa precară (muncitori necalificați şi fermieri/țărani) evidențiază câteva tendințe diferite comparativ cu celelalte categorii (Tabelul 7). În primul rând, observăm că toate valorile explicative pentru ultimul status al individului sunt negative. Corelația (sau efectul brut) r_{YW} = -.150 scoate în evidență faptul că o creştere cu o abatare standard a primului status ocupațional al individului (W) duce la o scădere cu 0.15 abateri standard pentru ultimul său status (Y). Pentru r_{YU} = -.316, descreşterea este şi mai semnificativă, de 0.3 abateri standard. De asemenea, variabilele ce țin de statusul şi ocupația tatălui au efecte brute importante şi negative asupra lui Y. Cu alte cuvinte, pentru cei mai puțin privilegiați membri ai societății din România, variabilele explicative au valori mai mici, mai puțină educație şi un status inferior la origine. Cu toate acestea, primul status ocupațional al respondentului corelează semnificativ cu educația sa, dar şi cu educația şi statusul tatălui, iar educația respondentului (U) este bine explicată de V şi X. Toate aceste rezultate conturează o realitate diferită pentru această clasă, comparativ cu altele. Mai precis, dacă la determinarea primului status ocupațional al individului sunt esențiale educația sa (scăzută) precum şi educația şi statusul tatălui (inferioare), în determinarea ultimului status ocupațional al individului acestea au influențe semnificative, dar negative, astfel că Y precar nu este doar moştenit, ci şi dobândit şi, astfel, există posibilitatea (mică) de a se muta într-o altă clasă.

Tabelul 8: ***Modelul de dobândire de status - clasa precară***

	Model 1 - Const. X			Model 2 - Const. U			Model 3 - Const. W			Model 4 - Const. Y		
	B	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**
V	.704*	.079	.346*	.454*	.038	.453*	-.040	.070	-.026	.001	.007	.005
X	25.818*	.482		.078	.019	.158*	.011	.031	.015	-.010*	.003	-.143*
U	-	-	-	3.265*	.525		.572*	.069	.375*	-.035*	.007	-.243*
W	-	-	-	-	-	-	23.332*	.907		-.003	.004	-.033
Y	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26.270*	.129	
	R^2 = .120			R^2 = .280			R^2 = .135			R^2 = .107		

V - educația tatălui; X - statusul tatălui;
U - educația respondentului;
W - primul status ocupațional al respondentului;
Y - ultimul status ocupațional al respondentului;

****p<0.05; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

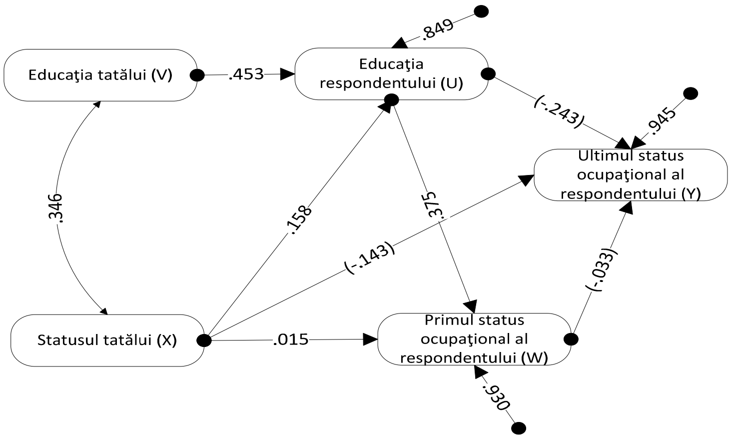

Figura 4: ***Coeficienții path pentru procesul de dobândire de status – clasa precară***

După cum am anticipat din corelații, în cazul clasei de jos/precare, mulți dintre coeficienții path din modelul de dobândire de status sunt negativi. Cel mai important impact asupra ultimului status ocupațional al respondentului (Y) îl are educația acestuia (Y) şi statusul tatălui său (X), dar acestea sunt efecte negative directe. O observație importantă aici este că primul status (W) nu mai are o influență semnificativă statisitic pentru Y. Putem testa acest model folosind toate căile prin care se poate ajunge de la X la Y:

$$r_{YX} = P_{YX} + P_{YU}P_{UX} + P_{YU}P_{UV}r_{VX} + P_{YW}P_{WX} + P_{YW}P_{WU}P_{UX} + P_{YW}P_{WU}P_{UV}r_{VX}$$

sau r_{YX} = -.143 + (-.038) + (-.038) + (-.001) + (-.002) + (-.002) = -.224, care explică suficient de bine corelația observată între cele două variabile r_{YX} = -.201. Cel mai important efect direct asupra lui W este cel a lui U (P_{WU} = .375) şi este egal cu efectul brut, deoarece variabila intermediară X nu este semnificativă statistic. Se mai impune o observație, şi anume că pentru această clasă socială reziduurile sunt cele mai mari şi doar 11% din varianța variabilei Y este explicată de variabilele independente intrate în model (R^2 = .107). Prin urmare, alte variabile nemăsurate au o influență importantă asupra probabilității de a dobândi acest status precar.

Interpretările de până acum au avut în vedere doar diferențele înțelese în termeni de coeficienți path (beta) observabili în interiorul fiecărei clase sociale. Pentru o înțelegere mai profundă, trebuie să ne concentrăm asupra diferențelor dintre clasele sociale, care creează tendințe cauzale între variabilele explicate (dependente) şi cele explicative (independente). Pentru aceasta, în continuare mă bazez pe coeficienții nestandardizați B din fiecare model (ecuație de regresie).

Modelul 1: Prima ecuație, în cazul tuturor celor trei clase sociale, prezintă legătura dintre educația şi statusul tatălui (ca variabilă dependentă). Deşi acest model nu e central argumentării mele, ne oferă o primă imagine asupra relației dintre cele două variabile. Rolul educației tatălui (V) în determinarea statusului său (X) scade de la clasa privilegiată înspre cea precară.

Modelul 2: În cea de a doua ecuație, folosesc X şi V pentru a explica educația repondentului (U). Pentru clasa privilegiată şi cea precară, doar educația tatălui are o influență semnificativă. Totuşi, această influență este mai mare în clasa precară decât în cea privilegiată. În cazul clasei de mijloc, atât X cât şi V influențează semnificativ variabila V. O altă observație necesară este că nivelul educației scade semnificativ de la clasa privilegiată (a = 13.9) la cea precară (a = 3.2).

Modelul 3: Cea de a treia ecuație explică primul status ocupațional al individului, în funcție de statusul tatălui (X), educația acestuia (V) şi educația respondentului (U). U este cel mai important factor explicativ pentru W, indiferent de clasa socială. Totuşi, această educație are o influență mai puternică pentru clasa privilegiată, urmată de cea de mijloc şi apoi de cea precară. Este important de evidențiat că, în clasa de mijloc, statusul tatălui condiționează, într-o manieră importantă, W.

Modelul 4: Am construit acest model mai complex pentru a prezenta ultimul status ocupațional al respondentului (Y) pe baza tuturor celorlalte variabile. Pentru clasa privilegiată şi cea de mijloc, Y primeşte influențe semnificative din partea variabilelor care caracterizează direct individul (U şi W) şi nu dinspre variabilele ce caracterizează tatăl individului. Aceste influențe sunt mai mari în clasa de mijloc, comparativ cu cea privilegiată. Prin urmare, aparent,

aceste două clase pot fi caracterizate mai degrabă de un proces de dobândire, decât de unul de moştenire de status. Pentru cei mai puţin privilegiaţi, cele mai importante influenţe asupra lui Y vin dinspre educaţia individului şi statusul tatălui, chiar dacă toţi coeficienţii ***b*** sunt negativi. Cu alte cuvinte, a fi în clasa precară sau a fi sărac este un rezultat direct al unui trecut precar, dublat de o educaţie scăzută.

REZULTATE PENTRU COHORTE

Secţiunea aceasta are rolul de a prezenta modelul de dobândire de status pentru cele cinci cohorte de indivizi. Mă aştept ca diferenţele dintre cohorte să fie mai puţin importante decât cele dintre clasele sociale şi să găsesc tendinţe congruente, chiar dacă valorile coeficienţilor path vor fi diferite.

Tabelul 9: ***Corelaţii între variabilele de status - născuţi până în 1939***

	Y	W	U	X	V
(Y) Statusul respondentului - ultima ocupaţie	-	.858**	.692**	.412**	.413**
(W) Statusul respondentului - prima ocupaţie		-	.641**	.402**	.377**
(U) Educaţia respondentului în ani			-	.402**	.477**
(X) Statusul tatălui				-	.451**
(V) Educaţia tatălui în ani					-

***** p<0.01; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

În Tabelul 9 găsim corelaţiile dintre variabilele incluse în model, acestea fiind şi efectele brute de interacţiune între aceste variabile. Aici, ca şi în celelate cazuri, direcţia influenţelor rămâne aceeaşi. În această cohortă de indivizi, ultimul status ocupaţional (Y) este influenţat puternic de primul status (W) şi de educaţia individului. De asemenea, influenţele ce vin din partea tatălui (X şi V) sunt semnificative. Educaţia rămâne un factor important în explicarea primului sau ultimului status ocupaţional al respondentului sau statusul tatălui (r_{XV} = .451). Totodată, educaţia individului corelează puternic şi semnificativ cu educaţia şi statusul tatălui.

Tabelul 10: ***Modelul de dobândire de status - născuți până în 1939***

	Model 1 - Const. X			Model 2 - Const. U			Model 3 - Const. W			Model 4 - Const. Y		
	B	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**
V	1.255*	.101	.451*	.438*	.046	.374*	.158	.145	.042	.162	.099	.041
X	24.047*	.645		.096*	.016	.229*	.202*	.049	.151*	.046	.034	.033
U	-	-	-	3.624*	.472		1.850*	.122	.565*	.692*	.100	.202*
W	-	-	-	-	-	-	12.708*	1.460		.724*	.029	.696*
Y	-	-	-	-	-	-				2.921*	1.053	
	R^2 = .204			R^2 = .269			R^2 = .441			R^2 = .769		

V - educația tatălui; X - statusul tatălui;
U - educația respondentului;
W - primul status ocupațional al respondentului;
Y - ultimul status ocupațional al respondentului;

****p<0.05; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

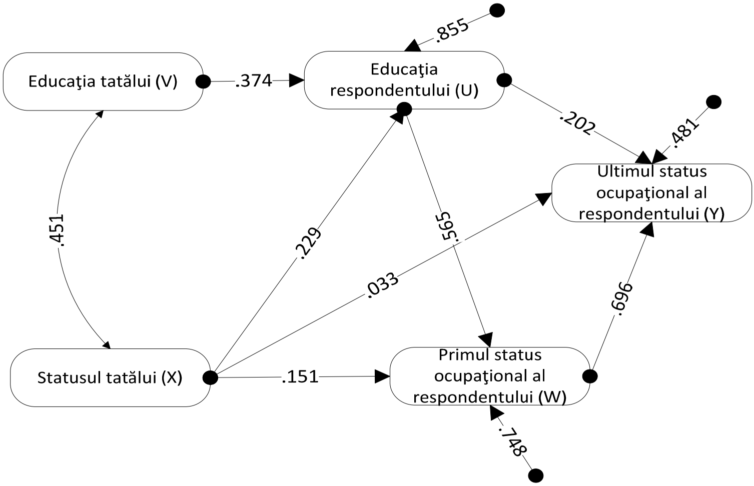

Figura 5: ***Coeficienții path pentru procesul de dobândire de status – născuți până în 1939***

Primul lucru care atrage atenția în Figura 5 şi Tabelul 10 este că avem reziduuri mai mici comparativ cu cele care apar în rândul diferitelor clase sociale. De asemenea, coeficienții de determinare (R^2) sunt mai mari, deci avem modele mai bine specificate şi saturate de variabilele independente. În explicarea relației dintre ultimul status ocupațional al respondentului şi celelalte variabile, pot să presupun că dobândirea de status e mai pregnantă decât moştenirea, deoarece W şi U influențează semnificativ şi direct Y, lucru care nu este valabil pentru X şi V. În plus, 81% din efectul brut al lui W asupra lui Y (r_{YW} =.858) este reprezentat de efectul direct a lui W asupra lui Y (P_{YW} =.696), restul (.858 - .696 = .162) este efectul indirect via educația respondentului (U). Primul status al respondentului este cel mai bine exprimat prin educația sa (P_{WU} = .565). Efectele indirecte ale relației dintre U şi W pot fi găsite pe baza următoarelor rute: de la W înapoi la X şi înainte la U şi de la W înapoi la X şi înapoi la V apoi înainte la U:

$$r_{WU} = P_{WU} + P_{WX}\, P_{UX} + P_{WX}\, r_{XV}\, P_{UV}.$$

Cu cifre: .565 + (.151)(.229) + (.151)(.451)(.372) = .565 + .035 + .025 = .625, o valoare apropiată de cea observată de r_{WU} = .641. Cu

toate acestea, rămân o serie de efecte indirecte care nu sunt explicate de aceste rute și care trec prin X şi V. Ca de obicei, educația respondentului este cel mai bine explicată prin educația tatălui şi apoi prin statusul acestuia.

Tabelul 11: ***Corelații între variabilele de status – născuți între 1940-1954***

	Y	W	U	X	V
(Y) Statusul respondentului – ultima ocupație	-	.857**	.677**	.343**	.421**
(W) Statusul respondentului – prima ocupație		-	.666**	.347**	.424**
(U) Educația respondentului în ani			-	.319**	.484**
(X) Statusul tatălui				-	.489**
(V) Educația tatălui în ani					-

***** p<0.01; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

În generația născută în perioada celui de Al Doilea Război Mondial şi la începutul regimului comunist (1940-1954), cel mai mare efect brut asupra statusului respondentului de la ultima ocupație (Y) îl are din nou statusul de la prima ocupație (W), urmat de educația acestuia (U). De asemenea, ultimul status al respondentului are rădăcini şi în statusul ocupațional şi educația tatălui acestuia. Al doilea status al individului e explicat, în primul rând, prin educația acestuia şi apoi prin educația şi statusul tatălui. U este explicat de V (educația tatălui) şi X (statusul tatălui), variabile între care există o corelație puternică. Din nou, observăm importanța educației în specificarea atât a statusului tatălui, cât şi al individului.

Tabelul 12: ***Modelul de dobândire de status - născuți între 1940-1954***

	Model 1 - Const. X			Model 2 - Const. U			Model 3 - Const. W			Model 4 - Const. Y		
	B	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**
V	1.380*	.077	.489*	.437*	.031	.441*	.385*	.117	.097*	.044	.087	.010
X	23.831*	.533		.039*	.011	.111*	.156*	.038	.113*	.047	.028	.031
U	-	-	-	6.775*	.320		2.404*	.110	.587*	.817*	.100	.187*
W	-	-	-	-	-	-	5.477*	1.341		.758*	.024	.711*
Y	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-.189	1.004	
	R^2 = .239			R^2 = .255			R^2 = .476			R^2 = .749		

V - educația tatălui; X - statusul tatălui;
U - educația respondentului;
W - primul status ocupațional al respondentului;
Y - ultimul status ocupațional al respondentului;

****p<0.05; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

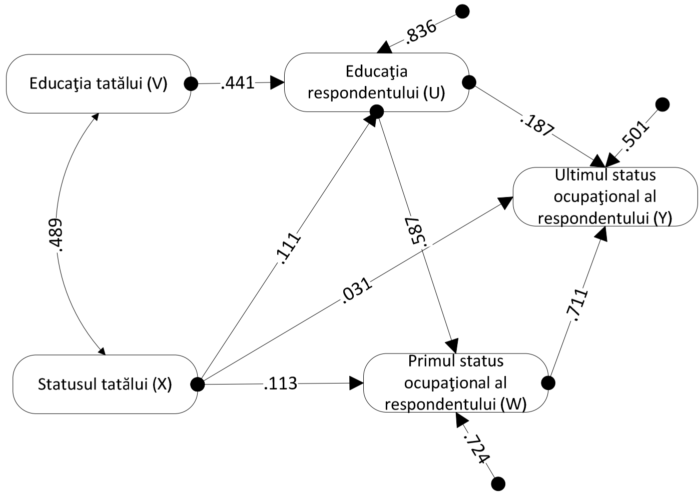

Figura 6: ***Coeficienții path pentru procesul de dobândire de status – născuți între 1940-1954***

Similar cu cazul primei generații, şi aici (Figura 6 şi Tabelul 12) ultimul status al individului e cel mai bine prezentat prin relația directă cu primul său status ocupațional (83% din efectul brut este reprezentat de cel direct) şi apoi cu educația sa (28% din efectul brut este reprezentat de cel direct). Relația cu statusul tatălui este una puțin intensă şi nesemnificativă statistic (P_{YX} = .031), care explică doar 9% din efectul brut al lui X asupra lui Y (r_{YX} = .343), restul (.312) este un efect indirect apărut în mişcarea spre X prin U şi W. Revenind la exemplul influenței educației asupra primului status, aflăm că unei creşteri cu o unitate pentru U, îi corespunde o creştere de aproape 0.7 unități pentru W (valoarea observată r_{WU} = .666). Relația directă dintre cele două este P_{WU} = .587, deci 88% din efectul brut este reprezentat de cel direct. Efectul indirect este de 12% sau .666 - .587 =.079. Cu acelaşi exemplu putem testa validitatea diagramei cauzale corespunzătoare acestui model:

$$r_{WU} = P_{WU} + P_{WX} P_{UX} + P_{WX} r_{XV} P_{UV} .$$

Sau cu cifre: .587 + .013 + .024= .624. Diferența dintre valoarea observată şi cea calculată r_{WU} poate fi explicată cu ajutorul

variabilelor intermediare ce țin de tatăl respondentului, anume X şi V. Coeficientul de determinare, R^2, ne spune că variabilele independente explică 75% din varianța variabilei dependente (Y), deci un procent foarte important şi astfel avem, din nou, un model bine saturat de variabilele independente.

Tabelul 13: ***Corelații între variabilele de status - născuți între 1955-1966***

	Y	W	U	X	V
(Y) Statusul respondentului - ultima ocupație	-	.763**	.633**	.334**	.374**
(W) Statusul respondentului - prima ocupație		-	.635**	.301**	.345**
(U) Educația respondentului în ani			-	.371**	.473**
(X) Statusul tatălui				-	.490**
(V) Educația tatălui în ani					-

**** p<0.01; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii**

Corelațiile pentru cei născuți între 1955 şi 1966 se încadrează în tendințe similare celor din generațiile anterioare, dar putem observa o scădere în valorile acestor efecte brute. Primul status ocupațional rămâne principalul determinant pentru statusul actual al respondentului (r_{YW} = .763). Următoarea variabilă care explică Y este educația individului (r_{YU} = .633), urmată de educația tatălui (r_{YV} = .374) şi statusul acestuia (r_{YX} = .334). Primul status al respondentului este puternic influențat de educația sa, de educația tatălui său şi apoi de statusul ocupațional al tatălui. Educația respondentului este, în primul rând, influențată de educația tatălui şi apoi de statusul acestuia. Statusul tatălui poate fi determinat, în bună măsură, de educația sa.

Tabelul 14: Modelul de dobândire de status - născuți între 1955-1966

	Model 1 - Const. X			Model 2 - Const. U			Model 3 - Const. W			Model 4 - Const. Y		
	B	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**
V	1.414*	.085	.490*	.270*	.025	.361*	.059	.123	.016	.101	.107	.025
X	22.990*	.706		.054*	.009	.210*	.091*	.041	.071*	.066	.036	.048
U	-	-	-	7.919*	.272		3.090*	.156	.607*	1.201*	.167	.219*
W	-	-	-	-	-	-	-.566	1.766		.638*	.031	.597*
Y	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-1.037	1.546	
	R^2 = .240			R^2 = .249			R^2 = .416			R^2 = .620		

V - educația tatălui; X - statusul tatălui;
U - educația respondentului;
W - primul status ocupațional al respondentului;
Y - ultimul status ocupațional al respondentului;

****p<0.05; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

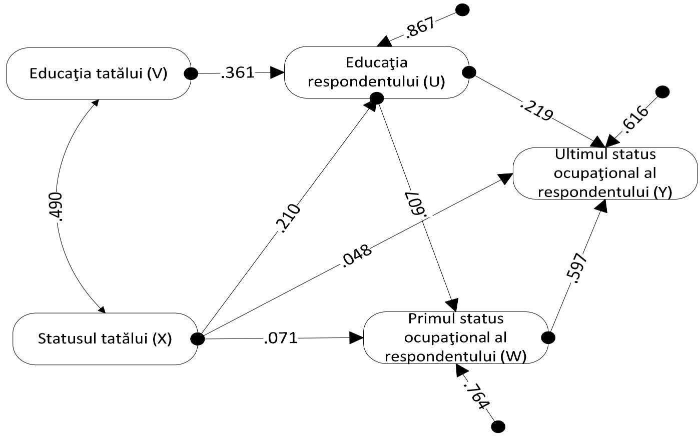

Figura 7: ***Coeficienții path pentru procesul de dobândire de status – născuți între 1955-1966***

În cazul acestei cohorte (1955-1966), reziduurile sunt mai mari decât în primele două cohorte şi astfel variabilele intrate în model explică ceva mai puțin din varianța variabilei dependente (valorile coeficienților de determinație sunt mai mici). Prin urmare, modelele sunt mai puțin saturate, comparativ cu cohortele anterioare. Din nou, ultimul status ocupațional al respondentului este cel mai bine specificat de primul său status, prin urmare, efectul direct (coeficientul path =.597) reprezintă 78% din efectul brut. Totodată ultimul status educațional al individului este explicat de educația acestuia și efectul direct (coeficientul path =.219) reprezintă 35% din efectul brut. Putem efectua în acest caz un test de adecvare a modelului prin explicarea tuturor relațiilor (directe şi indirecte) dintre Y şi X:

$$r_{YX} = P_{YX} + P_{YU}P_{UX} + P_{YU}P_{UV}r_{VX} + P_{YW}P_{WX} + P_{YW}P_{WU}P_{UX} + P_{YW}P_{WU}P_{UV}r_{VX}$$

sau numeric: r_{YX} =.048 + .046 + .039 + .042 + .076 + .064 = .315.

Valoarea calculată este din nou apropiată de cea observată (r_{YX} =.334), diferențele sunt legate de variabilele intermediare ce explică ultimul status ocupațional (V, U şi X). Adecvarea modelului o evaluam cu ajutorul exemplului obişnuit al $r_{WU} = P_{WU} + P_{WX}\,P_{UX} +$

P_{WX} r_{XV} P_{UV}. Valoarea calculată aici este r_{WU} = .637, o valoarea foarte apropiată de cea observată r_{WU} =.635, prin urmare avem din nou o reprezentate precisă în diagrama din Figura 7. În plus, după cum era deja de aşteptat, U are cea mai mare influenţă asupra lui W, iar asupra lui U, educaţia tatălui (V) are cel mai puternic efect direct.

Tabelul 15: ***Corelaţii între variabilele de status – născuţi între 1967-1976***

	Y	W	U	X	V
(Y) Statusul respondentului - ultima ocupaţie	-	.766**	.709**	.373**	.445**
(W) Statusul respondentului - prima ocupaţie		-	.658**	.423**	.456**
(U) Educaţia respondentului în ani			-	.459**	.543**
(X) Statusul tatălui				-	.544**
(V) Educaţia tatălui în ani					-

***** p<0.01; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

Am putea folosi cohorta 1967-1976 drept referinţă, deoarece este un rezultat direct al politicilor demografice impuse de regimul Ceauşescu la sfârşitul lui 1966. În Tabelul 15 prezint corelaţiile simple (efectele brute) între cele cinci variabile folosite în modelul de dobândire de status. O creştere cu o unitate în primul status ocupaţional al respondentului (W) duce la o creştere de aproape 0.8 unităţi (abateri standard) în ultimul status ocupaţional al individului (Y). Y este de asemenea bine specificat prin relaţia sa cu educaţia individului (U), dar şi cu educaţia (V) sau statusul tatălui (X). Pe de altă parte, o creştere cu o abatere standard a lui U duce la o creştere cu 0.65 abateri standard pentru W. În plus, X şi V sunt semnificativ corelate cu W şi ajută, totodată, la descrierea educaţiei respondentului. În fine, şi între X şi V este o corelaţie mare şi semnificativă statistic.

Tabelul 16: *Modelul de dobândire de status - născuți între 1967-1976*

	Model 1 - Const. X			Model 2 - Const. U			Model 3 - Const. W			Model 4 - Const. Y		
	B	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**
V	1.747*	.095	.544*	.312*	.025	.418*	.458*	.133	.115*	.060	.114	.015
X	20.616*	.918		.055*	.008	.235*	.109*	.039	.090*	-.017	.033	-.014
U	-	-	-	7.612*	.263		3.140*	.173	.575*	1.885*	.175	.331*
W	-	-	-	-	-	-	-6.026*	1.857		.575*	.030	.552*
Y	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-4.053*	1.581	
	R^2 = .295			R^2 = .337			R^2 = .481			R^2 = .664		

***V** - educația tatălui; **X** - statusul tatălui;*
***U** - educația respondentului;*
***W** - primul status ocupațional al respondentului;*
***Y** - ultimul status ocupațional al respondentului;*

p<0.05; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii

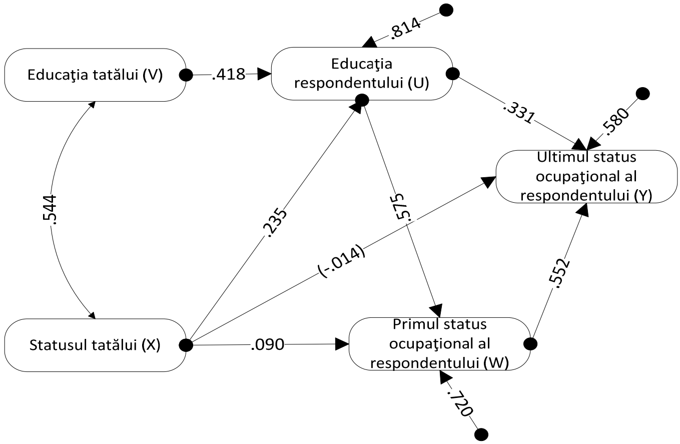

Figura 8: ***Coeficienții path pentru procesul de dobândire de status – născuți între 1967-1976***

Interpretarea datelor din Tabelul 16 şi Figura 8 evidențiază o valoare negativă a coeficientului path dintre Y şi X (P_{YX} = -.014). Chiar dacă nu este semnificativ statistic, este un semn al scăderii influenței statusului tatălui asupra ultimului status al respondentului, comparativ cu cohortele anterioare. Principalele efecte directe asupra lui Y rămân aceleaşi: primul status ocupațional şi educația individului care sunt mai asemănătoare, ca valoare absolută, decât în celelalte cohorte. Cu alte cuvinte, influența directă a lui W asupra lui Y reprezintă 72% din efectul brut, iar influența directă a lui U pentru Y este 47% din efectul brut (corelația) care leagă aceste variabile. Revin la exemplul de descompunere a tuturor relațiilor, directe şi indirecte, dintre Y şi X pentru a evalua calitatea modelului din Figura 8:

$$r_{YX} = P_{YX} + P_{YU}P_{UX} + P_{YU}P_{UV}r_{VX} + P_{YW}P_{WX} + P_{YW}P_{WU}P_{UX} + P_{YW}P_{WU}P_{UV}r_{VX}$$

sau cu cifre: r_{YX} = -.014 + .078 + .075 + .050 + .075 + .072 = .336.

Avem din nou o valoare calculată apropiată de cea observată, deci un model potrivit pentru a descrie procesul de dobândire de status. Pentru a urmări şi mai bine firul argumentării, legătura dintre W şi U este una importantă (P_{WU} = .575), lucru ce reiese şi din calcul

$r_{WU} = P_{WU} + P_{WX}\ P_{UX} + P_{WX}\ r_{XV}\ P_{UV}$ egal cu .616, o valoare ce se distanțează puțin de cea observată (r_{WU} = .658), lucru explicabil prin intervenția variabilelor ce țin de statusul tatălui. Reziduurile, care dau seama de varianța nemăsurată, sunt din nou destul de mari. Cu toate acestea, 66% din varianța lui Y este explicată de valorile variabilelor incluse în model.

Tabelul 17: ***Corelații între variabilele de status – născuți între 1977-1985***

	Y	W	U	X	V
(Y) Statusul respondentului - ultima ocupație	-	.834**	.672**	.387**	.425**
(W) Statusul respondentului - prima ocupație		-	.623**	.394**	.409**
(U) Educația respondentului în ani			-	.408**	.616**
(X) Statusul tatălui				-	.555**
(V) Educația tatălui în ani					-

***** p<0.01; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

Ultima generație cuprinde cei mai tineri respondenți. În cazul acestora, procesul de mobilitate socială (îl influențează şi este influențat de cel de dobândire de status) este încă unul intens. Prin urmare, procesul de dobândire de status poate fi prezentat doar ca un „stop-cadru", o imagine validă la momentul anchetei. Şi aici există similarități cu generațiile precedente, pentru că ultimul status ocupațional al respondentului primeşte o influență semnificativă din partea primului său status şi apoi din partea educației pe care individul o are. De asemenea, influența brută a statusului tatălui (măsurată prin X şi prin V) asupra educației respondentului (U) reprezintă o surpriză, deoarece este cea mai consistentă dintre toate cohortele. Acest rezultat poate fi explicat şi prin faptul că pentru aceşti indivizi tineri, primul status corespunde în mare măsură şi cu ultimul, deoarece cei mai mulți dintre ei sunt la început de carieră ocupațională şi sunt generația ai cărei părinți este probabil să fie încă activi pe piața muncii. Mai mult, influența educației tatălui (V) asupra statusului tatălui este cea mai ridicată în această generație. Prin urmare, educația îşi menține un rol foarte important în timp.

Tabelul 18: ***Modelul de dobândire de status – născuți între 1977-1985***

	Model 1 - Const. X			Model 2 - Const. U			Model 3 - Const. W			Model 4 - Const. Y		
	B	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**	**B**	**S.E**	**Beta**
V	2.299*	.128	.555*	.554*	.037	.534*	-.087	.206	-.018	-.102	.142	-.020
X	13.906*	1.468		.028*	.009	.110*	.206*	.043	.178*	.029	.030	.024
U	-	-	-	6.019*	.375		2.737*	.188	.562*	1.337*	.151	.265*
W	-	-	-	-	-	-	1.388	2.200		.695*	.028	.671*
Y	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-2.534	1.522	
	R^2 = .308			R^2 = .363			R^2 = .412			R^2 = .743		

V - educația tatălui; X - statusul tatălui;
U - educația respondentului;
W - primul status ocupațional al respondentului;
Y - ultimul status ocupațional al respondentului;

****p<0.05; Sursa: baza de date STRATSOC 2010, calcule proprii***

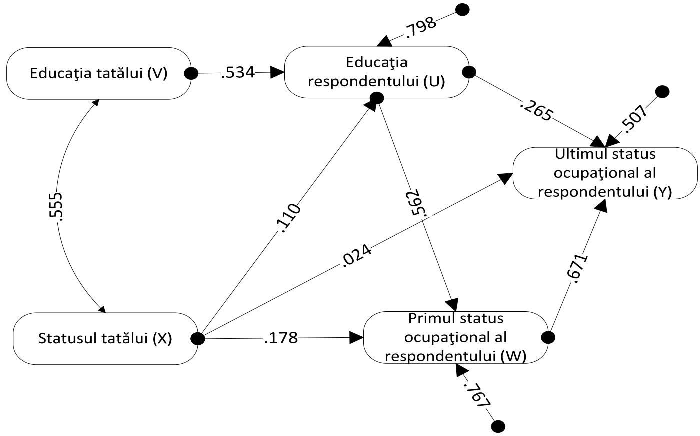

Figura 9: ***Coeficienții path pentru procesul de dobândire de status – născuți între 1977-1985***

În modelul construit pentru această ultimă cohortă de oameni (Tabelul 18, Figura 9), reziduurile, deşi încă importante, descresc comparativ cu generația anterioară (cu excepția celui pentru W), şi coeficientul de determinare explică 74% din varianța ultimului status ocupațional al individului, prin introducerea tuturor variabilelor independente în model. Influența statusului tatălui (X) asupra ultimului status al respondentului (Y) rămâne mică şi nesemnificativă, dar poate fi specificată cu ajutorul unor variabile ce intermediază această relație, cum sunt, pe de o parte, primul status ocupațional al respondentului (W) care are o influență directă importantă asupra lui Y (P_{YW} = .671), şi reprezintă 80% din efectul brut şi, pe de altă parte, educația individului are un efect direct mai mic (P_{YU} = .265) adică 39% din efectul brut a lui U asupra lui Y, restul fiind efecte indirecte, mediate. Exemplul meu obişnuit are în vedere relația dintre primul status ocupațional al respondentului şi educația acestuia, caracterizată de o legătură directă intensă (P_{WU} = .562) care explică 90% din efectul brut (r_{WU} = .623). Efectul indirect, mediat de X şi V, are o valoare mică de această dată (.623 - . 562 =.061). Evaluez calitatea adecvării modelului propus pe baza relației dintre W şi U: $r_{WU} = P_{WU} + P_{WX} P_{UX} + P_{WX} r_{XV} P_{UV}$ sau cu cifre r_{WU} = .562 + .020 +

.053 = .635. Această valoare calculată este ceva mai mare decât corelația observată între cele două, datorită efectelor indirecte, dar modelul este suficient de bine saturat. Similar cu cazul claselor sociale, interpretez rezultatele pentru cohorte, comparând cele patru modele (ecuațiile de regresie) între generații, folosind coeficienții nestandardizați.

Modelul 1: În prima ecuație, statusul tatălui (X) este explicat de educația acestuia (V). Rezultatele mele arată că rolul lui V în explicarea lui X creşte de la o generație la alta.

Modelul 2: Cea de a doua ecuație explică educația respondentului (U), în funcție de statusul tatălui (X) şi educația acestuia (V). Relația dintre acestea este una semnificativă, din punct de vedere statistic, în fiecare generație. Rolul lui V în determinarea lui U scade de la prima până la cea de a treia cohortă (a indivizilor născuți între 1955 şi 1966) şi creşte în ultimele două cohorte. Statusul tatălui influențează educația respondentului, cel mai puțin în ultima generație şi cel mai mult în prima. Astfel că statusul socio-economic al tatălui (exprimat atât prin X cât şi prin V), rămâne un vector important de determinare a educației respondentului, cu V ocupând un rol privilegiat în acest sens.

Modelul 3: În cel de-al treilea model, primul status ocupațional al respondentului (W) este variabila dependentă şi explicată de statusul tatălui (X), educația tatălui (V) şi educația individului (U). Primul lucru pe care îl observăm este că în cea de-a doua cohortă (1940-1954) şi în cea de-a patra (1967-1976) toate aceste variabile sunt semnificative,din punct de vedere statistic. Cu alte cuvinte, găsim similarități între două generații născute în contexte socio-istorice dificile: prima în timpul celui de Al Doilea Război Mondial şi la începutul regimului comunist, iar cealaltă este un rezultat al unor politici de inginerie demografică a regimului comunist. În aceste generații, W este explicat într-o manieră aproape similară de X şi V, pe când U este ceva mai mare în generația 1967-1976. În celelalte trei cohorte de indivizi, W este determinat direct doar de X şi U. Influența statusului tatălui asupra primului status al individului scade în primele trei cohorte şi creşte în ultimele două. Educația

determină tot mai mult primul status, pe măsură ce trece timpul, cu excepția ultimei cohorte. În ultima cohortă, traiectoriile ocupaționale sunt mai scurte şi o parte dintre cei care lucrează sunt cuprinşi încă în sistemul educațional, astfel educația nu a reuşit încă să îşi pună suficient amprenta asupra statusului socio-economic al indivizilor.

Modelul 4: În acest model, leg ultimul status al respondentului (Y) de toate celelalte variabile. În toate cele cinci cohorte, Y este semnificativ influențat de educație (U) şi de primul status ocupațional (W). Prin urmare, pentru Y, cele mai importante influențe sunt legate de performanțele şi performările sale din trecut, deci statusul dobândit, şi nu cel moştenit, reprezentat de statusul şi ocupația tatălui, care au un impact redus şi acționează, mai degrabă, ca proxy-uri. Rolul lui U în determinarea lui Y creşte în fiecare cohortă, cu excepția celei din urmă, datorită scurtelor cariere ocupaționale. W exercită influențe semnificative şi mari în fiecare cohortă.

CONCLUZII

Condițiile de viață avute de individ încă de la naştere au o influență importantă în procesul de dobândire de status în România. Cu alte cuvinte, familia din care provine individul contează mult şi îi influențează traiectoria viitoare. Chiar şi aşa, putem introduce o serie de nuanțe. Astfel, cei mai importanți determinanți pentru ultimul status ocupațional al individului sunt statusul său anterior, urmat de educația sa. Această educație joacă un rol important şi în explicarea primului său status ocupațional. În schimb, educația respondentului este influențată atât de educația tatălui, cât şi de statusul socio-economic al acestuia. Prin urmare, am un model general în care ultimul/actualul status al respondentului este explicat într-o manieră semnificativă (71%; $r^2= 0.71$) de variabile exogene, precum sunt cele legate de statusul şi educația respondentului şi tatălui acestuia.

Acest model general (cel mai complex) suferă o serie de modificări când este aplicat indivizilor din diferite clase sociale. Astfel, pentru cei privilegiați, ultimul status ocupațional este puternic

influențat, în primul rând, de educația lor şi abia apoi de primul status socio-economic. În cazul clasei de mijloc, ultimul status ocupațional este în primul rând influențat de primul status şi apoi de educația respondentului. Pentru clasa precară, toate influențele asupra ultimului status sunt negative, dar cea mai mare este dată de educație, deoarece o educație precară – cu cea mai mare probabilitate – îl blochează pe individ într-o poziție dezavantajată. Dacă cei privilegiați şi cei din clasa de mijloc urmează o tendință comună a unui status mai degrabă dobândit, deoarece ultimul lor status e influențat doar de primul şi de educația lor, în cazul celor mai puțin privilegiați statusul este mai degrabă moştenit, deoarece e puternic influențat de cel al tatălui şi de educația tatălui. Altfel spus, această categorie moşteneşte condiția precară, dezavantajată şi viitorul devine şi mai complicat pentru ei. Aceste rezultate vin ca o nuanțare a observațiilor altor cercetători care vorbeau, pentru România anilor 1990, de o tendință de realizare de status, mai degrabă decât una de moştenire, poziția socială şi plasarea individului într-o anumită clasă având un rol explicativ important în acest caz.

Consider statusul individului (respondentului), şi nu cel al tatălui, ca fiind central cercetării mele, datorită faptului că ancheta a fost bazată pe respondenți care prezintă diverse aspecte ce țin de ei şi de familia lor. Aşadar, statusul social, descompus în elementele lui constitutive, şi analizat pe clase sociale, este mai fiabil decât cel pentru tații (sau alți membri ai familiei) respondenților. Cu alte cuvinte, am analizat procesul de dobândire de status în interiorul claselor sociale din România pentru a surprinde diferitele modalități de dobândire, fără să distribui clasa socială ca variabilă explicativă în acest proces. Prin urmare, cel mai complex model pentru clasa de mijloc este cel mai bine specificat de variabilele explicative din model, lucru observat şi pentru clasa privilegiată. Ultimul status precar este cel mai puțin explicat de variabilele din model şi pare să fie influențat, mai degrabă, de variabile exogene. O abordare complementară ar putea avea în vedere statusul individului legat de clasa socială a tatălui, pentru a putea prezenta diferite puncte de plecare, nu doar punctele de destinație ale indivizilor.

În ceea ce priveşte analiza cohortelor, din punctul de vedere al procesului de dobândire de status, am găsit o stabilitate remarcabilă în timp. În fiecare generație, efectele brute care determină ultimul status ocupațional al individului sunt, în această ordine: primul status ocupațional, educația individului, educația tatălui şi statusul tatălui. Mai mult, primul status socio-economic al respondentului (pentru toate cohortele) este influențat, în aceeaşi ordine, de educația sa, educația tatălui şi statusul tatălui. În acelaşi timp, educația respondentului, în fiecare cohortă, se bazează pe educația şi statusul tatălui. În ceea ce privește efectele directe, modul în care sunt explicate variabilele dependente, rămâne aproape acelaşi (cu nişte diferențe de valori) în cadrul fiecărei cohorte. Putem găsi o serie de excepții în cazul celui de al treilea model ce prezintă primul status ocupațional – pentru prima, a treia şi a cincea generație – doar în termeni de educație a respondentului şi status socio-economic al tatălui. În a doua şi a patra cohortă, pe lângă aceste variabile, modelul este specificat şi de educația tatălui.

Rezultatele cercetării mele pot fi revăzute pentru a explica şi mai bine cauzalitățile care leagă variabilele din modele, prin folosirea unor tehnici alternative de analiză, precum modelarea cu ajutorul ecuațiilor structurale. De asemenea, am putea include mai multe tipuri de măsurători, pentru fiecare variabilă din model, cu scopul de a reduce erorile de măsurare. O altă dezvoltare a argumentului meu poate să aibă în vedere diferențierile din interiorul clasei, nu doar între clase. Mai mult, cercetarea poate fi îmbunătățită prin introducerea de variabile suplimentare legate de ce am putea numi capitalul social şi cultural al indivizilor şi, astfel, să depăşim măsurătorile, relative simple, de educație şi prestigiu social (ocupațional). Pentru acest lucru, se pot folosi cercetările lui Bourdieu, iar controversele recente dintre Goldthorpe, Chan şi Mills, pe de o parte, și Savage, Devine et al., pe de altă parte, pot fi utile în clarificarea mizelor în diferențierea sau legarea clasei şi a statusului social.

CONSIDERENTE FINALE

Am început cercetarea având în minte o serie de întrebări al căror răspuns necesită tipuri diferite de analize şi interpretări. Acestea ne ajută să înțelegem felul în care clasele sociale sunt stratificate, modalitatea în care clasa socială din care facem parte influențează percepția noastră asupra diferențelor dintre indivizi, dar şi şansele pe care le avem în viață. Cu alte cuvinte, de-a lungul acestei lucrări încerc să înțeleg şi explic, având în vedere şi o perspectivă temporală (istorică), procesul de stratificare socială din România contemporană, cu ajutorul unei scheme de clasă care are la bază ocupația ca şi variabilă principală. În acest sens, am folosit o bază de date rezultată în urma proiectului „Structură de Clasă şi Stratificare Socială în România Contemporană" (STRATSOC, 2010), care conține un număr mare şi complex de variabile (chiar dacă nu exhaustiv), utile în explicarea realităților actuale din România. Am realizat diverse tipuri de analize statistice, plecând de la cele mai simple spre cele mai complexe, pentru a putea răspunde întrebărilor de cercetare propuse. Aceste întrebări vizează realități de tip macro-social motiv pentru care, uneori, am fost nevoit să adresez unele întrebări auxiliare la începutul capitolelor analitice pentru a oferi clarificări suplimentare interogațiilor principale. Cercetarea poate fi îmbunătățită prin diversificarea analizelor, atât calitative cât şi cantitative, care pot fi în măsură să întărească sau, dimpotrivă, să infirme rezultatele obținute. Mai mult, deşi nu face obiectul acestei cărți, o abordare comparativă, o descriere mai generoasă a contextului local-global, poate să aducă o perspectivă mai clară asupra tendințelor din România, legate de procesele de stratificare şi mobilitate socială, raportate la spațiul internațional.

Un lucru care trebuie avut în vedere: fiind o lucrare metodologică, capcana unor interpretări strict pozitiviste, insuficient contextualizate, rămâne mereu deschisă şi este posibil să mă las prins, uneori, în ea. Soluționarea chestiunii menționate o plasez atât

în interior, prin încercarea unor interpretări situate dincolo de limitările datelor (care vin şi ele cu o serie de riscuri), cât şi în exterior, spre ochiul critic al cititorului meu avizat. Apoi, un alt aspect important de menționat este legat de date. O analiză precum cea propusă de mine aici ar fi şi mai valoroasă dacă ar beneficia de noi date în cadrul unui panel, pentru comparabilitate. Datele secționale (chiar dacă fac comparații între cohorte) ne arată o imagine la moment care, deși este descrisă bine, lasă cititorul şi cercetătorul cu dorința de mai mult de o înțelegere în timp a fenomenelor. De asemenea, datele pot fi îmbunătățite prin utilizarea unor măsuri multiple pentru diverse aspecte, cu scopul de a reduce erorile de măsurare, lucru pe care am încercat să îl fac. Cu toate acestea, nu contest că încă mai pot fi făcute ajustări, de exemplu, prin utilizarea ecuațiilor structurale cu variabile latente în locul modelelor de regresie multiplă. O serie dintre aceste îmbunătățiri şi limitări au fost ridicate deja pe parcursul lucrării, iar altele vor apărea pe măsură ce înaintez în discutarea rezultatelor, în următoarele rânduri.

Cercetarea debutează cu prezentarea motivelor şi a necesității construirii unei noi scheme de clasă pentru România. Astfel, încerc să răspund la primele două întrebări legate de clasele sociale relevante pentru a reda situația actuală din România şi criteriile cele mai potrivite pentru a le crea. Am argumentat existența mai multor motive pentru folosirea unei noi clasificări. Primul, şi probabil cel mai intuitiv, este legat de schimbările sociale din societatea românească care aduc cu sine şi noi categorii ocupaționale. Aceste categorii prezintă noi realități care descriu România post-comunistă, în care inegalitățile au devenit tot mai pregnante, mai vizibile şi nu mai puteau fi capturate corespunzător de schemele de clasă anterioare. În plus, un sistem de clase bazat pe ocupații este o propunere legitimă, deoarece oferă posibilitatea explicării diferențelor inter-individuale modelate de apartenența socială. Acest lucru este posibil prin prisma criteriilor folosite în construirea claselor şi care au în vedere tipul de sector economic în care e încadrată munca, controlul asupra mijloacelor de producție, controlul asupra puterii de muncă a altora, dar şi abilitățile indivizilor.

Având în vedere aceste caracteristici, propun o nouă schemă, compusă din zece clase sociale: 1. angajatori (1.7%); 2. manageri (5.9%); 3. profesionişti/experţi (7.9%); 4. supervizori (11.1%); 5. angajaţi pe cont propriu (1.9%); 6. tehnicieni şi funcţionari (14.2%); 7. muncitori manuali calificaţi (26.5%); 8. lucrători în servicii şi comerţ (12.7%); 9. muncitori manuali necalificaţi (7.3%); 10. fermieri/ţărani (10.8%). După cum era de aşteptat, sectorul agricol din România este încă foarte important, un lucru similar cu situaţia din alte state post-socialiste (de exemplu Polonia). De asemenea, rezultatele preliminare arată că cele mai bune poziţii de clasă sunt ocupate de bărbaţi din mediul urban, iar cele mai proaste poziţii de clasă sunt ocupate majoritar de femei din mediul rural, cu excepţia notabilă a profesioniştilor-experţilor, o categorie preponderent alcătuită din femei. O trăsătură importantă şi utilă a clasificării propuse este dată de faptul că aceasta este comparabilă cu alte clasificări internaţionale bazate pe ocupaţii. În plus, acest sistem nou de clase sociale poate fi văzut ca o îmbunătăţire, o ameliorare a altor sisteme de clase, deoarece are în vedere condiţiile sociale locale. Ba mai mult, e bazat pe o serie de standarde internaţionale, acceptate la nivel mai larg, cum este şi cazul ISCO (Standardul Internaţional de Clasificare a Ocupaţiilor). Este, totodată, o schemă de clase sociale flexibilă şi poate fi agregată la diferite niveluri consistente cu interesul de cercetare. Totuşi, aceasta poate fi îmbunătăţită prin adăugarea de variabile suplimentare legate – de exemplu – de stilul de viaţă al indivizilor. De asemenea, consider că structura de clase propusă ar trebui testată şi pe alte date, presupunând că un set similar de variabile este disponibil, pentru re-construirea schemei de clase sociale, pentru a se verifica validitatea acesteia.

Următorul set de întrebări are în vedere stratificarea claselor sociale, întâi măsurată într-o manieră obiectivă şi apoi în una subiectivă, bazată pe percepţiile respondenţilor. Cu ajutorul analizelor, încerc să înţeleg mecanismele care produc stratificarea socială şi să surprind distincţiile temporale în modul în care clasele sociale sunt stratificate. Am măsurat stratificarea socială a claselor sociale cu ajutorul unor variabile bine cunoscute şi folosite în spaţiul internaţional,

cum sunt educația, venitul şi complexitatea muncii prestate. Această stratificare duce la inegalități profunde de oportunități, care sunt menținute de-a lungul istoriei. Acest lucru se întâmplă pentru că resursele, abilitățile şi mijloacele de producție sunt în posesia claselor de sus, precum sunt angajatorii/ antreprenorii, managerii şi chiar profesioniştii/experții. Aceste clase pot fi contopite într-o categorie privilegiată pe baza controlului pe care îl dețin asupra procesului de muncă, văzut în multiplele sale fațete. Categoriile privilegiate (prin prisma resurselor deținute) reuşesc să-şi mențină pozițiile în timp, chiar dacă, în termeni relativi, distanțele dintre clasele privilegiate şi cele mai puțin privilegiate (muncitori necalificați şi fermieri) au tendința de a scădea pe măsură ce înaintăm în istorie. În termeni absoluți, clasele sărace sunt cele mai marginalizate şi situația lor, raportat la celelalte clase sociale, rămâne cea mai proastă. Prin urmare, clasele marginalizate au cele mai mici valori în termenii indexului global de stratificare (IGS) propus şi distanța lor față de cei din clasele privilegiate este una foarte mare. Ca rezultat, aceste ultime două clase sociale împart o poziție precară şi timpul nu pare a aduce schimbări pozitive semnificative în poziția lor. Oamenii prinşi în aceste categorii rămân la distanțe sociale mari față de clasele privilegiate, dar şi de clasele plasate la mijlocul scalei.

Putem să împărțim categoriile din mijloc în două: o clasă de mijloc superioară şi una inferioară. Prima este compusă din supervizori, angajați pe cont propriu, tehnicieni şi funcționari. Aceştia au o creştere importantă în valoarea indexului global de stratificare în ultima cohortă, deci în rândul celor mai tineri indivizi. Distanțele sociale dintre supervizorii născuți în ultimele două cohorte (cele mai tinere) tind să fie mai mari față de cei născuți în primele trei cohorte. Angajații pe cont propriu au o evoluție sinuoasă în timp, în termeni de IGS: ajung la o poziție de top în perioade în care au loc schimbări urbane importante care creează o nouă structură de oportunități pentru această categorie. Tehnicienii şi funcționarii mențin o tendință de uşoară creştere în termeni de IGS, mai ales datorită nivelului lor de educație, care creşte în timp. Muncitorii calificați şi cei din servicii şi comerț pot fi considerați clasă de mijloc-jos, pe baza

indexului global de stratificare. Astfel, muncitorii calificați tind să aibă valori similare pentru IGS în timp şi se plasează la o distanță importantă de categoriile prezentate anterior. Lucrătorii din servicii şi comerț sunt asemănători cu muncitorii calificați, deși în cazul lor este vizibil progresul, având o distanță remarcabilă între prima şi ultima cohortă, în condițiile în care distanța față de alte clase sociale rămâne una substanțială. Chiar dacă identificăm variații temporale, clasa socială este o variabilă potrivită în explicarea diferențelor de educație şi complexitate a muncii dintre indivizi, dar influența sa asupra variației veniturilor este mai limitată. Ca o posibilă ameliorare a IGS, rezultatele pot fi testate prin introducerea altor variabile, folosite în alte abordări mai degrabă culturale, precum sunt cele ce descriu stilurile de viață ale indivizilor, consumul cultural sau domeniul de activitate, pentru a oferi doar câteva exemple.

Următorul pas în logica analizei mele a fost de a vedea modul în care indivizii care provin din diferite clase sociale percep inegalitățile sociale dintre ei şi – legat de aceasta – dacă aceste percepții se schimbă între generații. Poziționarea subiectivă în structura socială se referă la indivizii care se auto-poziționează la diferite niveluri în tipuri ipotetice de societăți. Astfel, cei privilegiați (aflați pe poziții mai bune în societate) au tendința de a se auto-poziționa ceva mai jos şi mai aproape de mijloc, iar cei din clasa precară ceva mai sus şi mai aproape de mijloc, comparativ cu măsurile obiective bazate pe educație, venit şi complexitate a muncii. Chiar şi aşa, diferențele dintre cei privilegiați şi cei precari rămân semnificative, deoarece cea mai mare parte dintre respondenți percep societatea din România ca fiind divizată de inegalități importante. Acest rezultat este, oarecum, congruent cu datele prezentate la începutul lucrării, unde, din punct de vedere al veniturilor, am văzut că cei mai mulți angajați români nu sunt nici măcar în clasa de mijloc. Este semnificativ, deoarece se pare că fațeta economică a socialului influențează modul de gândire a indivizilor şi devine un criteriu preponderent în încercarea de auto-plasare într-o clasă socială (chiar dacă cei mai mulți resimt „tentația clasei de mijloc”, după cum am arătat în concluziile capitolului despre poziționarea subiectivă a indivizilor). Totuşi,

economicul este doar una dintre fațetele socialului (socialității). Prin urmare, există unele opțiuni specifice claselor, în special din partea claselor despre care cred că sunt ceva mai închise decât altele. Mă refer, în primul rând, la muncitorii calificați care par să creadă mai mult decât alții într-o societate în care cei mai mulți indivizi se situează în vârf. Rezultatul ar trebui, totuși, să fie interpretat cu atenție, deoarece aceasta este cea mai numeroasă categorie din România. De asemenea, profesioniştii/experții declară, mai des decât era de aşteptat, că trăiesc într-o societate egalitară. O ipoteză care rămâne a fi testată este dată de faptul că aceste categorii au mai multe interacțiuni în interiorul clasei proprii decât în exteriorul acesteia, lucru care le poate influența opiniile despre societatea mai largă. Oricum, aceste rezultate trebuie considerate doar reziduale la observația principală conform căreia majoritatea indivizilor, indiferent de clasa socială de proveniență, cred că trăiesc într-o societate dominată de inegalități mari. Concluzionând, am găsit o stabilitate relativă în timp în ceea ce priveşte poziționarea indivizilor – atât într-o manieră subiectivă, cât şi în una obiectivă – în structura socială, pe baza clasei sociale din care fac parte.

Alte întrebări importante au legătură cu mobilitatea socială a indivizilor şi relația acesteia cu clasa socială. Aşadar, sunt interesat să descriu şi să înțeleg mobilitatea socială a diferitelor clase sociale, dar şi implicațiile temporale ale acesteia. Dintr-un punct de vedere general, analizele mele portretizează o societatea românească cu şanse diferite de mobilitate socială pentru categorii distincte (influențate şi de genul individului) şi cu o serie de fluctuații în timp. Astfel, gradul de reproducere a clasei este mai ridicat în cazul celor privilegiați comparativ cu cei mai puțin privilegiați, deoarece cei dintâi încearcă să îşi mențină pozițiile de putere, pe când cei din urmă încearcă să obțină poziții mai bune. Alte rezultate arată că angajatorii, managerii şi profesioniştii/experții (cei privilegiați) tind să devină tot mai importanți – în termeni de putere, influență şi număr – pe măsură ce trece timpul. Într-o manieră similară, alături de număr descreşte şi influența fermierilor, cei care reprezintă clasa precară. Acest lucru este o consecință a anilor de industrializare

sistematizată din perioada socialistă, care a dus la dislocarea multor ţărani din satele lor şi i-a transformat în muncitori manuali angajaţi în fabricile din oraşe. Ba mai mult, această clasă precară compusă din fermieri şi muncitori necalificaţi este puternic feminizată şi ruralizată. De asemenea, mobilitatea ascendentă are loc în special în rândul bărbaţilor, iar cea descendentă în rândul femeilor. În general, femeile par a fi mai afectate de mobilitatea structurală decât bărbaţii.

Ca şi o imagine generală, mobilitatea socială din cadrul fiecărei cohorte pare să fie mai degrabă una orizontală, având în vedere că indivizii se mişcă cel mai mult între clase similare ca educaţie şi venituri. Totuşi, dacă ţinem cont şi de o perspectivă istorică şi trecem de la cea mai în vârstă cohortă spre cea mai tânără, numărul celor care ajung să facă parte dintr-o clasă privilegiată este în creştere. Acest rezultat indică existenţa unor şanse mai mari de mobilitate ascendentă în timp, deci, o societate aparent mai deschisă. Astfel, în primele două cohorte, cei mai mulţi respondenţi fac parte din clasele cele mai puţin privilegiate, dar numărul lor e tot mai redus în cohortele de indivizi mai tineri. Oricum, este încă devreme să vorbim, într-o manieră categorică, despre faptul că cei din clasele precare au şanse mai bune de mobilitate ascendentă dacă fac parte din cohortele mai tinere. Pe de o parte, cei care fac parte din clasele mai sărace şi reuşesc să urce în clasele privilegiate fac parte, cel mai mult, din ultima cohortă de indivizi născuţi între 1977 şi 1985. Pe de altă parte, cel mai mic procent de reproducere a clasei precare este în cohorta 1955-1966 şi tinde să crească în generaţiile următoare. Din această cauză trebuie să folosim în analiză şi şansele relative de mobilitate care scot în evidenţă faptul că cei din clasele privilegiate tind să rămână în acestea, iar cei din clasele precare, cel mai bine reprezentaţi de fermieri îşi reproduc, de asemenea, structura de clasă. În plus, rezultatele analizelor ne mai arată că, în timp, există o descreştere a valorilor de mobilitate ascendentă şi o creştere a mobilităţii descendente, chiar dacă prima rămâne cea mai importantă.

Prin urmare, rezultatele evidenţiază faptul că cea mai mare mobilitate are loc între categorii similare pe care le putem caracteriza ca fiind clase de mijloc (supervizori, angajaţi pe cont propriu,

tehnicieni şi funcționari, muncitori manuali calificați şi lucrători în servicii şi comerț). Mai mult, segmente importante din rândul lor au posibilitatea de a ajunge în clasele privilegiate. Cu toate acestea, segmentele nu sunt egale în fiecare cohortă: cel mai mare este în cea mai în vârstă cohortă şi în cea de oameni născuți între 1967 şi 1976, iar cel mai mic este în cea mai tânără cohortă. Tot în generația cea mai recentă, fermierii ajung la un nivel maxim de auto-reproducere a structurilor interioare. Cu alte cuvinte, clasele privilegiate reuşesc, cu oarecare variații, să îşi mențină poziția, pe când cei precari se luptă pentru o poziție mai bună, dar fără un succes semnificativ, mişcarea (orizontală sau ascendentă) fiind mai pronunțată în rândul celor din clasa de mijloc. O viitoare elaborare a argumentului meu poate să se bazeze pe o perspectivă intrageneraţională asupra mobilității sociale, care poate arunca o lumină nouă asupra acestui proces. Totuşi, este nevoie de mai multe cazuri pentru acest tip de analize decât sunt disponibile în proiectul STRATSOC, cu atât mai mult dacă intenționez să folosesc şi o perspectivă istorică bazată pe cohorte de indivizi.

Ultimele două întrebări la care răspund în această carte sunt legate de procesul de dobândire de status social, analizat similar cu ce au făcut Blau şi Duncan (1967), într-o lucrare clasică deja. Mai precis, sunt interesat să găsesc diferențe între clasele sociale în procesul de dobândire de status, dar şi între indivizii născuți în contexte sociale şi istorice diferite. Prima observație este că moştenirea este încă importantă în România, prin urmare condițiile familiale şi clasa socială de proveniență au o importanță mare în dobândirea unui status social ulterior. Cu toate acestea, procesul de dobândire de status, de realizare prin educație şi ocupație pare să fie foarte răspândit. Variabila dependentă, pe care am încercat să o explic în cel mai complex model, este ultimul status ocupațional al respondentului şi are drept cel mai important determinant variabila statusul ocupațional anterior al respondentului. Cea de-a doua influență, ca şi magnitudine, este reprezentată de educația individului. Această educație are o influență semnificativă şi asupra primului status ocupațional al individului, influență care este mai

mare decât influența educației tatălui în determinarea statusului acestuia. Ultima variabilă care are un efect important şi semnificativ asupra ultimului status ocupațional al individului este statusul tatălui. După aceeaşi logică de argumentare, educația respondentului este în primul rând influențată de educația tatălui şi apoi de statusul social al tatălui. Putem spune că în modelul general pentru România, ultimul status ocupațional al respondentului este explicat în manieră semnificativă prin introducerea unor variabile exogene precum sunt primul status ocupațional al respondentului, educația acestuia, dar şi statusul social sau educația tatălui.

Totuşi, modelul general prezintă o serie de modificări şi nişte specificități când este aplicat la diferite clase sociale. Pentru clasele privilegiate (angajatori, manageri şi profesionişti/experți) ultimul status ocupațional este influențat, în primă instanță, de educația respondentului şi, apoi, de primul său status ocupațional. Clasa de mijloc urmează tendința generală conform căreia ultimul status ocupațional al individului este puternic influențat de prima sa ocupație şi abia apoi de educație. Pentru clasa precară (muncitori necalificați şi fermieri/țărani) toate influențele sunt negative. În rândul acestora se remarcă cea a educației ca fiind foarte puternică, astfel că un nivel de educație scăzut favorizează la perpetuarea unei poziții de clasă dezavantajată.

O analiză pe cohorte pentru procesul de dobândire de status social demonstrează o remarcabilă stabilitate în timp. Pentru fiecare generație avută în vedere, efectele brute – care determină ultimul status ocupațional al individului – sunt similare, adică: primul status ocupațional al respondentului, urmat de educația sa, educația tatălui şi apoi statusul social al tatălui. În plus, primul status ocupațional al respondentului, pentru toate cohortele, este influențat de educația sa, educația şi statusul tatălui, în această ordine. În acelaşi timp, educația respondentului, pentru fiecare cohortă istorică, este determinată într-o manieră importantă de educația tatălui şi statusul social al tatălui. Mai mult, legat de efectele directe, rezultatele arată tendințe similare în explicarea variabilei dependente în cadrul fiecărei cohorte, diferențele fiind date doar de valorile acestor efecte

directe. Este important aici de menționat încă un aspect: cu datele disponibile mi-ar fi greu să fac o demarcație clară între efectele de cohortă şi cele ce țin de vârstă, astfel că interpretez diferențele sau asemănările dintre cohorte ca fiind schimbări care se produc în timp. După cum am arătat, aceste rezultate pot fi testate prin utilizarea unor tehnici alternative de analiză, cum ar fi modelarea cu ajutorul ecuațiilor structurale, pentru a specifica mai bine lanțul de cauzalități care leagă variabilele. În plus, măsurători multiple, pe baza a mai multor indicatori, pentru fiecare variabilă folosită în modele, pot să ajute la reducerea erorilor de măsurare. Din nefericire, datele mele nu conțin astfel de indicatori pentru fiecare variabilă.

O observație poate părea paradoxală: cele mai multe clase sociale sunt caracterizate de ce am putea numi mobilitatea orizontală (între poziții oarecum similare), dar când ne raportăm la procesul de dobândire de status, ocupațiile anterioare şi educația au rolul principal în influențarea ultimului status, mai ales când este vorba de dobândirea unui status pentru cei din clasele privilegiate şi de mijloc. Ce este mai important până la urmă? Clasa de origine sau ce reuşeşte individul să realizeze pe parcursul vieții? Răspunsul este unul simplu: ambele! Este, totuşi, necesară precizarea că statusul este influențat de clasă. Prin urmare, devine aproape simț comun să spunem că este importantă clasa de origine deoarece aceasta îşi pune amprenta asupra parcursului ulterior al individului prin transmiterea unor cunoştințe şi habitusuri diferențiatoare, prin îndrumarea copiilor spre diferite tipuri de educație şi capacitatea de susținere a acestora, pe perioade mai lungi, în sistemul de educație public sau chiar în sisteme alternative de educație. Ca să avem o înțelegere mai precisă a sistemului de stratificare şi a modului în care acesta produce şi presupune inegalități sociale, putem să folosim o metaforă.

Să presupunem că ne înscriem la un maraton internațional (de exemplu cel de la Roma, 2016). La start avem trei categorii mari de oameni: 1. grupa A formată din sportivi, alergători profesionişti, puțini la număr, care aleargă să se reprezinte pe ei, clubul din care fac parte şi, eventual, o anumită țară. Scopul evident este să câştige concursul. Este grupa de alergători pentru care contează timpii şi

viteza, nu se pune problema de a nu termina maratonul (decât în cazuri de accidentări), iar, la sfârşit, efortul se transformă în premii în bani. Taxa de înscriere este plătită de clubul de care sportivii aparțin şi aceștia concurează doar între ei. 2. o grupă B, ceva mai numeroasă decât prima grupă. Aici avem oamenii care au participat la mai multe maratoane, care au experiență, și care sunt (eventual) sportivi, dar care nu pot termina maratonul în aceiaşi timpi ca şi cei din grupa A. Şi aceştia concurează doar între ei. 3. grupele cele mai numeroase C şi D, populația generală a maratonului,. Aceştia sunt indivizi obişnuiți, nu sunt sportivi sau alergători de performanță, sunt oameni mai mult sau mai puțin pregătiți pentru un maraton. Experiența lor de maraton este mai degrabă redusă (mulți participând cu această ocazie la primul maraton). Scopul acestor loturi de indivizi este total diferit față de primele două: ei doresc doar să termine maratonul (mulți nu reuşesc), timpii fiind mai puțin relevanți. Comparațiile principale sunt, mai degrabă, cu timpii proprii de antrenament sau cu timpii realizați în alte alergări şi nu cu timpii[1] celorlalți alergători, pe care oricum nu îi cunosc. La startul maratonului se aşează toți aceşti indivizi. Primii pornesc cei mai puțini, şi anume cei din grupa A, pentru a nu fi incomodați de restul. A doua oară porneşte cronometrul pentru cei din grupa B. Ultima dată cronometrul porneşte pentru cei din grupele C şi D care, din cauza numărului mare, vor bate pasul pe loc, mai mult sau mai puțin timp, depinzând de locul unde se situează în grupul de alergători.

Aşadar, avem o mulțime de oameni care participă aparent la acelaşi concurs. Cu toate acestea, dacă acordăm mai multă atenție modului în care se desfășoară concursul, observăm că resursele, aşteptările, tipul şi numărul de concurenți sunt foarte diferite pentru fiecare categorie de participanți. Bineînțeles că putem să închipuim situații în care cei care pornesc azi din lotul C şi D vor ajunge, în timp, în lotul B, vor avea o mobilitate ascendentă. Este mai puțin

---

[1] Daca ar fi sa facem o estimare: cei din grupa A termina maratonul în maxim 2:30, cei din grupa B între 2:30 şi 3:00 ore, iar cei din grupele C şi D, peste 3 ore.

probabil să vedem, totuşi, mobilități din grupele C şi D înspre A, deoarece grupa A presupune alt tip de resurse, presupune a fi sportiv full-time. Cu toate acestea, cei mai mulți participanți la maraton vor concura în grupa lor valorică (în categoria/clasa lor), încercând, pe parcursul anilor, mai degrabă, să scoată timpi mai buni, de la concurs la concurs. Revenind la clasele sociale propuse cred că metafora de mai sus este destul de evidentă cu grupa A reprezentând, mai degrabă, clasele privilegiate (de exemplu antreprenori sau manageri), grupul B clasele de mijloc, C şi D pot fi înțelese ca fiind categoriile mai puțin privilegiate (de exemplu agricultori sau muncitori necalificați). Prin urmare, cei cu mai multe resurse (educaționale, materiale, aptitudinale), clasele privilegiate şi chiar o parte a clasei mijlocii reuşesc să transmită spre copiii lor aceste resurse pentru ca ei să aibă o traiectorie ascendentă sau să îşi păstreze poziția bună, lucru mult mai dificil pentru cei cu origini în clasele precare. Este necesară aici adnotarea că diferitele contexte socio-istorice, macro, care descriu societatea la un moment dat în timp, pot dinamiza sau minimiza posibilitățile de mişcare între diversele clasele sociale.

Prin urmare, această lucrare se uită la sistemul de stratificare socială dintr-o perspectivă metodologică şi implică o critică la modelele de stratificare folosite până acum. În acelaşi timp, încearcă să umple un gol în literatura internațională de stratificare socială, unde România nu este suficient de bine reprezentată. Din aceste motive, cel mai important rezultat al acestei cărți este construirea unei scheme de clase sociale noi şi flexibile care poate să fie un instrument analitic util în înțelegerea şi descrierea societății din România. Astfel, studiul are în vedere şi inegalitățile sociale măsurate într-un mod obiectiv ca şi stratificare internă a claselor sociale, dorind, în acelaşi timp, să înțeleagă procesul de mobilitate socială intergenerațională. În plus, relațiile dintre clasele sociale şi inegalitățile ce rezultă din acestea sunt analizate şi dintr-o perspectivă subiectivă a respondentului care se auto-poziționează la niveluri diferite în ordinea de stratificare. O altă perspectivă complementară abordată este cea a procesului de dobândire de

status care duce la noi tipuri de inegalităţi. După cum ne aşteptăm, rezultatele scot în evidenţă un avantaj considerabil al claselor de top, asupra celorlalte, deoarece reuşesc să îşi apropie cele mai importante resurse, pe când clasele precare se luptă cu puţin succes pentru a-şi depăşi condiţia dezavantajată moştenită. Toate aceste rezultate sunt prezentate într-o perspectivă temporală prin compararea indivizilor născuţi în diferite cohorte istorice care, în anumite cazuri, le influenţează perspectivele de trai. Această perspectivă aduce şi un plus de înţelegere a fenomenelor discutate, deoarece vine pe un palier analitic complementar celui presupus de analiza de clase şi, astfel, dă o imagine asupra structurii sociale, contextului şi punctului de pornire ce caracterizează indivizii intraţi în anchetă.

REFERINȚE

Agresti, A. (2002) *Categorical Data Analysis*. New Jersey: Wiley

Ban, C. (2014) *Dependență şi dezvoltare:economia politică a capitalismului românesc.* Cluj-Napoca: Tact

Ban, C. (2015) Beyond Anticommunism: The Fragility of Class Anlysis In Romania. *East European Politics & Societies*, vol. 29, no. 3, pp. 640-650

Bendix, R., Lipset, S. M. (1962). *Social Mobility in Industrial Society*. Berkeley: University of California Press.

Berevoescu, I., Stanculescu, M.S. (1999) Grupuri de risc: cine are nevoie de ajutor. Berevoescu, I. et al *Fețele schimbării*, Bucureşti: Nemira, pp. 218-230

Blau, P. M. and Duncan, O. D. (1967). *The American Occupational Structure*. New York: Wiley and Sons

Blau, P.M. Duncan, O.D, and Tyree, A. (2008) Status and Income Attainment. Basic Models. În Grusky, D.B (ed) *Social Stratification. Class, Race and Gender in Sociological Perspective*, Stanford: Westview Press, pp. 486-497

Bourdieu, P. (1986) The forms of capital. În J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York, Greenwood, pp. 241-258

Bourdieu, P. (1989) Social space and symbolic power. *Sociological Theory*, vol. 7, no.1, pp. 14-25

Bourdieu, P. (1999) *Rațiuni practice,* Bucureşti: Ed. Meridiane, Cap. „Spațiu social şi spațiu simbolic”, pp. 8-25

Boyadjieva, P., Kabakchieva, P. (2015) Inequality in Poverty: Bulgarian Sociologist on Class and Stratification. *East European Politics & Societies*, vol. 29, no. 3, pp. 625-639

Breen, R. (ed) (2004). *Social Mobility in Europe.* University Press: Oxford

Bulei, I. (2011) *Românii în secolele XIX-XX: europenizarea*. Bucureşti: Litera Internațional

Chiribucă, D., Comşa, M. (1999) Elite vechi, elite noi. În Berevoescu, I.et al *Fețele schimbării*, Bucureşti: Nemira, pp. 249-257

Chiribuca, D., Comsa, M. (1999) Despre comunism și practicarea "timpului liber". În Berevoescu, I.et al *Fețele schimbării*, București: Nemira, pp. 257-270

Clark, T.N., Lipset, S.M. (1991) Are Social Classes Dying? *International Sociology.* 6(4), pp. 397-410

Comşa, M. (1999) Iluzia clasei de mijloc. În Berevoescu, I.et al *Fețele schimbării*, Bucureşti: Nemira, pp. 240-248

Comşa, M. (2006) *Stiluri de viață în România după 1989,* Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, pp. 55-93

Crowley, S. (2015) Russia: The Reemergence of Class in the Wake of the First "Classless" Society. *East European Politics & Societies*, vol. 29, no. 3, pp. 698-710

Cucu, A. S. (2007) The Romanian Middle Class. A Topological Analysis. *Studia UBB Sociologia,* Vol. 52, Issue no. 2, pp. 18-40

Cucu, A. S., Culic, I. (2012) Procese de configurare a claselor sociale în România. O analiză relațională a căsătoriilor pentru cinci generații. În Rotariu, T. and Voineag, V. (eds.) (2012) *Inerție şi schimbare. Dimensiuni sociale ale tranziției în România,* Iaşi: Polirom, pp. 159-179

Culic, I. (2004) *Metode avansate în cercetarea socială. Analiza multivariată de interdependență*, Iaşi: Polirom, pp. 195-215

Davis, K., Moore W. E. (1945). Some principles of stratification. *American Sociological Review,* 10 (2), 242-249

Domanski, H., Sawinski, Z., Slomczynski, K.M. (2009). *Sociological Tools Measuring Occupations. New Classification and Scales.* Warsaw: IFIS Publishers.

Drahokouipil, J. (2015 Class in Czechia: The Legacy of Stratification Research. *East European Politics & Societies*, vol. 29, no. 3, pp. 577-587

Durandin, C. (2001) *Discurs politic şi modernizare în România (sec. XIX-XX),* Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană

Emigh, R. and Szelenyi, I. (eds.) (2000). *Poverty, Ethnicity and Gender in Easter Europe during the Market Transition*. New York: Praeger

Erikson, R., Goldthorpe, J.H. and Portocarero, L. (1979) Intergenerational Class Mobility in Three Western European Societies: England, France and Sweden. *British Journal of Sociology*, 30(4): 415—441

Erikson, R. and J. H. Goldthorpe (1992) *The Constant Flux. A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Oxford University Press

Esping-Andersen, G. (ed) (1992): *Changing Classes: Stratification and Mobility in Post-Industrial Societies*. London: Sage.

Evans, M.D.R, Kelley, J., Kolosi, T. (1992) Images of Class: Public Perceptions in Hungary and Australia, *American Sociological Review,* Vol. 57, No. 4, pp. 461-482

Eyal, G., Szelenyi, I., Townsley, E. (2001) *Noua elită conducătoare din Europa de Est*, Bucureşti: Omega

Fabo, B. (2015) Rediscovering Inequality and Class Analysis in Post-1989 Slovakia. *East European Politics & Societies*, vol. 29, no. 3, pp. 588-597

Faje, F. (2011) Footbal Fandom in Cluj: Class, Ethno-Nationalism and Cosmopolitanism. În Kalb, D. and Halmai, G. *Headlines of Nation, Subtexts of Class. Working Class Populism and the Return of the Repressed in Neoliberal Europe.* Oxford, New York: Berghahn Books, EASA Series.

Featherman, D. L., Jones, F. L. and Hauser, R. M. (1975) Assumptions of social mobility research in the US: The case of occupational status. *Social Science Research* 4, 329- 360.

Featherman, D.L (1981). Social Stratification and Mobility. *The American Behavioral Scientist,* 24(3): 364-386.

Gagyi, A., Eber, M. A. (2015) Class and Social Structure in Hungarian Sociology. *East European Politics & Societies*, vol. 29, no. 3, pp. 598-609

Grdesic, M. (2015) Class Discoure in Croatia: Where Did It Go? Is It Coming Back? *East European Politics & Societies*, vol. 29, no. 3, pp. 663-671

Helemae, J., Saar, E. (2015) Estonia: Visible Inequalities, Silenced Class Realtions. *East European Politics & Societies*, vol. 29, no. 3, pp. 565-576

Inglot, T., Szikra, D., Raț, C. (2012) Reforming Post-Communist Welfare States. *Problems of Post-Communism,* 59(6), pp. 27-49.

Jecan, D. and Pop, C. (2012). Education and Occupation for Five Generations In Romania: A Sequencial Analysis of Cohort Status Consistency. *Studia UBB Sociologia,* Vol. 57, June, Issue 1, pp.61-83

Kingston, P.W. (2000) *The classless society.* Stanford, California: Stanford University Press.

Kramberger, A., Stanojevic, M. (2015) Class Concepts and Stratification Research in Slovenia. *East European Politics & Societies*, vol. 29, no. 3, pp. 651-662

Larionescu, M., Mărginean, I., Neagu, G. (2006) *Constituirea clasei mijlocii în România.* Bucureşti: Ed. Economică

Lazaroiu, A. A (1999) De la părinți la copii. În Berevoescu, I. et al *Fețele schimbării*, Bucuresti: Nemira, pp. 230-240

Leiulfsrud, H., Bison, I. and H. Jensberg (2005) Social Class In Europe. European Social Survey 2002/3, Trondheim: NTNU Social Research

Lipset, S.M., Zetterberg, H.L. (1959) Social mobility in industrial societies. Lipset, S.M., Bendix, R. (Eds.), *Social Mobility in Industrial Society*, University of California Press, Berkeley, pp. 11–76

Ganzeboom, H.B.G., et al. (1992) A Standard International Socio-Economic Index of Occupational Status. *Social Science Research*, vol. 21, pp. 1-56

Ganzeboom, H.B.G. (2010) A New International Socio-Economic Index (ISEI) of Occupational Status for the International Standard of Occupation 2008 (ISCO-08) Constructed with Data from the ISSP 2002-2007. With an analysis of quality of occupational measurement in ISSP. Paper presented at Annual Conference of International Social Survey Programme, Lisbon, May 1 2010

Gheorghita, B., Luca, S. A. (2010) – Societatea româneasca între polarizare şi stratificare. O perspectivă după 19 ani de comunism. *Sociologie Romaneasca,* Vol. VIII, no.1, pp. 85-99, Bucureşti

Giddens, A. (1973) *The Class Structure of Advanced Societies.* London: Hutchinson.

Goldthorpe, J. H. (1966) Social Stratification in Industrial Society. In S. M. Lipset, & R. Bendix (Ed.), *Class, Status and Power: Social Stratification in Comparative Perspective,* 2nd edition (p. 648-659). New York: Free Press.

Goldthorpe, J. H. and G. Marshall (1992) The Promising Future of Class Analysis: A Response to Recent Crititiques. *Sociology* 26: 381- 400

Goldthorpe, J. H., Mcknight A. (2004) The Economic Basis of Social Class. LSE STICERD Research Paper No. CASE080

Goldthorpe, J. H., Chan, T. K. (2007) Class and Status: The Conceptual Distinction and its Empirical Relevance. *American Sociological Review,* vol. 72, pp. 512-532.

Grusky, D. (1994): The Contours of Social Stratification. În Grusky, D. (2000) *Social Stratification.* Oxford: Westview Press. pp. 3-35

Kalb, D. (1997) *Expanding Class: Power and Everyday Politics in Industrial Communities, the Netherlands, 1850--1950*. Durham and London: Duke University Press

Kohn, M.L. and Slomczynski, K.M. (2006) *Social Structure and Self-Direction. A Comparative Analysis of the United States and Poland.* Warsaw: IFIS Publishers.

Kovach I, Szelenyi S, I. Szelenyi (1995) The Making of the Hungarian Postcommunist Elite: Circulation in Politics, Reproduction in the Economy. *Theory and Society*, Vol. 24, Issue 5, Special Issue on Circulation vs. Reproduction of Elites during the Postcommunist Transformation of Eastern Europe (Oct., 1995), 697-722;

Mach, B. (2010) Social Structure and Social Inequality in Poland after 1989. În Best, H., Wenninger A. (eds.) *Landmark 1989. Central and Eastern European Societies Twenty Years After the System Change,* Berlin: Lit, pp. 114-139

Marx, K. (1849) Muncă salariată şi capital. *Neue Rheinische Zeitung* nr. 264-267 şi 269 (5-8 şi 11 aprilie, 1849)

Meszmann, T. T. (2015) The Lingering Constituency: Discourses of Class in Postsocialist Serbia. *East European Politics & Societies*, vol. 29, no. 3, pp. 672-684

Mills, C. (2014) The Great British Class Fiasco: A comment on Savage et al. *Sociology*, 48(3): 437-444, Sage

Nunn, A. (2011) Social Mobility and Social Cohesion. Report on Fostering Social Mobility as a Contribution to Social Cohesion. Prepared for The European Committee of Social Cohesion, Strasbourg

Ost, D. (2015) Stuck in the Past and the Future: Class Analysis in Postcommunist Poland. *East European Politics & Societies*, vol. 29, no. 3, pp. 610-624

Pakulski, J. and M.Waters (1996) *The Death of Class*. London: Sage

Pasti, V. (2006) Mărirea şi decăderea capitaliştilor români. În Zamfir C., Stoica L. (eds.), *O nouă provocare: Dezvoltarea socială*, Iaşi: Polirom, pp. 71-89

Petrovici, N. (2006). Relații de putere în cadrul elitei politice româneşti la sfârşit anilor ’80 şi începutul anilor '90. *Sociologie Romaneasca*, IV(1): 119-145

Petrovici, N. (2007) Excluderea muncitorilor din central Clujului. Gentrificare într-un oraş central-european. *Sociologie Românească,* no. 3, pp.42-70

Petrovici, N. (2011) Articulating the Right to the City: Working-Class Neo-Nationalism in Postsocialist Cluj, Romania. În Kalb, D. and Halmai, G. *Headlines of Nation, Subtexts of Class. Working Class Populism and the Return of the Repressed in Neoliberal Europe,* New York and Oxford: Berghahn Books (EASA Series), pp. 55-77

Petrovici, N. (2012) Workers and the City: Rethinking the geographies of power in post-socialist urbanization. *Urban Studies,* 49(11), pp. 2377-2397.

Polanyi, K. (1944): *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time, Boston: Beacon Press.* Tradus în limba română: *Marea transformare* (2013). Cluj-Napoca: Tact

Pop, C. (2009) Postcomunism in Eastern and Central Europe. Embourgeoisment à la Cluj. *Romanian Sociology*, Vol. 7, No. 4, University of Bucharest

Pop, C. (2013) Social Classes in Romania. A New Class Schema. *Romanian Journal of Population Studies,*Vol. VII, No. 2, pp. 75-102.

Pop, C. (2014a) Stratificare socială şi clase sociale. O perspectivă teoretic-metodologică. *Studii şi cercetări din domeniul ştiințelor socio-umane,* vol. 26, Cluj-Napoca, Editura Limes & Argonaut, pp. 227-240

Pop, C. (2014b) Status Attainment Patterns in Romania. A Class-Based Analysis. *Studia UBB Sociologia*, Vol. 59, December, Issue2, pp.137-157

Pop, C. (2015a) Stratificarea claselor sociale în România. Aspecte metodologice. *Studii şi cercetări din domeniul ştiințelor socio-umane,* vol. 28, Cluj-Napoca, Ed. Limes & Argonaut, pp. 432-452.

Pop, C. (2015b) Social Mobility Patterns in Romania. *Yearbook of the "George Barițiu" Institute of History in Cluj-Napoca/ Anuarul Institutului de Istorie "George Barițiu",* Series Humanistica, tom XIII, Bucureşti, Editura Academiei Române

Pop, C. (2016) Social Class and Subjective Apects of Social Inequalities. *Yearbook of the "George Barițiu" Institute of History in Cluj-Napoca/ Anuarul Institutului de Istorie "George Barițiu",* Series Humanistica, tom XIV, Bucureşti: Editura Academiei Române (în curs de apariție)

Raț, C. (2005) Romanian Roma, state transfers and poverty: A study of relative disadvantage. *International Journal of Sociology,* 35(3), pp. 85-116

Raț, C. (2008) The Social Segregation of the Poor in Romania during the Transition Period. The Impact of Welfare Transfers, Doctoral Thesis, Cluj-Napoca

Raţ, C. (2014) Mobilitate şi stratificare socială. Notițe de curs

Roşu, M. (2016) Mobilitatea intergenerațională şi ocupațională în România. O analiză a cohortelor 1955-1966 şi 1977-1985. *Yearbook of the "George Barițiu" Institute of History in Cluj-Napoca/ Anuarul Institutului de Istorie "George Barițiu"*, Series Humanistica, tom XIV, Bucureşti: Editura Academiei Române (în curs de apariție)

Róna-Tas, A. (1994) The First Shall Be Last? Entrepreneurship and Communist Cadres in the Transition From Socialism in *American Journal of Sociology*, Vol. 100, Issue 1, (Jul. 1994), 40-69;

Rotariu, T. (1980) *Şcoala şi mobilitatea socială în țările capitaliste dezvoltate*. Bucureşti: Editura Ştiințifică şi Enciclopedică

Rotariu, T. (2004) Câteva considerații asupra rolului şcolii în mobilitatea socială. *Studia Universitatis Babes-Bolyai*, Seria Sociologica, Nr. 2/2004.

Rotariu, T. (2005) Câteva considerații asupra rolului şcolii în mobilitatea socială, manuscris nepublicat, pp. 1-15

Rotariu, T.(ed.) (2006) *Metode statistice aplicate în ştiințele sociale.* Iaşi: Polirom

Rotariu, T. şi Voineag, V. (eds.) (2012) *Inerție şi schimbare. Dimensiuni sociale ale tranziției în România.* Iaşi: Polirom

Ryabchuk, A. (2015) Handicapped Class Analysis in Post-Soviet Ukraine, and a Push for Revision. *East European Politics & Societies*, vol. 29, no. 3, pp. 685-697

Salagean M. (2013) *Introducere în istoria contemporană a României*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană

Sandu, D. (2000) *Patterns and dilemmas in class empirical analysis. Introductory lecture for part one.* Transeurope internet course. Module 5 – Stratification and lifestyle

Savage, M., Warde A., Devine, F. (2005) Capitals, assets, and resources: some critical issues. *The British Journal of Sociology,* vol. 56, issue 1, pp. 31 -47, LSE

Savage, M., et. al. (2013) A new Model of Social Class: Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment. *Sociology*, 0(0), pp. 1-32, Sage

Scurtu I., Buzatu, G. (1999) *Istoria românilor în secolul XX*. Bucureşti: Paidea

Simionca, A. (2012) Neoliberal Managerialism, Anti-Communist Dogma and the Critical Employee in Contemporary Romania. *Studia Sociologie* LVII (1), pp. 125-149

Slomczynski, K.M. (ed.) (2000) *Social Patterns of Being Political.* Warsaw: IFIS Publishers.

Slomczynski, K.M. (ed.) (2002) *Social Structure. Changes and Linkages.* Warsaw: IFIS Publishers.

Slomczynski K.M. et al (2007) Changes in Class Structure in Poland, 1988-2003: Crystallization of the Winners-Losers' Divide. *Polish Sociological Review,* Vol. 157, no. 1, PTS: Warsaw, pp. 45-64

Slomczynski, K.M, S. T. Marquart-Pyatt (eds.) (2007) *Continuity and Change in Social Life. Structural and Psychological Adjustment in Poland*. Warsaw: IFIS Publishers

Slomczynsky, K.M. and J. K. Dubrow (2012) When and Where Class Matters for Political Outcomes: Class and Politics in a Cross-National Perspective. Manuscris nepublicat

Sorokin, P.A. (1927) *Social Mobility*, New York: Harper

Susana A., Bolovan I., Pop I. A. (2006) *History of Romania: compendium*, Cluj-Napoca: Romanian Cultural Institute

Strakova, J. (2010) Monitoring Educational Inequalities in the Czech Republic. Resources, Data and Findings. Best, H., Wenninger A. (eds.) *Landmark 1989. Central and Eastern European Societies Twenty Years After the System Change,* Berlin: Lit, pp. 139-159

Staniszkis, J. (1999) *Post-Communism. The emerging enigma,* Varsovia: Osrodek Wydawniczo-Poligraficvny

Stoica, C. A. (2004) From Good Communist to Even Better Capitalist? Entreprenurial Pathways in Post-Socialist Romania. *East European Politics and Societies,* vol. 18, pp. 236-280

Szelenyi I, S. Szelenyi (1995) – Circulation or Reproduction of Elites during the Postcommunist Transformation of Eastern Europe: Introduction. *Theory and Society*, Volume 24, Issue 5, Special Issue on Circulation vs. Reproduction of Elites during the Postcommunist Transformation of Eastern Europe (Oct., 1995), 615-638.

Topalova, V., Hristov, T. (2010) Social Inequalities in Bulgaria. Best, H., Wenninger A. (eds.) *Landmark 1989. Central and Eastern European Societies Twenty Years After the System Change,* Berlin: Lit, pp. 159-176

Tabachnick, B.G, L. S., Fidell (2006) *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson

Tănase, S. (2006) *Elite şi societate: guvernarea Gheorghe Gheorghiu-Dej: 1948-1965*, Bucureşti: Humanitas

Tomescu-Dubrow, I. (2006) Intergenerational Social Mobility in Romania: Changes in the Patterns of Flows and Relationships in the Postcommunist Era. *International Journal of Sociology,* Vol. 36(1), pp. 46-68

Tomescu-Dubrow, I. (2010) Social Inequality and Social Problems in Romania. În Best, H., Wenninger A. (eds.) *Landmark 1989. Central and Eastern European Societies Twenty Years After the System Change,* Berlin: Lit, pp. 176-190.

Tufiş, P. A. (2010) Status Attainment in the Post-Communist Transition in Central and Eastern Europe. *Calitatea Vieții,* XXI, nr. 3-4, 2010, pp. 321-350.

Tufiş, P. A. (2011) Structură, stratificare şi mobilitate socială. În Vlăsceanu, L. (coord.) *Sociologie*, Iaşi: Polirom, pp. 294-336.

Tufiş, P. A. (2012) *Status Attainment: Predictable Patterns or Trendless Fluctuation?* Iaşi: Institutul European.

Tufiş, P. A., Alwin, D. F. (2015) Current Views on Social Class, Status and Mobility. *International Review of Social Research,* 5(1), pp. 1-3.

Tumin, M. M. (1953). Some principles of stratification: a critical analysis. *American Sociological Review*, 18, 387-97

Urse, L. (2003) Clase sociale şi stiluri de viață în România. Raport de cercetare, Bucureşti: ICCV, pp. 1-24

Vasile, O.M (2008) Stratificare socială în România. O analiză de clase latente. *Calitatea vieții,* XIX, no. 3-4, pp. 365-388, Bucureşti

Verdery, K. (1985) The Unmaking of an Ethnic Collectivity: Transylvania's Germans. *American Ethnologist*, vol. 12, no. 1, pp. 62-83

Veres, V. (2006) Social Stratification and Ethnicity in Transylvania. How Does Social Class Matter. *International Journal of Sociology*, vol. 36, no. 1, pp. 28-45

Weber, Max. [1922] (1968). *Economy and Society.* Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press.

Weber, M., Gerth, H. şi Mills, C.W (1946) *From Max Weber : Essays in sociology.* New York: Oxford University Press

Wright, E.O. (1978) *Class, Crisis and the State*. London: New Left Books

Wright, E.O. (1979) *Class Structure and Income Determination.* New York: Academic Press.

Wright, E.O. (1997) *Class counts: comparative studies in class analysis*. Cambridge: Cambridge University Press

Wright, E.O. (2006) Class. In Jens Beckert and Milan Zafirovsky (eds.) *International Encyclopedia of Economic Sociology*, Routledge, pp. 62-68

Zarycki, T. (2015) Class Analysis in Conditions of a Dual-Stratification Order. *East European Politics & Societies*, vol. 29, no. 3, pp. 711-718

REFERINȚE WEB

Baromentrul de Opinie Publică (1998-2007) ultima accesare în 15.10.2013: http://www.soros.ro/ro/program_articol.php?articol=105

Biroul de Statistică al Comunităţii Europene. (2014). *EUROSTAT: Regional statistics: Reference guide*. Luxembourg: Eurostat. Ultima accesare în 04.04.2016: http://ec.europa.eu/eurostat/web/education-and-training/data/main-tables

Clasificarea Ocupatiilor dinn Romania (COR) (2013) ultima accesare în 10.10.2013: http://www.rubinian.com/cor_1_grupa_majora.php

European Commission: EUROSTAT (2011) ultima accesare în 11.10.2013: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes

European Social Survey (2006 - 2008) ultima accesare în 10.09.2013: http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=romania

International Standard Classification of Occupations (ISCO-08) ultima accesare în 12.07.2013:http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/

Institutul Național de Statistică (2011). Ultima accesare în 25.09.2013: http://www.insse.ro/cms/ro/content/anuarul-statistic-2011

Institutul Național de Statistică (2016). Ultima accesare în 05.04.2016: http://statistici.insse.ro/shop/

Mihai, A. (2016) Pentru prima oară ZF prezintă distribuția detaliată a salariilor din România. 34.000 de angajați câştigă peste 10.000 lei net pe lună. La polul opus, 70% dintre salariați câştigă sub 1.700 de lei lunar, salariul mediu pe economie. Ultima accesare în 06.05.2016: http://www.zf.ro/eveniment/prima-oara-zf-prezinta-distributia-detaliata-salariilor-romania-34-000-angajati-castiga-peste-10-000-lei-net-luna-polul-opus-70-dintre-salariati-castiga-1-700-lei-lunar-salariul-mediu-economie-15284575

Ministerul Muncii, Familiei, Protecției Sociale şi Persoanelor Vârstnice (2016). Ultima accesare în 27.06.2016: http://www.mmuncii.ro/j33/index.php/ro/legislatie/munca2/2012-10-30-legislatie-munca-cor

Recensământul General Agricol (2010) ultima accesare în 29.03.2016: http://www.insse.ro/cms/files/RGA2010/Rezultate%20definitive%20RGA%202010/rezultate%20definitive%20RGA%202010.htm

CUPRINS

Pentru a putea fi înțeles în dinamica sa contemporană, sistemul de stratificare socială din România trebuie privit dintr-o perspectivă critic-metodologică a modelelor de stratificare folosite până acum. Lucrarea urmăreşte construirea unei scheme de clase sociale noi şi flexibile, văzută ca instrument analitic util în descrierea şi înțelegerea societății, încercând prin acest demers să introducă particularitățile româneşti în literatura internațională de specialitate. Schema propusă este utilizată pentru testarea inegalităților şi a distanțelor sociale (obiective şi subiective) dintre clase, a ratelor de mobilitate socială intergenerațională, dar şi a proceselor de realizare de status. Rezultatele analizelor sunt prezentate în diacronia lor şi prin compararea indivizilor născuți în diferite cohorte socio-istorice care, în anumite cazuri, influențează şi-şi pun amprenta asupra traiectoriilor individuale.

UNIVERSITAS • NAPOCENSIS
ROMANIA
PRESA UNIVERSITARĂ

ISBN: 978-606-37-0047-7